

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

Mislav Barić

Dugi rat u Hrvatskoj: ratnici i ratništvo (Kriegswesen)

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Drago Roksandić

Kolegij: Diplomska radionica II

Zagreb, 2015.

Sadržaj

1. Uvod	4
1.1. Metodološki postupci	6
1.2. Očekivani znanstveni doprinos	8
1.3. Konvencija terminologije	8
2. Vojna revolucija – od otkrića baruta do nove vojne tehnike.....	11
2.1. Kineski barut i kinesko vatreno oružje.....	14
2.1.1. Dolazak kineskog baruta u Europu	16
2.1.2. Upotreba i proizvodnja u Kini.....	17
2.1.3. Europske inovacije vatrengog oružja	20
2.2. Revolucija pješaštva	21
2.3. Revolucija vojne tehnike	30
2.4. Revolucija mornarice	35
2.5. Zaključno.....	36
3. Dugi rat i nova vojna tehnologija	37
3.1. Dvorsko ratno vijeće i taktika obrane Lazarusa von Schwendya.....	38
3.2. Utvrđivanje obrambene strategije Habsburške Monarhije	42
3.2.1. Sabor u Brucku na Muri 1578. godine	43
3.2.2. Utvrde Banske krajine	46
3.2.3. Karlovac kao egzemplarna ranonovovjekovna utvrda	47
3.2.4. Ugarske utvrde	49
3.3. Türkenhilfe i Türkenangst	50
3.4. Početni sukobi	53
3.5. Pad Bihaća pod osmansku vlast 1592. godine	62
3.6. Sabor u Požunu 1593.....	66
3.7. Sisačka bitka – osvrt na taktiku i novu vojnu opremu	68
3.8. Eskalacija rata - Sukob na višoj razini	72
3.9. Ugarska pod navalom	74
3.10. Nastavak sukoba na području Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva.....	75

3.11. Pobune u Erdelju, Moldavskoj i Vlaškoj	77
3.12. Erdödyjeva smjena s banske časti	78
3.13. Opsada Petrinje 1596. godine.....	82
3.14. Sultan predvodi vojnu protiv Ugarske i daljnji sukobi u Erdelju.....	83
3.14.1. Bitka kod Keresztesa 1596. godine	83
3.15. Smanjivanje intenziteta sukoba	84
3.16. Uskočka epizoda - sukob sa Senjskim uskocima u vrijeme Dugog rata	87
3.16.1. Uskoci.....	87
3.16.2. Venecija i uskoci	90
3.16.3. Zauzimanje Klisa 1596. godine.....	92
3.17. Posljednji sukobi i Žitvanski mir 1606. godine.....	94
3.18. Zaključno.....	98
4. Osmanski način ratovanja	100
4.1. Fortifikacijski sustav	102
4.1.1. Fortifikacijski objekti	106
4.1.2. Stanovnici utvrda.....	106
4.1.3. Financiranje i opremanje utvrda.....	107
4.2. Sustav devširme.....	110
4.3. Vojna i teritorijalna uprava.....	111
4.3.1. Sandžaci i pašaluci	113
4.3.2. Kliški sandžak	114
4.3.3. Krčki/Lički sandžak	114
4.4. Špijuniranje i trgovina informacijama.....	115
4.5. Vojne jedinice	118
4.5.1. Adžemijski korpus.....	119
4.5.2. Janjičari	119
4.5.3. Obuka i dužnosti janjičara.....	121
4.5.4. Spahije.....	122
4.5.5. Derbendžije i martolozi	123
4.5.6. Akindžije	124

4.5.7. Džebedžijski korpus	125
4.5.8. Korpus za artiljeriju.....	125
4.5.9. Ostale vojne jedinice	125
4.6. Zaključno.....	126
5. Zaključak.....	127
6. Sažetak	129
7. Bibliografija	132

1. Uvod

U hrvatskoj historiografiji se o vojno-strateškoj važnosti Dugog rata (1591.-1606.) manje pisalo, premda se kod mnogo autora ističe njegova diplomatska i politička važnost. Vojna tematika zahtjeva proučavanje razvoja vojne tehnike i taktike, što je temelj teorije o vojnoj revoluciji. Termin "vojna revolucija" i cijelokupna teorija jest stvorena u 20. stoljeću kako bi se pojasnilo mnogobrojne promijene koje su se desile sa uvođenjem vatrenog oružja, pojave jake birokracije i jačanje centralne uprave nad određenim teritorijem. Sudionici koji su popratili ovaj rat, bili oni plemičkog ili neplemičkog podrijetla, slabo se spominju u smislu aktera unutar ovog rata. Svaka osoba koja je sudjelovala u sukobu imala je vlastite motive koji su ju navodili, a valja reći da su sudionici na drugačiji način bili aktivni nego li je to bio slučaj za primjerice srednjovjekovne ratove.

Tema ovog diplomskog rada je stoga vojnog karaktera i njome želim na moderniji način prikazati događaje i promijene koje su uslijedile usred spomenutog rata. Rad je podijeljen na više tematskih cjelina i istraživačkih pitanja. U prvome dijelu ču se usredotočiti na definiranje teorije o "vojnoj revoluciji" te istaknuti glavne teoretičare u istoj. Kroz literaturu vezanu uz ovu teoriju prenijeti ču različita mišljenja struke.

Nakon što definiram razine i koncepte teorije u drugome dijelu rada ču ih prenijeti na sam Dugi rat te vidjeti u kojoj mjeri se slažu sa njime. Proučit ču u kojoj mjeri se Dugi rat može smatrati "promijenjenim" i razjasniti koristi li on inovacije koje teoretičari vojne revolucije ističu kao potrebne za novovjekovno ratovanje. Razjasniti ču možemo li ovaj rat smatrati od samog početka drugačijim od onoga što je do tada bila praksa. Sagledat ču jesu li postojali koraci koji su vodili do stvaranja proto-moderne, državne, stalne vojske koja je pružala širem sloju ljudi karijeru i time mogla unaprijediti staleški statusa pojedinca. Te promijene trebaju biti posljedica potrebe za discipliniranim i izuzetno istreniranim vojskom, koja se trenira iscrpnim i rigoroznim drilom. Iznijeti ču razine na kojima su određeni pojedinci mogli sudjelovati u ratu, a pri tome ču se držati društvene podjele na "viši" i "niži" stalež. Razina i intenzitet sudjelovanja razlikovao se s obzirom kojoj je društvenoj strukturi pojedinac pripadao te kakve je motive imao. Strukturalni prelazak s banderijalnog vojnog sistema te stvaranje plaćeničke vojske, ali i samih korijena proto-moderne državne vojske, predstavlja izazov koji će me dovesti do otkrivanja učesnika ratova. Sastav banske vojske i

struktura obrane Vojne krajine pokazat će na koncu tko je najviše sudjelovao u ovom sukobu s habsburške strane. Način novačenja vojnika u ključnom trenutku predstavljao je problem koji se dugo rješavao. Mogućnost da se skupi velik broj naoružanih pojedinaca na jednom mjestu koje odgovara svim učesnicima te omogućavanje opskrbe hranom i drugim potrepštinama, predstavljali su gotovo nepremostiv posao. Snabdijevanje hranom je krucijalan element koji je odlučivao koliko dugo će svježe sakupljena vojska moći funkcionirati. Drugi element koji je predstavljao veliku prepreku bilo je smještanje te vojske na strateški povoljnom mjestu, gdje neće ometati ostatak seljaštva ili građanstva u njihovom svakidašnjem životu.

Budući da sam odabrao istraživanje perioda u rasponu od otprilike 15 godina, morat će se držati recentne i relevantne literature svih strana koje sudjeluju u ratu. Istaknuo sam da je period "otprilike" 15 godina, jer pojedinačno za svaku državu učesnicu ovaj sukob je trajao različito. Za Hrvatsku je to 15 godina, dok se na primjer za Habsburšku Monarhiju, točnije Nasljedne Zemlje, taj sukob svodi na 13 godina. Nastojat će figurativno "skicirati" izgled dviju različitih vojski, osmansku i habsburšku. Pogledat će način sastavljanja tih vojski, te njihove metode korištene za ofenzivu, jednako kao i za defanzivu. Vojni noviteti ranog novog vijeka kao što su gradnja niskih, čvrsto ukopanih tvrđava zvjezdanog oblika te korištenje baruta i vatretnog oružja predstavljaju jedno od težišnih točaka mog rada. Proučit će do koje su mjere zapravo te inovacije ostavile traga na način ratovanja habsburške vojske, a paralelno njoj će postaviti osmansku vojsku te prikazati kako se ona nosila sa promjenama tehnologije i taktike kod svog protivnika na zapadnim periferijama svoga carstva.

Osmanska vojska je u bosanskom pašaluku uspijevala u kratkom roku sakupiti velik broj begova, a svaki od njih je sa sobom imao određen broj naoružanih pješaka ili konjanika. Ta vojska je bila veoma agilna, te je mogla u kratkom roku napraviti veliku štetu gradovima i selima na tromedži. Stoga će u trećem dijelu rada, uz habsburšku, prikazati i osmansku vojsku, kako bi obuhvatio oba učesnika ovog sukoba. Ukratko će opisati sastav osmanske vojske te opisati način funkcioniranja vojne uprave unutar Osmanskog Carstva. Valja naglasiti kako promijene u vojskama i njihovo samo djelovanje postaje podrobno područje za mnoge preinake. Sukobi su se odvijali na "ničijoj zemlji" koja je zahtijevala različit pristup sukobljavanju nego na otvorenom bojnom polju. Takav sukob je trajao znatno dulje jer se bazirao na kratkim i brzim sukobima, koji su često bili manji prodori, a ne velike odlučujuće bitke, a to je znatno više iscrpljivalo stanovništvo i uništavalo zemlju.

Tema obuhvaća zanimljiv period prelaska sa srednjovjekovnog koncepta ratovanja u ranonovovjekovni, koju u svojoj srži ima mnoge principe koji su prenijeti na mnoge moderne vojne strukture. Iz tog razloga ovu temu smatram relevantnom ponajviše zbog poveznice sa usvajanjem novih inovacija koje su služile u stvaranju tadašnje vojne snage, a na koncu poslužile kao plodno tlo za stvaranje suvremenih vojnih struktura.

1.1. Metodološki postupci

Istraživanje se bazira na proučavanju recentne literature vezane uz vojnu revoluciju i Dugi rat. Pri tome je uz hrvatsku proučena također austrijska, mađarska i turska literatura. Bibliografiju koju sam istražio u proučavanju vojne revolucije i vatreng oružja u ranom novom vijeku poglavito dolazi sa širokog izbora iz knjižnice Bečkog sveučilišta, a velik dio također je sakupljen iz biblioteke Centra za vojnu povijest u Potsdamu (*Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaft der Bundeswehr*) i Zagrebačkog sveučilišta. Recentna literatura koja će mi pružiti uvid u tu problematiku se poglavito odnosi na *Science and Civilisation in China, Volume 5, Chemistry and Chemical Technology, Part7: Military Technology; The Gunpowder Epic*, koju je objavila skupina autora na Cambridgeu 1986, Kenneth Chaseova knjiga *Firearms: A Global History to 1700* iz 2003., te *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History* djelo Brende J. Buchanan objavljeno 2006. Ta skupina knjiga se fokusira na proučavanje pojave baruta u Aziji te utjecaja koji je imao na vojsku. U njima se također raspravlja o dolasku kineskog baruta u Europu i promijene koje su neposredno nakon toga uslijedile.

Teorija o vojnoj revoluciji tumačena je najbolje u člancima koji se nalaze u zbirci glavnog urednika Clifforda J. Rogersa, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*. Radi se o zbirci članak prominentnih povjesničara koji su razvijali teoriju o vojnoj revoluciji. Pruža jedinstven uvid u akademski dijalog koji je proširio inicijalnu teoriju koju je započeo Michael Roberts.

Vjekoslav Klaić sa svojim djelom *Povijest Hrvata*, u petoj knjizi minuciozno prati razvoj događaja, analizirajući gotovo svaki dan Dugog rata, i pruža upečatljiv uvid u sukobe koji su se odvijali u ovom ratu. Klaićevo djelo je od neprocjenjive vrijednosti za ovaj diplomski rad jer je korišteno kao literatura i kao svojevrstan izvor. U pisanju o samom Dugom ratu koristio je izvore sa hrvatske, ugarske i habsburške strane. Iz tog razloga je ovo djelo korišteno s još većom dozom kritične analize. Izvore Kalić definira i dijeli u skupine, kao što su ugarski izvori među kojima navodi djelo *Historiarum de rebus Hungaricis* Nikole

Istvánffyja. Istvánffy je bio pisac Nikole Zrinskog Sigetskog, tajnik ostrogonskog nadbiskupa Nikole Olaha, te sekretar ugarske kancelarije i vijećnik kralja Rudolfa od 1572. godine, te Klaić njegovo djelo koristi za godine 1601.-1606. Napominje kako Istvánffy nije uvijek točan u navođenju svojih djela te ga stoga pažljivo koristi. Što se tiče habsburških izvora koje Klaić koristi istaknuo bih djelo Jeronima Oertla *Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen der Städte und Festungen im Hungern* koje koristi za period od 1591. do 1602. godine. Oertl je već sa 15 godina bio na carskome dvoru te je služio kao dvorski prokurator i notar, dok nije bio istjeran iz Austrije zbog svoje protestantske vjeroispovijesti. S hrvatske pak strane Klaić se koristi djelima Bartola Georgijevića *De Turcarum ritu et caeremoniis*, *De afflictione tam captivorum quam etiam sub Turcae tributo viventium Christianorum* i *De origine imperii Turcorum eorumque administratione et disciplina*. Georgijević je od 1528.-1541. proveo u osmanskom ropolju te je 1543. u Nizozemskoj počeo objavljivati svoje spise koji su preplavili Europu. Osim spomenutih izvora, Klaić također koristi još pojedine mletačke izvještaje i time upotpunjuje svoja historiografska vrela u vlastitoj obradi Dugog rata. Valja napomenuti kako za mnoge događaje, bili oni ključne bitke ili pripreme vojske, Klaić pronalazi raznoraznu korespondenciju koju nerijetko citira u potpunosti u svome djelu, što će mi pružiti jednu personaliziranu dimenziju uvida u Dugi rat. U toj korespondenciji, ali naravno i u izvorima koje Klaić koristi, nerijetko se nalaze popisana imena vojskovoda, banova, begova, paša i drugih koji su sudjelovali u sukobima, bilo manjim bilo onim većim i presudne važnosti. Iz njih ću nastojati napraviti uvid u konstrukciju ljudi koji su sudjelovali kao akteri u sukobima Dugog rata. Iz samih titula može se često uočiti njihov stalež, a ponekad i podrijetlo. Katkad se navedu njihovi zemljoposjedi te se iz toga može vidjeti koje su dijelove oni branili i s kojom su motivacijom ulazili u pojedine sukobe.

Istaknuo bi također važnost djela *Država ili ne* Nataše Štefanec koje opisuje administrativne funkcije Vojne krajine. Transformacija iz srednjovjekovnog banderijalnog sustava u ranonovovjekovni koji je u velikoj mjeri koristio plaćenike, što je predstavljalo problem za hrvatski dio Vojne krajine. Taj aspekt vojne uprave te raslojavanje istog na funkcije, opisano je u kontekstu stvaranja temelja moderne vojske. Također su korišteni objavljeni izvori o Sisačkoj bitci koje je priredio i preveo Josip Barbarić 1993. u svojem djelu *Dokumenti o Sisačkoj bitci 1592. -1598.*, koje se sastoji od korespondencije sudionika i službenika u Dugome ratu i time pružaju jedinstven subjektivan pogled na ovaj sukob. Uz objavljene izvore korišteni su dokumenti iz Kriegsarchiva u Beču koji se nalaze u Hrvatskom

državom arhivu u Zagrebu unutar zbirke *Acta Croatica et Windica*. Naravno, koristio sam ove dokumente u skladu s vlastitom mogućnosti, pristupu građi i ograničenosti vremena. Velik dio dokumenata koji su citirani i komentirani u ovom radu preuzet je iz literature drugih povjesničara, te stoga u tom dijelu vidim prostor koji se može unaprijediti za buduća istraživanja.

1.2. Očekivani znanstveni doprinos

Kao što sam već navodio, ovo istraživanje će se fokusirati na vojnu revoluciju i aktere u Dugome ratu u periodu od 1591. do 1606. godine. Budući da se vojna revolucija ranog novog vijeka odnosi na logističko-tehnološki aspekt, kroz recentnu literaturu i izvore koji su navedeni, nastojat će prikazati kako su, odnosno jesu li uopće te inovacije primjenjene na habsburškoj i osmanskoj strani. Ako jedna strana primjeni novu taktiku utvrđivanja, proučit će se kako se druga strana tome prilagođava. Izvori i literatura obilni su različitim popisima vojskovođa s obje strane te često daju opis strukture vojske. Takve informacije će mi poslužiti u rekonstruiranju aktera koji sudjeluju u ovome ratu. Njihove motivacije se ponekad mogu pojasniti u obrani vlastitih zemljjišnih posjeda, ako se u literaturi ili izvoru spominju. Time se može prikazati i stalešku strukturu koja aktivno sudjeluje u ratu zbog svojih vlastitih interesa. Rezultati istraživanja će prikazati kompleksnu situaciju u kojoj se nalazila Habsburška Monarhija, koja je konstantno bila pod pritiskom osmanske vojske. Te nove reforme koje će iznijeti u radu, predstavit će prvi korak koji će vojska napraviti u svome putu ka stvaranju moderne državne vojske.

1.3. Konvencija terminologije

Što se tiče imena vojski, kada će spominjati vojsku koja se sastojala od vojnika iz Hrvatske, Ugarske, Koruške, Kranjske i drugih područja Habsburške Monarhije, a djeluju zajednički u određenim bitkama i vojnim operacijama, kratkoće radi će navesti "habsburška vojska". Taj pojam koristim zbog konstrukcije vojske, odnosno izvornog, dominantnog upravnog tijela u toj vojsci. Analogno tome pri spominjanju vojske s područja Bosanskog i Budimskog pašaluka, Hercegovačkog, Bihaćkog i Cerničkog sandžaka te ostalih upravnih jedinica pod ingerencijom Osmanskog Carstva, koristit će pojam "osmanska vojska". Njezina konstrukcija iz današnje perspektive mogla bi se okarakterizirati kao "višeetnička" te će stoga, u dijelovima gdje je izrazito naglašeno njezino zajedničko vojno djelovanje, koristit osmanski epitet.

Referirajući se na sve austrijske zemlje kao što su donjoaustrijske zemlje odnosno *Niederösterreich* (ispod i iznad Ennsa, Štajerska, Koruška, Kranjska i Unutarnja Austrija), gornjoaustrijske zemlje odnosno *Oberösterreich* (Tirol i Vorarlberg) i prednjeaustrijske zemlje odnosno *Vorderösterreich* (posjedi na Rajni i gornjem Dunasu, posjedi u Elsašu i Švapskoj) te Tirol, Trst i dijelovi Istre, zbirno će ih nazivati "Nasljedne Zemlje" zbog nasljednog prava habsburške dinastije nad tim prostorima. Ako će spominjati neke od tih prostora pojedinačno, koristit će njihove nazive "donjoaustrijske zemlje", "gornjoaustrijske zemlje" i "prednjeaustrijske zemlje" ili njihov izvorni njemački naziv koji sam istaknuo kurzivom.

Pojam Sveti Rimski Carstvo koristit će za geopolitički teritorij koji se u njemačkoj literaturi naziva *Heiliges Römisches Reich*. Često se nailazi tom pojmu dodaje epitet njemačke narodnosti, odnosno *Deutscher Nation*, koji u ovom slučaju, kratkoće radi, neće koristiti. Teritorij pod vojnog upravom Osmanlija nazivat će "Osmansko Carstvo", "Visoka Porta" ili samo "Porta". U tom periodu je ono već obuhvaćalo više kontinenata te ako će prema potrebi trebati naglasiti pojedini dio koristit će pojmove kao "osmanska Ugarska", "osmanska Slavonija" i slično.

Pri isticanju zajedničkog djelovanja Ugarske i Hrvatske kao dvojake državne tvorevine, koristit će pojmom "Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo". Kad će posebno isticati karakteristike ili funkcije Ugarske koristit će pojam "Ugarsko Kraljevstvo". Analogno tome, pri tumačenju situacije u Hrvatskoj i Slavoniji koristit će pojam "Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo". Ako će prema potrebi trebati naglasiti važnost pojedinačnog djela tog kraljevstva koristit će geografski pojmove kao "Slavonija" i "Hrvatska". Što se tiče Vojne krajine, njezin teritorij nije precizno bio razgraničen sve do 18. stoljeća. U Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu dijelila se na Hrvatsku i Slavonsku vojnu krajinu te na krajinu između Drave i Balatona. Stoga, pri pisanju o krajini u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu koristit će pojam "Vojna krajina", ili "Hrvatska vojna krajina", odnosno "Slavonska vojna krajina", kada će se trebati referirati na pojedinačne dijelove tog međugraničnog prostora. Pri tumačenju ugarskog dijela, koristit će pojam "Ugarska vojna krajina", kako bi naglasio taj specifični teritorij.

Careve odnosno kraljeve, Habsburške Monarhije, oslovljavat će imenom i titulom ovisno o širini regionalnog konteksta. Primjerice, "cara" Rudolfa II. navodit će kada će isticati regionalnu važnost njegovog statusa cara Svetog Rimskog Carstva, a spominjat će ga kao

kralja u kontekstu Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva, odnosno Ugarskog ili Hrvatskog Kraljevstva pojedinačno. Vrhovnog vladara Osmanskog Carstva navodit će kao sultana, primjerice "sultan Mehmed III". Različite titule pojedinca koje naglašavaju njegovu vojnu ingerenciju, kao što je "paša" ili "beg", također će navoditi.

Budući da se radio o protomodernom razdoblju prije konstruiranja etničkih i nacionalnih pojmoveva i struktura, pri naglašavanju podrijetla određenih vojnika i njihovih zapovjednika, navodit će njihovo "ugarsko", "hrvatsko", "slavonsko", "austrijsko" ili "osmansko" podrijetlo. Time će označiti geografsko podrijetlo tih pojedinaca, a ne etničku ili nacionalnu pripadnost.

Što se tiče engleske terminologije vezane uz vojnu revoluciju, nastojao sam se pružiti što bliži hrvatski prijevod. U većini slučajeva je nezgodno prevoditi takve termina, primjerice brod tipa *bomb-ketch* ili *pike and shot* vojnu formaciju. U slučaju gdje ne postoji službeni hrvatski prijevod nastojao sam značenje takvih pojmoveva detaljno elaborirati kako bi se lakše shvatila.

2. Vojna revolucija – od otkrića baruta do nove vojne tehnike

Odlučio sam ovo poglavlje podijeliti na više manjih tematskih cjelina koje se nalaze unutar diskusije o vojnoj revoluciji. U prvom dijelu ću prezentirati inicijalnu teoriju, odnosno prenijeti ću njezinu izvornu verziju. U drugim dijelovima ću proširiti diskusiju tako što ću iznijeti različite kritike i dopune na početnu verziju i na koncu iznijeti vlastiti zaključak.

Teoriju o vojnoj revoluciji razvio je Michael Roberts 1955. godine kada je na svojim predavanjima počeo diskutirati promijene u vojnoj tehnici, taktici i upravi u ranome novom vijeku. Prije same strukturalne promijene vojne uprave došlo je do svojstvene promijene ratovanja. Pod time smatram stavljanje jednake važnosti, ako ne i veće, na obrambenu taktiku.

Roberts je vojnu revoluciju smjestio u periodu od 1560. do 1660. godine. Jedna od značajki koje se tada pojavljuju je naglo povećavanje broja vojnika, što je također uvjetovalo povećanju troškova za održavanje takve vojske. Ono što karakterizira vojnu revoluciju, prema Robertsu, jest uvođenje velikih stajaćih vojski. One zahtijevaju velika finansijska ulaganja u njihovo održavanje, ali i strukturalnu promjenu vojne uprave. Naime, bilo je potrebno da se staleži odreknu nekih od svojih povlastica koja su se ticala ratovanja. U srednjovjekovnom banderijalnom sustavu novačenja plemstvo je imalo privilegiju, odnosno dužnost ratovanja i sakupljanja vojske na svojim posjedima. Dio plemstva se odrekao tog prava, neki su to dočekali s oduševljenjem, a drugi pak nisu objeručke prihvatali takvu odluku. Roberts je u ovom primjeru prelaska sa starog srednjovjekovnog načina shvaćanja ratovanja na ranonovovjekovni istaknuo žrtvovanje plemićke slobode u korist kraljevskih povlastica. To je bio prvi korak ka stvaranju ratovanja koje više ne vode male skupine plemičkih obitelji i poimanju rata kao brigu vrhovnog vladara, a to kasnije se pretvara u brigu države.¹ Teška konjica se mijenja lakom jer je jeftinija i ne moraju više samo plemići biti konjanici. Oklop se u vojsci sve manje počeo koristiti zbog toga što ne može zaustaviti metak,² a vatreno oružje je postajalo temeljna oprema vojske premda je bilo manje pouzdano nego luk i strijela.³

---

¹ Rodgers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Roberts, Michael *The Military Revolution 1560-1660*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., 19.-22. str.

² Ibid, 23. str.

³ "(...) no one could reasonably demand of a musket that it should be aimed with accuracy. The training of a Bowman, schooled to be a dead shot at a distance, would be wasted on so imperfect an instrument as an archebuse or a wheel-lock pistol." Rodgers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military*

Organiziraju se prvi pravi topnički regimenti u vojsci. Pojava granuliranog baruta i poboljšanje metalurgije u 16. stoljeću omogućila je stvaranje takvih specijaliziranih vojnih jedinica. Kroz ove navedene primjere uočavamo primjenu znanosti i inovacija u ratovanju u tolikoj mjeri da je promijenila formiranje i upravljanje vojske.

Ratovanje se počelo učiti što je značilo formiranje prvi modernih vojnih akademija. Roberts ističe vojnu akademiju u Siegenu koja je osnovana 1617. godine. Institucionaliziranje ratnog obrazovanja postaje glavni interes velikih carstava te se stoga uz akademije formiraju i kadetske škole. Budući da se brojčanost vojnika naglo povećala, upravljanje tolikim brojem ratnika zahtjevalo je strogu disciplinu i upravnu hijerarhiju unutar same vojske.⁴ Utjecaj rata se počeo širiti na sve slojeve društva. Merkantilisti su rat počeli smatrati potrebnim za državu. Roberts ističe kako su smatrali da neovisnost trgovačkih proizvoda mogu ostvariti ratovanjem. Pojavljuje se pojам "ekonomskog ratovanja" kao dio vojne taktike. Pod tim pojmom Roberts veže nastojanje da se neprijatelju odsječe opskrba ratnim potrepštinama što je uključivalo pomorske blokade, duga opsjedanja gradova, uništavanja provizijskih skladišta i slično.⁵

Navedene strukturalne promjene Roberts uočava u švedskoj vojsci Gustava Adolfa. Ona Robertsu služi kao konkretan primjer za teoriju o vojnoj revoluciji. Godine 1629. vojska Gustava Adolfa organizirala je topničku regimentu, koristila granulirani barut, uvela opskrbne magazine za vojsku te uspostavila veliku disciplinu konstantnim drilovima i vježbanjem vojnika.⁶ Švedsku vojsku je Roberts okarakterizirao kao prvu pravu nacionalnu vojsku u Europi koja je bila jeftina i mogla izvoditi komplikirane manevre uspješnije nego bilo koja druga tadašnja vojska. U toj vojsci je Roberts također prepoznao vrhovnog zapovjednika, odnosno autokrata, ili kako ga on naziva *Kriegsherr*,⁷ ⁸ i to baš u Gustavu Adolfu. "*The tactics of Gustav Adolf postulated a vastly improved fire-discipline, and long practice in the combination of arms,*" ističe Roberts u svojoj tvrdnji. Njegova teorija bila je dugi niz godina

---

Transformation of Early Modern Europe, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995.: Roberts, Michael *The Military Revolution 1560-1660*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., 14. str.

⁴ Ibid, 25. str.

⁵ Ibid, 26. str.

⁶ "And so officers became not merely leaders, but trainers, of men; diligent practice in peacetime, and in winter, became essential; and drill for the first time in modern history, became the precondition of military success. The decline in the size of the basic infantry unit from about three thousand to about thirty meant that individual initiative was now expected at a far lower level of command than before." Ibid, 15. str.

⁷ "The ruler increasingly identified with the commander-in-chief, and from the new discipline and drill would be born not merely the autocrat, but that particular type of autocrat which delighted in the name of *Kriegsherr*." Ibid, 21. str.

⁸ Termin se na engleski jezik prevodi kao *warlord*, dok bi na hrvatskome značio "vojni zapovjednik".

prihvaćena te se kasnije pojavljuju pojedinci koji kritiziraju određene dijelove Robertsovih tvrdnji.

Osobno smatram kako je gradiranje vojne revolucije Geoffrey Parkera na podskupine dobro i korisno. Vojne promjene podijelio je na *revoluciju taktike* (zamjena kopljanika manjim jedinicama uniformiranih puškara, laka konjica, manje individualnih borbi), *revolucija strategije* (više fronti s iskusnom vojskom), *povećanje vojske* (glomaznost omogućuje ratovanje na više fronti i zahtjeva dobru upravu) i *vojno obrazovanje i vojni zakon* (omogućuje dobre treninge, istreniranu vojsku i disciplinu). Prema mojoj mišljenju ovakva podjela je korisna i nastojat će se držati takve podjele u svojem diplomskom radu. Ovoj podjeli još bih dodao isprekidani razvoj vojnih inovacija kakav zastupa Cliffor J. Rogers. Rogers vojnu revoluciju smatra periodom kratkih "eksplozija inovacija" i uspoređuje sa terminom *punctuated equilibrium*⁹, ili kako svojim riječima opisuje:

"(...) short bursts of rapid change with long periods of near stasis (...) After a long period of near-stasis, infantry began to evolve very rapidly around the beginning of the fourteenth century."¹⁰

Ovakve podjele u razvoju vojne tehnike i inovacija te stvaranje podskupina unutar vojne revolucije smatram izuzetno korisnim. Ne samo da pojašnjava fluktuaciju u razvoju vojne opreme, već i objašnjava segmente od kojih se vojna revolucija sastoji i koje mijenja. Inovacije nisu neprekidno dolazile i uvijek je postojao period stagnacije. Iz tog razloga sam ovo poglavlje o vojnoj revoluciji strukturirao tako da se sastoji od manjih pod-poglavlja. Ona se tiču otkrića baruta u Aziji te revolucije pješaštva, vojne tehnike i mornarice kao pojedinih dijelova vojne revolucije. Smatram kako je važno napisati o pojavi baruta u Aziji zbog tolike značajnosti koju je imao na cjelokupnu vojsku. S druge strane smatram kako se kroz pojavu baruta u Aziji mogu vidjeti razlike u utjecaju koji je ostavio na azijske vojske, s time kakav je utjecaj imao na europske vojne sile.

⁹ Termin je korišten u biologiji u radovima teorije evolucije Nilesa Eldredga i Stephena Jay Goulda iz 70-ih godina 20. stoljeća. Evoluciju su shvaćali kao niz nepovezanih, kratkih uspona i razvoja, a ne kao kontinuirani progres i razvoj čovjeka. Stoga Clifford J. Rogers koristi *punctuated equilibrium* kao termin da pojasni vojnu revoluciju kao isprekidan niz inovacija i skokova u razvoju vojne tehnologije, a ne kao konzistentan razvoj.

¹⁰ Rogers, Clifford J. (gl.ur), *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Rogers, Clifford J., *The Military Revolutions of the Hundred Years War*, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., 77. str.

2.1. Kineski barut i kinesko vatreno oružje

Historiografija vezana uz vojnu revoluciju uočava blisku povezanost promjena u vojnoj strategiji u ranome novom vijeku s pojmom i upotrebom baruta u vojnoj tehnologiji. Važnost razvoja upotrebe ovog sredstva za razvoj artiljerije i vatrenog oružja neprikosnoveno je važna. Stoga smatram potrebnim ukratko iznijeti teorije o podrijetlu, razvoju, upotrebi i utjecaju baruta u Aziji. Time se dobiva globalna perspektiva utjecaja baruta i lakše uočava razvoj naoružanja te se uočava početak razvoja europske vojne dominacije.

Većina historiografa se slaže kako je barut otkriven u Kini¹¹, ali spomenut će neke teze koje daju nešto drugačiju sliku. Naime, u historiografiji se spominje važnost Indije¹² kao zemlje u kojoj je otkriven. Gotovo je nemoguće točno datirati i odrediti na koji način je pronađen. Ukratko će objasniti različite teze o nastanku baruta i argumente koji zastupaju pristaše svake pojedine teorije.

S jedne strane ističe se Indija kao zemlja podrijetla baruta. Historiografi pretežno ističu stare tekstove napisane sanskrtom kada nastoje argumentirati spomenutu tezu. Ističu kako pojedini dijelovi tih tekstova sadrže reference o mogućim kemijskim formulama za stvaranje baruta. Tome u prilog dolaze bilješke starih helenističkih i grčkih pisaca. Naime, Flavije Filostart, grčki sofist, koji je putovao u Indiju zabilježio je zanimljive pojedinosti o Aleksandru Velikome. On ističe kako jedan od razloga zašto Aleksandar nije odlučio napasti staru indijsku prijestolnicu jest njihovo korištenje baruta u vojsci. Navodi se kako je Filostrat to spominjao u svojoj korespondenciji sa Aristotelom.¹³ Iz navedenog ne može se sa sigurnošću zaključiti da je barut otkriven u Indiji, ali vidimo kako su razne formule za zapaljive kemijske mješavine postojale u helenističkom periodu. Što se tiče sanskrtskih tekstova, niti oni nisu čvrsta podloga u dokazivanju ove teze. Naime, oni su sastavljeni na vrlo dvoznačan i koncizan način te su uvijek podvrgnuti subjektivnoj interpretaciji čitatelja.

Izvori koji nam dolaze iz Kine, sadrže nešto preciznije argumente, kojima se nastoji ustvrditi kako je upravo u toj zemlji prvi put otkriven i primijenjen barut. Prvo bih istaknuo

¹¹ Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 8.;

Buchanan, Brenda J., *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006.: Iqtidar Alam Khan, *The Indian Response to Firearms 1300-1750*, Ashgate, 2006., str. 5.;

Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 96.;

Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 91.

¹² Brenda J. Buchanan, *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006.; Asiteh Bhattacharya, *Gunpowder and its Applications in Ancient India*, str. 43.

¹³ Ibid str. 43-49.

važnost alkemije u ovom slučaju. Naime, u modernoj historiografiji vojne povijesti nastoji se otkriti razlog zašto se barut prvi put pojavljuje baš u Aziji, a ne na nekom drugom kontinentu. Uvid u alkemiju tog doba nam daje daljnje naznake zašto je baš u Aziji, točnije u Kini, otkriven i primijenjen barut. Naime, znanost u prošlosti nije bila utemeljena na današnjim načelima i zakonima, već je uvijek bila na granici s magijskim. Kineski alkemičari su konstantno nastojali proizvesti eliksir besmrtnosti.¹⁴ U Europi je bila drugačija situacija jer su na tom kontinentu alkemičari težili otkrivanju eliksira za stvaranje zlata.¹⁵ Na prvi pogled spomenute teze nam ne otkrivaju previše, ali možemo uočiti kako one tadašnja istraživanja dijele u dva različita smjera. Kineski alkemičari su u svojem radu tražili razne napiske i lijekove koji bi produljili životni vijek. To je utjecalo na mnoge prvotne formule lijekova koje su proizveli. Pogledamo li stare taoističke tekstove, formule lijekova sadrže u sebi med kao jedan od sastojaka, koji je činio taj lijek prikladnijim za konzumiranje. Stoga su prvi lijekovi alkemičara u Kini koristili kemikalije za proizvodnju baruta u svrhu produljivanja životnog vijeka. Naravno da je to značilo kako su prvi eksperimenti bili puni ozbiljnih nesreća koje su znale završavati smrću.¹⁶ Kao što sam napomenuo, znanost nije funkcionalala na isti način kao danas, a napredak se zasnivao na vlastitim greškama i opasnim pokusima.¹⁷ Najstariji spomen formule za barut, koji sa sigurnošću možemo tako identificirati, jest taoistički tekst iz 9.st.¹⁸ Stari tekstovi nazivaju tu kemikaliju *crni prah* te spominju njegovu univerzalno prihvaćenu formulu. Miješanje 75% salitre, 15% sumpora i 10% drvenog ugljena optimalne su mjere, ali bilo je i drugih eksperimentiranja sa tim omjerima.¹⁹ U knjizi o vojnoj tehnici iz 1040. godine

¹⁴ Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str.8.;

Kelly, Jack, *Gunpowder: Alchemy, Bombards and Pyrotechnics: The History of the Explosive that Changed the World*, Basic Books, 2004., str. 3.;

Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 96.;

Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 32.

¹⁵ Kelly, Jack, *Gunpowder: Alchemy, Bombards and Pyrotechnics: The History of the Explosive that Changed the World*, Basic Books, 2004. str. 3.;

Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 96.

¹⁶ Ibid.; Needham, Joseph; Ping-Yü, Ho; Gwei-Djen, Lu; Ling, Wang, *Science and Civilisation in China, Volume 5, Chemistry and Chemical Technology, Part7: Military Technology; The Gunpowder Epic*, Cambridge University Press, 1986, str. 112.

¹⁷ Buchanan, Brenda J., *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006., Howard, Robert A., *Realities and Perceptions in the Evolution of Black Powder Making*, Ashgate, 2006. str. 39.

¹⁸ Izvornog naziva *Zhenyuan miaodao yaolüe.*; Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 32.

¹⁹ Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 18.

pod naslovom *Wujing zongyao*²⁰ nailazimo najstariji spomen navedene formule za crni prah.²¹ Kao što sam već naveo, barut se koristio u eliksirima za besmrtnost te se stoga u starim izvorima spominje kao *huoyo* odnosno *vatreći lijek*.²²

2.1.1. Dolazak kineskog baruta u Europu

Barut je u Europi imao drugačiju učinak nego u Aziji. Postoje različita mišljenja o tome tko je doveo taj crni prah u Europu te ču ih ukratko analizirati. Jedan dio povjesničara upućuje na Arad al-Baytara, muslimana koji je u 13. st. u Španjolsku donio formulu za ovaj zapaljivi prah.²³ Ne mogu izostaviti drugu tezu koja govori kako su Mongoli upravo ti koji su Europljane upoznali s proizvodnjom baruta što spominje drugi dio povjesničara.²⁴ U ranonovovjekovnoj Europi se tada pojavio mit koji spominje njemačkog redovnika Bertholda Schwartza kao izumitelja formule baruta. Schwartz se u nekim izvorima ponekad naziva i Bizantincem, a spomenuta legenda je u Europi kolala stoljećima. Dio historografa smatra kako je to zapravo rani eurocentrički prikaz povijesti.²⁵ Valja istaknuti neke europske autore koji spominju barut u svojim djelima. Marcus Graecus, Albertus Magnus i Roger Bacon u 13. st. u svojim djelima spominju formule za stvaranje baruta.²⁶ *Epistola de secretis operibus* Rogera Bacona izdana 1267.g. sadrži najraniji spomen baruta u Europi. Marcus Graecus spominje barut u svojem djelu *Liber Ignium*, koje je izdano u drugoj polovici 13. st., a također navodi razne formule za njegovu proizvodnju.²⁷

Možemo vidjeti kako se i dalje razvija rasprava o vjerodostojnosti različitih teza vezanih uz podrijetlo baruta. Istaknuo bih kako se veći dio historografa slaže s tezom da je

²⁰ Engleski prijevod: *Collection of the Most Important Military Techniques*. Taj engleski prijevod na hrvatski prevodimo kao "Zbirka najvažnijih vojnih tehnika".

²¹ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 31.

²² Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 18.

²³ Buchanan, Brenda J., *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006., Brenda J. Buchanan, *Saltpetre: A Commodity of Empire*, str. 69.;

Kelly, Jack, *Gunpowder: Alchemy, Bombards and Pyrotechnics: The History of the Explosive that Changed the World*, Basic Books, 2004., str. 20.

²⁴ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 58.; Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 103.;

Pauly, Roger, *Firearms: The Life Story of a Technology*, 2003., str. 58.

²⁵ Needham, Joseph; Ping-Yü, Ho; Gwei-Djen, Lu; Ling, Wang, *Science and Civilisation in China, Volume 5, Chemistry and Chemical Technology, Part7: Military Technology; The Gunpowder Epic*, Cambridge University Press, 1986., str. 112-120.;

Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 60.

²⁶ Buchanan, Brenda J., *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006., Iqtidar Alam Khan, *The Indian Response to Firearms 1300-1750*, pg 51; Brenda J. Buchanan, *Saltpetre: A Commodity of Empire*, str. 69.

²⁷ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 58.

barut potekao iz Kine. Barut je bitan za proučavanje vojne revolucije jer je jedan od glavnih pokretača promjena u tehnološkom i vojno-strateškom aspektu, a različit je utjecaj ostavio u Europi i Kini.

2.1.2. Upotreba i proizvodnja u Kini

Sudeći prema izvorima, otkriće baruta nije bilo bazirano na empirijskim istraživanjima, već se radilo o slučajnosti zasnovanoj na nizu grešaka kineskih alkemičara. Masovna primjena nije došla nikako preko noći već je trebalo proći dulje vrijeme kroz koje se uvelo pojedine promjene.

Pokušaji pronalaska eliksira besmrtnosti naveli su Kineze na pravi put ka otkrivanju baruta. Postoje određene teorije koje govore kako je moguće da je dinastija Song već poznavala i koristila barut. Prva primjena je krenula u proizvodnji pirotehnike, međutim najbitniji utjecaj je definitivno ostao u vojsci. Barut je prah koji nije eksplozivne naravi već je zapaljiv. Kontroliranje upravo te zapaljivosti rezultiralo je primjeni u proizvodnji bombi te čak ranih verzija raketa i bacača plamena.²⁸ Takva vatrena sila koristila se za opsjedanje utvrda. Vatreno koplje²⁹ prethodilo je topništvu koje poznajemo u ranom novom vijeku. Primjena je bila rasprostranjena pretežito u kineskoj vojsci.³⁰

Nakon bitke na jezeru Poyang 1363. godine, dinastija Ming je uočila važnost vatenog oružja koja joj je dovela pobjedu. Poboljšanja u proizvodnji kineskog vatenog oružja je brzo uzela maha. Organizirana je posebna divizija za vatreno oružje koja je imala svoj kamp u Nanjingu. Glavni zadatak spomenute divizije bilo je izučavanje vojnike u rukovanju vatenim oružjem napornim drilovima. Sastojali su se od 30 kopljanika, 30 strijelaca, 20 pješaka naoružanih mačevima i na koncu 10 vojnika koji su rukovali vatenim oružjem. Razvoj i inovacije u Kini nisu ovdje stale. Organizirana je posebna uprava za naoružanje koja se bavila proizvodnjom i prodajom oružja. Jedina kineska knjiga koja se bavi proizvodnjom vatenog oružja i do danas je ostala sačuvana jest *Huolong shenqi zhenfa* iz 15. st.³¹ U tom djelu je

²⁸ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 31.; Needham, Joseph; Ping-Yü, Ho; Gwei-Djen, Lu; Ling, Wang, *Science and Civilisation in China, Volume 5, Chemistry and Chemical Technology, Part7: Military Technology; The Gunpowder Epic*, Cambridge University Press, 1986, str. 127-192.

²⁹ Šuplje drvo ispunjeno barutom korišteno za pucanje različitih projektila. Neki od ranih primjera su bili toliko veliki da su se postavljali na posebna prijevozna kola. Na engleskome se naziva *firelance*.; Kelly, Jack, *Gunpowder: Alchemy, Bombards and Pyrotechnics: The History of the Explosive that Changed the World*, Basic Books, 2004., str. 99.

³⁰ Zabilježena je upotreba vatenog koplja u opsadi De'ana 1132. godine. ; Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 31.

³¹ Na engleski prevedeno kao *Fire Drake Manual*. Na hrvatskom u slobodnom prijevodu znači "Priručnik vatenog zmaja".

opisano oko 38 različitih vrsta vatrenog oružja poznatog u Kini.³² Proizvodnja vatrenog oružja bila je decentralizirana, odnosno svaki dio carstva imao je određene radionice koje su se bavile opskrbom. U određenim slučajevima nailazimo na podatke koji nam govore kako su ponekad brigade same proizvodile svoje vatreno naoružanje. Obrtnici koji su znali kako su pravilno proizvesti vatreno oružje bili su dobro plaćeni. Način proizvodnje je izuzetno pažljivo bio čuvan te niti danas u potpunosti ne znamo na koji način se u Kini proizvodilo vatreno oružje i barut.³³

S druge strane, pojedini povjesničari različito su objašnjavali intenzitet inovacija u Aziji i Europi. Naime, jedan dio historiografa tvrdi kako su Europljani ti koji su konstantno eksperimentirali s barutom i vatrenom oružjem, i to više neko u Kini.³⁴ Istiće se važnost granuliranja baruta koje se prvi put pojavljuje u Europi. Radi se o posebnoj metodi usitnjavanja barutnih zrnca, što ga čini stabilnijim i efektivnijim u primjeni.³⁵ Sva vojna oprema koju sam spomenuo nije mogla nastati bez eksperimentiranja. Premda kemija i sama znanost nisu postojale u današnjem obliku, ipak se postupalo s mnogo rizika i eksperimentiralo vrlo rano s raznim idejama. Inovacije su nastajale iz tih pokusa, a Kinezi su upravo primjenjivali rezultate tih eksperimenata. Stoga se ne može baš konstatirati kako se u Kini nije eksperimentiralo i radilo na usavršavanju vojne tehnike, ali je važno naglasiti kako je sve to stagniralo i Europljani su preuzeли inicijativu.³⁶ Razloge takve, gotovo iznenadne, stagnacije različito se tumači. Kinezi tu tehnologiju nisu u velikoj mjeri iskoristili u uspostavljanju svoje vlasti na ostatku azijskog kontinenta. Zanimljivo je kako jedan dio historiografa taj fenomen pojašnjava sa usponom Mongola i promjenom u kineskoj politici.

Mongoli su stepski nomadi sa specifičnim načinom života prilagođenim njihovom surovom okruženju koje ih je natjerala na mobilnost, agilnost i snalaženje. Najvažniji element u ranonovovjekovnim vojnim pohodima jest osiguravanje opskrbe hranom. Mongoli, kao i

³² U knjizi se spominje 11 vrsta vatrenog oružja za primjenu na kopnu, 8 za primjenu u mornarici, 4 vrste mina, 3 za obranu utvrda, 3 za opsjedanje utvrda, 5 za obranu gradova i 4 za napadanje gradova. ; Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 34-40.

³³ Ibid str. 34-40;

Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str.14.

³⁴ Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 125.

³⁵ Barut se miješa sa tekućinom pri tome se stvaraju manja zrnca. To ne samo da transport čini lakšim i sigurnijim, već i utječe na snagu vatrenog oružja. ; Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003.; Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 14.

³⁶ Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 69.

mnogi drugi nomadski narodi, bili su izučeni preživjeti samostalno snalazeći se čak i na najškrtoj i neplodnoj zemlji. Konji koje su koristili bili su niske građe, prilagođeni oskudnoj prehrani i zbog toga su mogli s njima preživjeti dulje vrijeme. Kineska vojska s druge je strane koristila tipičan ranonovovjekovni model opskrbe hranom preko čuvanih punktova. Jedan dio vojske je morao biti zadužen za čuvanje tih opskrbnih baza, dok je drugi dio upadao na mongolski teritorij, slično kao što su to kasnije prakticirale akindžijske postrojbe Osmanskog Carstva. Ako je veća vojska odlučila napasti Mongole, morali su osigurati karavane s kojima su odlazili na vojne pohode. Protiv agilnih mongolskih konjanika to nije bila najkorisnija taktika jer su se oni jednostavno sve više povlačili u stepsko područje u kojima su se najbolje snalazili. To je kinesku vojsku odvajalo od svojih opskrbnih punktova i smanjivalo vrijeme koje mogu provesti bez hrane. Također se dešavalo da su Mongoli uspjeli sa svojom pokretnom konjicom izvesti manevar kojim su napadali zadnji dio kolone kineske vojske i nastojali ih odsjeći od ostatka karavana.³⁷ U izravnim sukobima kinesko vatreno oružje nije bilo toliko korisno protiv ovakvog načina ratovanja. Staro vatreno oružje je zahtjevalo dulje vrijeme za napuniti³⁸, bilo je neprecizno³⁹ i nestabilno. Mušketa je u 15. st. bila nepreciznija nego luk i strijela. Mongolska konjica je bila sastavljena od mnogo lakih strijelaca koji su bili opremljeni lakinom oklopom, bili su vrlo brzi strijelci i mogli su se hitro kretati po bojnom polju, što je predstavljalo veliki problem za kineske vojниke koji su koristili vatreno oružje. Najviše se prakticiralo gađanje protivnika vatrenim oružjem s bliže udaljenosti ako je u većim grupama jer bi se meci iz puške raspršili na sve strane. To je bila posljedica velike netočnosti vatrenog oružja. Buka koju je stvarala takva rafalna paljba je stvarala inicijalni šok, a dim koji je nastao je prekrivao bojno bolje i smanjivao vidljivost neprijateljskim strijelcima. Ipak to za mongolsku konjicu, koja je bila izuzetno pokretna, nije predstavljalo velik problem i mogli su se vrlo lako nositi sa tom situacijom.⁴⁰

Također je važno za napomenuti kako je stagnacija u inovacijama kineskog vatrenog oružja bila pod utjecajem promijene dinastije u Kini. Qing dinastija je naime odustala od

---

³⁷ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 12-22.

³⁸ Čak niti u 18. stoljeću vatreno oružje nije bilo dovoljno pouzdano. Naime, Benjamin Franklin je izjavio kako četiri strijele mogu biti brže odapete nego li je potrebno napuniti pušku sa jednim metkom te ne proizvodi dim koji prekriva bojno polje. Strijele su bile jeftinije i svugdje su se mogle proizvesti.; Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 104.

³⁹ Rano vatreno oružje dugi niz godina je bilo izuzetno neprecizno. Čak je 1814. godine pukovnik George Hanger, britanski vojnik i pisac, izjavio kako je veća šansa pogoditi puškom Mjesec nego metu udaljeno 180 metara. ; Ibid, str. 132.

⁴⁰ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 23-27.

razvoja projektilnog naoružanja.⁴¹ Velike pomorske ekspedicije bile su upućene s ciljem etabliranja kolonija, međutim one nikada nisu bile stabilne i u velikom broju kao europske. Takva politika je utjecala na udaljavanje od ulaganja u istraživanje vatretnog oružja te je inovativnost kineske vojne tehnike počela stagnirati. Inovacije su stizale sa europskog kontinenta (kovano željezo, zatvarač, kundak i cijev postaju elementarni dijelovi puške⁴²).⁴³ Nakon što se zatvaraju granice i okreću unutarnjoj politici,⁴⁴ Kinezi su izgubili korak sa inovacijama i do kraja 15.st. njihovo vatretno oružje je izgubilo prestiž koji je do tada imalo.

2.1.3. Europske inovacije vatretnog oružja

Ranonovovjekovna vojna taktika svoje korijene vuče iz Kine. Ta zemlja je napravila najveće početne korake u razvoju baruta i vatretnog oružja, ali Europa je također doprinijela na svoj način. Kada je ta tehnologija došla do Europe, utjecaj je bio znatno drugačiji nego u Aziji i zauvijek promijenila ratovanje. Naime, u Europi je započeo niz novih inovacija i promjena u ratovanju, što današnji historiografi nazivaju vojnom revolucijom.

Kao što sam već u ovom radu spomenuo, ne možemo sa sigurnošću reći tko je donio barut u Europu, premda nalazimo izvore koji to navode čak u 13. st. Jedan od gradova koji je među prvima pao radi artiljerijskog bombardiranja jest Saint-Saveur-le-Vicomte u Francuskoj, koji je osvojen 1374.⁴⁵ Nakon toga slijedi niz inovacija kao što su granuliranje, mali topovi koje su razvili Francuzi i Burgundci. Stečenu prednost primijenili su 1490-ih kada su osvojili sve u Italiji do Napulja. Izuzetno su spretno primjenjivali artiljerijsku paljbu za opsjedanje gradova, što je Francuzima ubrzalo i olakšalo osvajanje Apeninskog poluotoka. Talijani su se morali prilagoditi takvoj situaciji te su stoga počeli graditi opkope oko svojih gradova, a zidine snižavali i podebljavali kako bi mogle izdržati bombardiranje.⁴⁶ Jedna od najbitnijih otkrića za razvoj vatretnog oružja, koje je poteklo iz Europe, jest kovano željezo s početka 15.st. Puške od kovanog željeza su stabilnije i omogućuju ispaljivanje jačih projektila.⁴⁷ Mnogi rudnici željeza omogućili su upravo da Europa bude mjesto gdje se može pojaviti takva inovacija, ali s druge strane, salitra je bila oskudna, a bila je vrlo bitan element

⁴¹ Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 108.

⁴² Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 24.

⁴³ Ibid, str. 41-55.

⁴⁴ Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 125.

⁴⁵ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 59.

⁴⁶ Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 121-124.

⁴⁷ Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003., str. 60.

za proizvodnju baruta. Frankfurt je među prvim evropskim gradovima još u 1388. godini započeo sakupljati salitru.⁴⁸ Njemački gradovi koristili su vatreno oružje u obrani gradova. Privatni proizvođači su bili ti koji su proizvodili i opskrbljivali evropske gradove sa barutom i vatreñim oružjem, za razliku od Kine, gdje se carski dvor pobrinuo za vlastitu proizvodnju. Evropski proizvođači su međusobno konkurirali te su konstantno nastojali stvoriti bolji proizvod, što je utjecalo na količinu inovacija koja je došla iz Europe. Kinezi su započeli investirati u privatne proizvođače prekasno tako da nisu stigli preteći evropske konkurente.⁴⁹ Premda se pištolj⁵⁰ pojavio prvi u Južnoj i Srednjoj Aziji, Europljani su ga modernizirali uvevši fitilj, smanjili su kalibar i poboljšali apsorpciju trzaja.⁵¹ Portugal je počeo proizvodnju topova u 16.st.⁵² te su počeli koristiti metalne projektile što je pojačalo moć bombardiranja.⁵³

Salitra se nabavljala na više načina. U prirodi nastaje truljenjem u zemlji pri čemu se stvara dušik. Topla klima, kao primjerice u Indiji, pogoduju tom procesu i ubrzavaju stvaranja salitre. U početku se salitra strugala sa velikih komada zemlje, prokuhavala u vodi dok cijela voda nije isparila i formirali se kristali.⁵⁴ Recepti su se mijenjali, a neki su čak sadržavali urin, ali proces je i dalje bio spor.⁵⁵ Europa nije bila prikladno mjesto za iskopavanje velikih količina salitre, proces proizvodnje je bio spor te se stoga nastojalo pronaći prikladno mjesto za gradnju plantaža.

2.2. Revolucija pješaštva

S pojavom široke upotrebe baruta i povećanje korisnosti vatrenog oružja dolaze promijene u strukturi pješaštva u vojsci. Važne razlike koje se javljaju su promjena vojne opreme od raznih ranih oblika pušaka do pojave uniformi. Sve te novine imale su praktičnu funkciju na bojištu, ali su također započele promjenu u samoj vojnoj upravi. Inicijalna

⁴⁸ Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 121.

⁴⁹ Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 14-15.

⁵⁰ Najstariji primjerak pištolja iskopan je u srpnju 1970. godine u Achengskom okrugu provincije Heilongjiang. Napravljen je od bronce, dugačak 34 centimetra, teži tri i pol kilograma i sadrži tri glavna dijela: cijev, dio za barut, utičnica za kundak. Procjenjuje se da potječe iz 1290ih godina.; Ibid, str.68.

⁵¹ Ibid, str. 14-16.

⁵² Buchanan, Brenda J., *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006.: Alam Khan, Iqtidar, *The Indian Response to Firearms 1300-1750*, Ashgate, 2006., str. 56.

⁵³ Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008., str. 122.

⁵⁴ Buchanan, Brenda J., *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006.: Buchanan, Brenda J., *Saltpetre: A Commodity of Empire*, Ashgate, 2006., str. 68-69.

⁵⁵ Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002., str. 121.

Robertsova teorija o vojnoj revoluciji gradirana je na više manjih.⁵⁶ Stoga se u ovom poglavlju fokus svodi na promijene pješaštva.

Proces uniformiranja vojnika, odnosno uvođenje jedinstvene vojne opreme za pojedine vojne jedinice, Geoffrey Parker prepoznaje još u talijanskoj renesansi koja je vremenski prethodila Robertsovom datiranju vojne revolucije u 16. stoljeće.⁵⁷ Stoga se datiranje vojne revolucije od 1560. do 1660. godine dovodi u pitanje pa čak i kritizira.⁵⁸ Ipak se promjene u pješaštvu mogu vidjeti pogotovo u opremi i taktici. Roberts koristi švedsku vojsku kao egzemplaran tip nove rano moderne vojske i Gustava Adolfa kao reprezentativnog Kriegsherra. S time se Parker ne slaže već vidi Mauricea iz Nassaua i Williama Louisa kao pojedince koji su prije uveli reforme i inovacije u nizozemsku vojsku kao što je naizmjenično marširanje te povećali broj arkebuzira i činovnika. Nizozemska je također koristila mali broj vojnika kao najmanju taktičku jedinicu, 1570-ih razvila vojne blagajne, sudove, vojno zdravstvo i vojne redovnike.⁵⁹ Nadalje ističe karakteristike španjolske vojske čija je svojstva, kako sam Parker tvrdi, preuzela švedska vojska 1630-ih godina. Španjolska je 1560. koristila uniformiranu vojnu jedinicu od 120-150 ljudi pod nazivom *tercios*. Brigade i bataljuni bile su veće vojne jedinice, a najiskusnije su bile spajane u tako reći "operativne grupe" imena *ecadrón* od 600 – 3000 ljudi. Španjolska konjica je bila podijeljena u cjeline od 60 – 100 lako naoružanih skupina koja je bila naoružana ili sa kopljima ili sa arkebuzama (*arcabuceros a caballo*).

Što se tiče samog termina "vojna revolucija" pojedinci su kritizirali taj pojam te dovodili u pitanje vjerodostojnost nazivanja ovakvih promjena revolucijom. Clifford J. Rogers brani tu terminologiju, odnosno shvaća kao naglu promjenu stanja:

⁵⁶ Cliffrd J. Rogers smatra kako je revolucija pješaštva prethodila revoluciji artiljerije i na kraju revolucija fortifikacija, a sve to smatra manjim dijelovima cijelokupne vojne revolucije. ; Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Rogers, Clifford J., *The Military Revolutions of the Hundred Years War*, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 57.

⁵⁷ Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Parker, Geoffrey, *The Military Revolution 1560-1660 – A Myth?*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 38.

⁵⁸ Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Rogers, Clifford J., *The Military Revolutions of the Hundred Years War*, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., 56. str.; Ibid, Black, Jeremy, *A Military Revolution? A 1660 – 1792 Perspective*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 97.;

Ibid, Lynn, John A., *Recalculating French Army Growth During the Grand Siècle 1610-1715*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. , str. 117.

⁵⁹ Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Parker, Geoffrey, *The Military Revolution 1560-1660 – A Myth?*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 39.

*"Revolution refers to rapid reversal in the state of affairs. The length of time involved can range from a year to a century (...) a social structure, an idea, or an economy which is overturned."*⁶⁰

Ipak, Rogers nije jedini od historiografa koji se slaže s takvom terminologijom. Pálffy se također slaže s terminom "revolucija" budući da smatra kako su se pokrenule korijenite promijene vojske.⁶¹

Rogers navodi strukturalnu promjenu pješaštva, odnosno većinski sudionici postaju stanovnici, a ne plemići. U srednjovjekovnoj strukturi vitez je imao glavnu ulogu, a financiraju ga i opremaju plemići. Imao je dovoljno vremena samo vježbati, opremljen je sa oklopom, ali u 13. stoljeću postaje preskup.⁶² Tada su pješaci mogli pobijediti u bitkama jedino na specifičnom terenu kao što je močvara gdje je konjici smanjena mobilnost. Uvođenje dugog luka smatra važnim za smanjivanje važnosti oklopa. Bio je jači i mogao je spriječiti oklopljene vitezove iz daljine. Treniranje pješaka, koje je jeftinije nego li konjice⁶³ i vitezova, postaje prioritet. Važno je za istaknuti kako su plemići bili važni zarobljenici te je njihova otkupnina iz zarobljeništva koštala znatno više.⁶⁴

Lynn se fokusira na proučavanje naglog povećanja broja vojnika u francuskoj vojsci u periodu 1610. – 1715. g. Konstatira da je u vrijeme Luja XIII. bilo 150 000 vojnika, a u vrijeme vladanja Luja XIV. za Nizozemskog rata (1672. – 1678.) već 280 000 vojnika. Ono što najviše kritizira kod ostalih povjesničara jest to da zbunjuju broj vojnika u samo jednoj bitci s stvarnim brojem vojnika cijele vojske. Lynn u svojim procjenama izbjegava koristiti neplaćenu stajaću vojsku i paravojne jedinice, niti ubraja žene, djecu, trgovce i druge koji prate vojsku. Građa koja se koristi u procjeni broja vojnika čine vojni izvještaji, financijski

⁶⁰ Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Rogers, Clifford J., *The Military Revolutions of the Hundred Years War*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. str. 76.

⁶¹ Davis, Biran L. (gl.ur), *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Leiden, Boston, 2012. : Pálffy, Géza, *The Habsburg Defence System in Hungary Against the Ottomans in the Sixteenth Century: A Catalyst of Military Development in Central Europe*, Leiden, Boston, 2012., str. 51.

⁶² Rogers navodi kako je u 13. st. koštalo 32 funte, što je desetogodišnja plaća za strijelce i pješake. Oprema strijelca je u 15. stoljeću koštala samo 1 funtu i stoga je bio znatno jeftiniji.

⁶³ Konjica je bila koristila noviji način marširanja u 16. stoljeću. Karakaliranje kao oblik napada je najviše koristila konjica. Približavali bi se neprijatelju u kvadratnoj formaciji te bi u neposrednoj blizini čelni red otvarao paljbu pa se trkom udaljavao polukružno na desni i lijevi stražnji dio. Idući red bi radio iste ovakve korake te bi se na taj način konstantno rotirali redovi koji pucaju i koji pune oružje.; Marinko Ogorec, *Pješaštvo – povijesni razvoj i perspektive*, Alfa, Zagreb, 2011., str. 116.

⁶⁴ Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Rogers, Clifford J., *The Military Revolutions of the Hundred Years War*, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 55. – 63.

državni dokumenti, korespondencija i drugi oblici izvještaja.⁶⁵ Korištenje državnih finansijskih dokumenata za procjenu broja vojnika nije nepogrešiv niti aksiom jer predstavlja predviđanje finansijske potrošnje, a ne pravi broj. Za točniju procjenu predlaže:

*"A basic method used to set army size in financial documents and other estimates of total army size involved calculating the number of companies or battalions and squadrons present, and then multiplying that number by the regulation complement of men set for that unit by ordonnance."*⁶⁶

Kod navođenja broja vojnika Lynn stoga vidi problematiku koju je gotovo nemoguće razriješiti. Točnost izvora je uvijek upitna, ali ipak se drugi povjesničari slažu s konstatacijom da povećanje broja vojnika može biti indikator pojava promjena tipičnih za vojnu revoluciju. Collin Jones upravo je takvog stajališta. Tvrdi kako je Španjolska⁶⁷ 1550. godine imala 150 tisuća vojnika, a udvostručila ih do 1630. godine. Sukladno tome Nizozemska je u istom periodu učetverostručila broj svojih vojnika.⁶⁸

Strukturalne promjene i samu upravu vojske Jones detaljno analizira. Iznosi tvrdnju kako imaju dvojaku odanost, odnosno da služe kralju, ali prvo slušaju zapovjednika. Korištenje plaćenika prema Jonesu nije izumrlo te pronalazi primjere u Francuskoj. Smatra kako je moglo biti više od trećine takvih plaćeničkih skupina u francuskoj vojsci u 17. stoljeću. Vojska je postala mogućnost za unapređenje staleškog ranga i finansijske situacije određenog pojedinca. Obećana je bila redovna plaća, a kao bonus tome bio je vojni pljen. Dijelio ga je kapetan koji bi od plijena oduzeo trošak za provizije. Funkcije kapetana bile su definirane tako da se nerijetko dešavalo da ih je zlorabio i iskorištavao u vlastitu korist.

---

⁶⁵ "In general this includes four varieties of records: 1) military ordonnances; 2) financial contrôles and états; 3) review reports and routes; and 4) miscellaneous correspondence (...) ordonnance may bear little relation to reality. In fact, Belhomme's figures are suspect, because they much exceed the levels generated by other sources until he deals with the period after 1670 (...)", Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Lynn, John A., *Recalculating French Army Growth During the Grand Siècle 1610-1715*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. , str. 120.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ "Even so, in the closing years of the century, Habsburg Spain had still been indisputably the greatest power in Europe, while France had been in eclipse, submerged in a welter of internal dissension which would last down to the Fronde (1648-1653)."; Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 149.

⁶⁸ Ibid, 150. str.

Zadužen je za organizaciju vojnih bolnica, opskrbu opremom i odjećom i organizaciju kapelica.⁶⁹

Novačenje se počinje provoditi preko pukovnika. Kod *landsknechta* je vladar odabirao pukovnika koji će biti zadužen ovakvim poslom. Pukovnik je imao patent koji je određivao koliko satnija, kakve jačine i kojeg sastava treba financirati i formirati. Budući da je vojska bila skupa, često se dešavalo da bogati pukovnik vlastitim sredstvima financira određene segmente vojske. Gradacija vojnih ovlasti jest glavni čimbenik koji doprinosi upravi *landsknechta*. Potpukovnik je služio za pomoć u održavanju vojne stege, opskrbe i sličnih poslova. Pukovnik i potpukovnik zajedno su imenovali među istaknutim vojnicima kapetane, satnike i davali im sredstva za funkcioniranje njihovih vojnih jedinica. Satnik je pak sebi odabrao poručnika koji je postao također zadužen za novačenje. Plemičko podrijetlo u ovakvim podjelama nije bilo važno. Iz ovakvog segregiranog poretku može se vidjeti protomoderan tip vojnog stožera.⁷⁰

Takve službe država nije nadgledala što je omogućilo korupciju i malverzacije. Kapetani bi krenuli naplaćivati besplatnu opremu i odjeću, naplatili bi korištenje vojnih usluga kao što je korištenje vojnih bolnica.⁷¹ Također je zapovjednik mogao izmišljati broj vojnika, što se dešavalo često jer je tada dobivao više novca da tobože većem broju ljudi isplati plaću.⁷² Stoga Jones upozorava kako se čak i lažiralo na vojnim spisima te da se brojke vojnika naveden moraju navoditi s oprezom.⁷³ Država je na plaću vojnika gledala kao na luksuz, a ne kao obavezu jer joj je održavanje vojske bilo izuzetno skupo.⁷⁴

Veliki broj vojnika teško se mogao kontrolirati pa čak i države s dobro razvijenom upravom i birokracijom imale su problema s time. Izbijanje raznih bolesti unutar same vojske bila je česta pojava. Najčešće se radilo od izbijanju kuge, sifilisa ili raznih bolesti koje se tada

⁶⁹ Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 150. – 151.

⁷⁰ Ogorec, Marinko, *Pješaštvo – povijesni razvoj i perspektive*, Alfa, Zagreb, 2011.g., str. 114.

⁷¹ Uvedene su bila 1629. godine u francusku vojsku, ali su skroz do 1650-ih bile raritet.

⁷² Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, 150. – 151. str.

⁷³ "So numerous were 'paper recruits' (passe-volants) that one historian has calculated that the effective strength of the seventeenth-century army may well have been as much as a third inferior to the numbers on paper." Ibid, 152. str.

⁷⁴ Ibid, 152. str.

jednostavno nazivaju groznicama.⁷⁵ Medicinsku pomoć osim doktora u vojnim bolnicama, koje su bile rijetke, pružali su mnogi improvizirani kirurzi. Tako nije bila rijetkost da su brijači mijenjali kirurge, razni lokalni doktori, šarlatani, pa čak i prostitutke koje su kao neplaćene medicinske sestra na taj način "opravdavale" svoju funkciju. Takva slika vojnog života je i dalje bolja od civilnog te se stoga mnogi odlučuju okušati u vojnoj karijeri. Svaka vojska ranog novog vijeka se suočavala sa golemlim brojem dezterstva, čemu je uzrok moglo biti niz stvari. Jones iznosi tvrdnju kako su pljen i pljačkanje najveći interes dobrovoljaca. Tadašnji političari tipa francuski kardinal Richelieu (1624. – 1642.) smatrali su opravdanim takvu praksu ako bi potaknula vojнике na bolje ratovanje. Budući da vojska često nije bila na vrijeme plaćena takve pljačke su bile česta pojava. Kada nema hrane postaje nužno radi opstanka vojske, a to se znalo dešavati čak i na prijateljskom teritoriju.⁷⁶

U ovakvoj situaciji najviše štete pretrpili su najsironašniji. Oni su također morali plaćati veliki porez za financiranje vojske. Građani su zakonski bili obvezani vojsci pružati hranu, vodu i smještaj ako se to od njih tražilo. Plaćanje danka vojsci da vojska ne opljačka selo Jones naziva *contribution system*:

*"Helpful in this respect too was the so-called 'Contribution System' from which the men benefited. This glorified system of 'protection money', already exploited by Portuguese commander in the Indian Ocean in the sixteenth century, had been popularised in Europe in the 1620s and 1630s by the great German mercenary commander Wallenstein. Under its provisions a town or village agreed to levy a sum with which to purchase from passing troops an exemption from direct plunder."*⁷⁷

Stanovnici grada ili sela kroz koje prolazi vojska plaćaju određenu svotu novca kao svojevrsnu otkupninu da ne budu opljačkani. Jones navodi kako su sličan sustav imali renesansni *condottieri*, a u 17. stoljeću ova praksa postaje masovno primjenjivana. Stoga ne

⁷⁵ "It was little wonder that armies were important vectors of disease: most critically of plague, most frequently perhaps of syphilis, as well as of the dreaded 'camp fever' – the generic name given to a wide variety of infectious diseases including typhus, typhoid fever and dysentery. Scurvy also caused much damage – testimony to the poor diet of the troops. Pulmonary and respiratory diseases, skin ailments and sores, rheumatism, gout, hernias and premature senility also took their toll.", Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, str. 153.

⁷⁶ Ibid; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, str. 152. – 153.

⁷⁷ Ibid, str. 154.

čudi podataka kako se stanovništvo često žalilo na ponašanje vojske na njihovom imanju.⁷⁸ Velika vojska predstavljala je velik teret i iscrpljivala je zemlju i stanovništvo. To se rješavalo slanjem na ekspedicije u udaljene teritorije. Dril, disciplina i konstantno treniranje postali su sustav kojim se obuzdaje vojska, a također time postaju učinkovitiji na bojištu. Financiranje svih spomenutih potrepština za vojsku i njezino treniranje vođeno je kroz čvrstu birokraciju.⁷⁹

Prema Jonesu, država je počela poticati primjenu *contribution systema*, tako da vojska ne uništava teritorij na kojem se nalazi. Na kraju 17. stoljeća sve više se ulaže u razvoj bolje higijene u vojski, a u Francuskoj 1708. u funkciji je bilo 50 vojnih bolnica. Treniranje vojnika i njihovo osposobljavanje je koštalo puno te je stoga bilo u interesu države da ih održi što dulje zdravijima. Bolja medicina i liječnička pomoć znatno jačaju moral vojske. Stvaraju se "policijski" odjeli vojske koji čuvaju red u gradovima. To je također doprinijelo duljem iskorištavanju sposobnih vojnika i smanjivalo pljačkanje teritorija na kojem se vojska nalazila. U tu svrhu se grade barake u gradovima. One su omogućile bolju kontrolu vojske te pružajući prostor za život u manjoj mjeri smanjile dezertiranje. Takav način reformiranja vojske promijenio je percepciju vojnika u očima civilnog stanovništva. Dok je u 17. stoljeću stanovništvo bježalo pred vojskom, na kraju 18. stoljeća bi se radovali i bodrili ju kada bi prolazili kroz njihovo mjesto.⁸⁰ Takav način upravljanja imao je svoje probleme te su ga pojedinci znali kritizirati.⁸¹

Bez obzira na ovakve inovacije, vojska, a pogotovo ona u Francuskoj i dalje se borila s teškim uvjetima. Vojnici su loše isplaćeni i opremljeni, a bolesti i dalje izbijaju među njihovim redovima. Barake su prepune, neprozračene i za vrijeme kiše poplavljene. Korupcija u bolnicama bila je normalna pojava. Također se javlja problem demobilizacije vojnika i njihovog zapošljavanja nakon vojne službe. Francuska je u tu svrhu imala organizirane udruge

⁷⁸ Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, 154. – 155. str.; Wiesner-Hanks, Merry E., *Early Modern Europe 1450-1789*, Cambridge University Press, 2013., str. 95.

⁷⁹ Ibid; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, str. 155. – 157.

⁸⁰ Ibid, str. 159. – 162.

⁸¹ Jones spominje nezadovoljstvo vojnika zbog ograničavanja tradicionalne kompenzacije za vojnu službu seksom. U 17. stoljeću vojska je u kamp puštala prostitutke, a Jones navodi kako su vojni teoretičari tog doba smatrali da je potrebno 4 na 100 vojnika. Spolne bolesti tipa sifilis bile su česta pojava, a u periodu od 1684. do 1687. nastojalo se zakonski zabraniti seks u vojnim kampovima kako bi se smanjio rizik od širenja bolesti. Budući da je brak vojnicima bio nepreporučljiv, a seks u kampu zabranjen, sve to je utjecalo na psihu vojnika. Time se nastojala povećati vjerojatnost da vojnici u bitkama više riskiraju svoj život jer nisu obvezani brakom. Prostitutke koje bi se našle u blizini vojnog kampa bilo je dozvoljeno rezati nos i uši. Ovakvi zakoni su se ublažili u 18. stoljeću. Vojnici sa spolnim bolestima bi trebali dvije godine dulje služiti vojni rok, a prostitutke bi se zatvarale zbog spolnog odnosa s vojnicima.; Ibid, str. 163.

tipe *The Order of Saint Louis* iz 1683. koji je davao penziju vojnicima. Udruga *Invalides* je na kraju *ancien régimea* imala 30 000 članova.⁸² Ovakav način upravljanja francuskom vojskom, prema Jonesu, dokazao se neučinkovitim nakon niza poraza u Sedmogodišnjem ratu te je takav model napušten.

Stvaranje stalne stajaće vojske, odnosno njezina funkcija čuvanja određenog teritorija postaje težnja u ranonovovjekovnom ratovanju. Takva vojska služila je kao defanziva u slučaju iznenadnih napada, koji su postajali sve veća praksa. Taktika koja je stajala iza takvog načina ratovanja bila je svedena na kontroliranje međugraničnog prostora. Budući da je striktno razgraničenje bilo teško odrediti, vojne sile su iskorištavale takvu situaciju. Takva situacija je tipična za granične prostore tipa Vojna krajina. *No-man's-land*, odnosno "ničija zemlja" nalazila se na graničnom prostoru između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva na kojem prave zakonske uprave nije bilo. Na tom prostoru su odvija "stalni rat". To nisu bile velike odlučujuće bitke, već neprekidan sukob u kratkim okršajima na međugraničju. Stalni rat se sastojao od raznih pljačkaških upada, iznenadnih napada i kratkih pohoda na neprijateljev teritorij. Iz takvog stanja gdje je rat konstantna pojava koja ne zaobilazi nikoga na međugraničnom prostoru, stvara se potreba za regularnom vojskom čija funkcija bi bila sprječavanje takvih neprijateljskih provala. Geoffrey Parker uočava stvaranje stajaće vojske u Habsburškoj Monarhiji koja stacionira svoje vojne jedinice uzduž granice.⁸³ Nju koristi kao pokazatelj tipične stajaće vojske s defanzivnom ulogom. Jeremy Black suprotstavlja vojsku Habsburške Monarhije osmanskoj te identificira period od 1668. do 1680. strukturalnog jačanja vojske Habsburgovaca. Povećan je broj vojnika, mobilnost i uvedena efektivna primjena noviteta kao što su kremenjače u puškama i bajunete. Inovativnost nije bez mana te u tome smislu Black ističe logističku slabost Habsburške Monarhije. Nije uspjela potisnuti Osmansko Carstvo iz Europe te je također od 1688. – 1697. bila zahvaćena Devetogodišnjim ratom što je uzdrmalo Habsburšku Monarhiju na Zapadu. Ratovanje protiv Luja XIV. bilo je komplikirano i naporno. Eugen Savojski iz Ugarske pomagao je Leopoldu I. u ratu protiv Osmanlija koji završava mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. U 18. stoljeću Black

⁸² Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Jones, Colin, *The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Régime*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 164.

⁸³ "(...) one could point equally effectively to the Austrian Habsburgs, who introduced much the same system for their permanent armies on the Croatian and Hungarian borders with the Ottoman empire during the 1570s. And, if even that were not enough, there are the military organizations of France, England, and the Italian states during the fifteenth century: all developed permanent standing armies which were highly trained." Ibid; Parker, Geoffrey, *The Military Revolution 1560-1660 – A Myth?*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 40.

ponovno vidi vojni uspon Habsburške Monarhije zbog nanizanih pobjeda u kratko vrijeme⁸⁴ na početku samoga stoljeća.⁸⁵

Oklopni konjanik ranog novog vijeka bio najveći neprijatelj pješaštva. Međutim postojala je taktika kako kojom su se pješaci lako suprotstavljali konjici. Konjanik se obarao *helebardama*,⁸⁶ *partizanama*, *glefima* i *špontonima*. To su sve razne vrste koplja sa specifičnim naoštrenim vrhovima. S vremenom je konjica počinjala gubiti na važnosti, a kao primjer prekretnice koristi se Bitka kod Morgartena gdje su švicarski vojnici helebardama poskidali austrijske konjanike, a nakon te bitke se to oružje proširilo po Europi. Važne promjene koje su se desile u švicarskoj vojsci su uvođenje *pikenira*, odnosno kopljaniča koji su koristili koplja duga do 5 metara, koji bi štitili *arkebuzire* i *musketire* od konjice. Zgusnuti redovi bi se kretali u tri formacije – prethodnica, glavnina i zaštitnica.⁸⁷

Zaštitna oprema vojnika se mijenja. Štitovi nestaju iz upotrebe jer korisniji postaju pikeniri ili helebardisti. Smanjuje se upotreba oklopa koji se svodi samo na prsnu i leđnu zaštitu. Kaciga gubi vizir te postaje uska s visokim grebenom da skrene udarac mača. *Landsknechte* su postale konkurencija švicarskim postrojbama koje su bile izuzetno cijenjene. One počinju koristiti manje vojne jedinice unutar svojih postrojenja. Satnija (*companies*) i pukovnije (*regiments*) zauzimaju administrativnu funkciju unutar Landsknechta. Ogorec ističe pojavu vatre nog oružja u Europi 1305. g. u Španjolskoj. Kao prvu dokumentiranu bitku u kojoj je upotrijebljeno ističe Bitku kod Perugie 1364.g., a značajniju uporabu artiljerije veže uz Stogodišnji rat gdje naglašava veliku upotrebu topništva u pomorskoj Bitci kod Arnemuidena 1338.⁸⁸ Bitka koja je bila prekretnica u korištenju vatre nog oružja u masovnoj mjeri jest Bitka kod Cerignole 1503. g. gdje je španjolska vojska, brojčano manja, pobijedila francuske vojнике koristeći tzv. *pike and shot*⁸⁹ formaciju. Španjolci su kombinirali upotrebu rovova s

⁸⁴ Godine 1716. pobjeda kod Petrovaradina, 1716. g. zauzimanje Temišvara i Mir kod Passarowitza, 1717.g. pobjeda kod Beograda, 1718. g. zauzimanje Banata, zapadne Vlaške i sjeverne Srbije.

⁸⁵ Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995.; Black, Jeremy, *A Military Revolution? A 1660 – 1792 Perspective*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., 101. – 102. str.

⁸⁶ Koristila se u Švicarskoj u 13. i 14. stoljeću, a karakterizira ju šiljak sa sjekicom i kukom koji su povezani u jednom na samom vrhu. Koristila se za povlačenje vojnika s konja.

⁸⁷ Ogorec, Marinko, *Pješaštvo – povijesni razvoj i perspektive*, Alfa, Zagreb, 2011.g., str. 106.

⁸⁸ Engleski brod *Christopher* je istaknuo kao prvi koji se oslanjao na upotrebu topništva.

⁸⁹ Vojna formacija u kojoj su vojnici s ranim verzijama vatre nog oružja, tipa arkebuze i muškete, smješteni na bokove, a kopljaniči odnosno pikeniri u sredini. Takav raspored je štitio strijelce vatre nog oružja od navale konjice jer bi kopljaniči lako mogli dugim kopljima spriječiti iznenadnu navalu.

bedemima, koncentriranu vatru strijelaca i topništva te protunapada. Francuzi su izgubili znatan broj vojnika, dok su Španjolci pretrpili statistički zanemariv broj.⁹⁰

Potreba za takvom vojskom značila je promjenu vojne infrastrukture. Vojna literatura stiče masovnu popularnost,⁹¹ stoga Parker ističe ilustrirani⁹² priručnik grofa Ivana II. od Nassaua napisanu 1607. Priručnik je preveden na njemački, francuski, engleski i danski jezik. Međutim, važnije od toga je gradnja novih utvrda koje će moći izdržati konstantno bombardiranje i poslužiti kao defanzivna linija na granici.

2.3. Revolucija vojne tehnike

Pod vojnu tehniku ubrajam sve inovacije koje su drastično promijenile način funkcioniranja vojske. U to ubrajam gradnju novih oblika utvrda, korištenje novih vrsta baruta i vatrenog oružja te promjene u topništvu.

Jedan od noviteta u teoriji o vojnoj revoluciji koji Parker doprinosi jest važnost *trace italienne*⁹³ fortifikacija. Radi se o niskim i debelim zidovima četverostraničnih utvrda otpornih na udare topništva. Često su zvjezdanog oblik, a takav tip utvrda nastao je radom talijanskih inženjera. Takvog tipa je u Hrvatskoj karlovačka utvrda.⁹⁴ Trace italienne se počela razvijati 1450-ih godina, a u punom je mahu razvoj bio 1520-ih. Rat se nije više sastojao od isključivo odlučujućih bitaka, već postaje natjecanje zauzimanja utvrda. Na prostoru gdje nema dobrih fortifikacija velike bitke i konjica su važniji. S druge, strane John A. Lynn kritizira Parkerovu percepciju kako su vojske počele stavljati naglasak na napade utvrda. Slaže se da su povećavale važnost garnizona, ali sumnja u isplativost i korisnost takvih utvrda:

---

⁹⁰ Ogorec, Marinko, *Pješaštvo – povijesni razvoj i perspektive*, Alfa, Zagreb, 2011., str. 106. – 110.

⁹¹ "(...) there were many subsequent attempts to produce rival manuals (of which best were Johan Jakob von Wallhausen's *Kriegskunst zu Fusz* of 1615, Henry Hexham's *Principles of the Art Militarie* of 1637, and Jean de Losteau's *Mareschale de bataille* of 1647)." Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. : Parker, Geoffrey, *The Military Revolution 1560-1660 – A Myth?*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 40.

⁹² "There were fifteen drawings for the pike, twenty-five for the arquebus, and thirty-two for the musket. In 1606-7 the whole scheme was recast – now there were thirty-two positions for the pike and forty-two for each of the firearms – and a sequence of numbered pictures was engraved and published under Count John's supervision: Jacob de Gheyn's *Wapenhandelingen van roers, musquetten ende spieessen* [Arms drill with arquebus, musket and pike] (Amsterdam, 1607)." Ibid.

⁹³ *Trace italliene* (tal. talijanski trag) drugi je naziv za zvjezdanu utvrdu. Radi se o tipu utvrde koja je imala zvjezdani oblik, a prvi puta se javlja u Italiji sredinom 15. stoljeća.

⁹⁴ Karlovac i karlovačko pokuplje funkcionalisti su kao tampon zona između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, s ulogom sprečavanja prodora ratnih opasnosti, ali i epidemija različitih bolesti. Vojska je mogla iz Karlovca krenuti u ofenzivu, ili stupiti u čvrstu defanzivu, ovisno o situaciji. Stoga, tko je držao Karlovac, bio je u mogućnosti napasti i braniti se.

*"Yet the trace possessed no special invulnerability, since a determined siege almost always resulted in the fall of the fortress. The great advantage of the new fortress lay in the fact that they inflicted a great cost in time, material and manpower on an enemy determined to take on in a formal siege."*⁹⁵

Stoga, Lynn smatra kako utvrde tipa trace italiene nisu bile neosvojive, već dapače da su uvijek bile osvojene kada bi bile pod opsadom. To ne umanjuje njegovu percepciju korisnosti takvih utvrda jer navodi kako bi iscrpile neprijateljeve resurse i njihovu snagu na opsadu takve fortifikacije. Izdvaja glavne dijelove ovakvih zvjezdanih utvrda: bastion (talijanske forme, zato se naziva *trace italiene*) i zidine s artiljerijom. Zidine su ukopane, niske i debele te služe za zaštitu od pješačkog napada, trpe artiljerijsko bombardiranje, štite branitelje unutar utvrde⁹⁶ i jednako tako podvrgavaju napadača topničkim udarima. U ovakvim situacijama ne bi mogli funkcionirati visoki srednjovjekovni zidovi. Pod topničkim udarom bi se lako mogli uništiti. Niski i ukopani zidovi mogli su trpiti dugi niz topničkog bombardiranja. Na zidinama, ali i u rovovima ispod njih bi se postavljali branitelji te time natjerali napadače na bitku ispred zidina.⁹⁷ Međutim, Black ne vidi poveznicu u uvođenju zvjezdanih utvrda tipa trace italiene i povećanja broja vojnika.⁹⁸ Geoffrey Parker se slaže kako ratovanje u ranome novom vijeku sadrži više opsada nego okršaja velikih vojski:

*"(...) namely that early modern warfare involved far more sieges than battles, and that "actions" between men with firearms in and around the trenches proved far more common than full-scale encounters decided by sabre and lance in the field."*⁹⁹

Parker ističe važnost korištenja bastiona te konstatira da je za njihovo osvajanje potrebna disciplinirana vojska, a ne elitna konjica.¹⁰⁰ Pridaje toliku važnost novoj fortifikaciji

⁹⁵ Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. : Lynn, John A., *Recalculating French Army Growth During the Grand Si`ede 1610-1715*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 172.

⁹⁶ "The defenders atop the wall sheltered behind thick earthen ramparts, stout enough to protect them from musket and cannon balls. Just over the outside wall of the ditch, the counterscarp, further firing positions for infantry defended the fortress, and beyond these the ground sloped away in a glacis that provided infantry and artillery on the wall with the best possible fields of fire against attacking infantry." Ibid, str. 174.

⁹⁷ Ibid, str. 170. – 178.

⁹⁸ Ibid, str. 175.

⁹⁹ Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. : Parker, Geoffrey, *In Defense of The Military Revolution*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., 337. str.

¹⁰⁰ Ibid, str. 337. – 338.

da ju smatra razlogom za uspješnu kolonizaciju Azije i Afrike.¹⁰¹ Što se tiče razvoja fortifikacijskih sistema, Parker u tom polju vidi znatnu promjenu u svrsi upotrebe topništva. Za razliku od perioda prije 1370-ih kada se topovi nisu koristili za rušenje zidina, u 16. stoljeću postaju glavno oružje za razaranje istih. "Ukapanje" zidina i "poligonalna"¹⁰² obrana utjecale su na razvijanje zvjezdanih utvrda koje pružaju bolju mogućnost za ofenzivnu vatru. Glavne teoretičare vojnog inženjerstva koje navodi su Niccolò Machiavelli i Sébastien Le Prestre de Vauban. Tumačio je Machiavellijevu viziju kao rekonstrukciju starih zidina u nove:

*"In a report commissioned by the government of Florence in 1526, Machiavelli suggested three distinct ways of turning a town into an artillery fortress. Two involved starting from scratch: tearing down the existing walls and either building a new defensive system beyond them, so as to include all the suburbs and all points (such as neighbouring high ground) from which an enemy might threaten; or else building a smaller circuit than before, abandoning (and levelling) all areas deemed indefensible. However, both these methods involved colossal expense: on the one hand, the cost of building the fortress itself; on the other, high social costs, because the new-style fortifications covered far larger areas than before – including the suburbs lying just beyond the medieval walls, often the site of important buildings such as hospitals, religious houses and industrial plant (mills and furnaces)."*¹⁰³

Parker je istaknuo kako takve promjene zahtijevaju znatna financijska sredstva, ali je bilo efektivno. Ipak je istaknuo kako su zemljani dijelovi zidina, koji su mogli trpiti topovske udarce, bili dosta kratkotrajni. Mogli su trajati 4 godine, a uz održavanje do 10 godina. Ipak Parker trace italiene smatra dobrim izborom u ranom novom vijeku za obranu od artiljerije i

---

¹⁰¹ "(...) thanks to the trace italienne, the small European enclaves perched around the coasts of Asia and Africa could defend themselves efficiently against their powerful neighbours until help arrived. The whole thrust of the enterprise therefore changed from a reconsideration of the military history of early modern Europe to an attempt to explain the rise of the West."; Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Parker, Geoffrey, *In Defense of The Military Revolution*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 338.

¹⁰² Tipična za bastione zvjezdanog oblika. Radi se o oštrim kutovima, često trokutastog ili četverokutog oblika, koji su zamjenili kružne.

¹⁰³ Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Parker, Geoffrey, *In Defense of The Military Revolution*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 345.

uspješno utvrđivanje položaja.¹⁰⁴ Parker ističe Vaubanov pristup opsadama gdje bi se vojska podijelila na dva dijela. Jedan dio bi služio za obranu, a drugi za napad.¹⁰⁵

Christopher Duffy u svojoj knjizi *Fire and Stone – The Science of Fortress Warfare 1660 – 1860* opisuje važnost pozicioniranja vojske u vrijeme opsade. Napadač treba postaviti vojsku dovoljno daleko izvan dometa topova utvrde. Čak su svoje vojne tabore znali opkopati kako bi dodatno osigurali svoju napadački položaj.

Ključ dobre opsade je izolirati utvrdu od ostatka svijeta. U takvom slučaju napadač može pokušati napasti najslabiju točku na utvrđenom dijelu obrane ili stvoriti diverziju u opsjedanju ili pak poslati konjicu s barutom da razore zidine.¹⁰⁶ Element iznenađenja najbolje je primijeniti u napadu na neočekivano i slabo mjesto utvrde. Koristeći primjere maskiranja vojnika u običnog seljaka, Duffy opisuje razne vrste zamaskiranih napada koje su se mogle koristiti. Bombardiranje utvrđenih položaja u 16. stoljeću bilo je izvedeno koristeći mnoge rane oblike "minobacača". U tom periodu preciznost je i dalje bila mala, a tek je u 19. st. s pojavom spiralnih cijevi znatno poboljšana. Bez obzira na povećanje inovacija i korištenje novih vojnih tehnologija u 16. stoljeću, glad je i dalje ostala najstarija i najkorisnija taktika napadača u opsadi.¹⁰⁷ Odsijecanje dotoka provizija nekome gradu uzrokovalo bi glad među vojnicima i stanovnicima te u nekim slučajevima bi to natjeralo grad na predaju.

Špajuniranja je bilo raznih oblika. Izviđanje utvrde se moglo obaviti tako da se pojedinac pretvarao da je običan seljak te bi usput ocrtavao planove i karte teritorija. Kada je došao trenutak za formalni početak opsade postupalo se u koracima. Prvotno bi artiljerija nastojala onesposobiti topništvo unutar utvrde, zatim bi uslijedila kratka bombardiranja u svrhu razaranja zidina, a tek iza toga bi se oslanjalo na ostatak vojske. Napadač je svoje

---

¹⁰⁴ "(...) the critical development was not the "upgrade" from one trace to another but the switch from a system of vertical defence, which could be rapidly demolished by gunfire and taken by storm, to a trace italienne with bastions that bristled with guns – because even a relatively modest artillery fortress, in a good state of repair and sufficiently garrisoned, could seldom be taken by assault and therefore required a full-dress siege, a large army, time, and money to capture." Rogers, Clifford J., *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. ; Parker, Geoffrey, *In Defense of The Military Revolution*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 347.

¹⁰⁵ Ibid, str. 346. – 352.

¹⁰⁶ Duffy, Christopher, *Fire and Stone – The Science of Fortress Warfare 1660 – 1860*, Castle Books, str. 91. – 94.

¹⁰⁷ Ibid, str. 94. – 100.

topništvo ukopavao i ograđivao zemljanim nasipima i rovovima te iz takvih pozicija bombardirao grad.¹⁰⁸

Razvoj vatrenog oružja porastao je upravo u 16. stoljeću, a europske zemlje gotovo kao da su se nadmetale tko će izumiti bolje i korisnije. Preteče arkebuzama bila je ručna *kulverina*, odnosno vrsta ručnog topa koji je ispaljivao projektil na srednje velikoj udaljenosti. Godine 1470. počele su se koristiti *arkebuze* i kundaci koji su imali veću preciznost. Postojale su razne varijante tog oružja koje je moglo dosezati do 10kg i služiti za obranu tvrđava. U 16. stoljeću je znala biti češća nego mušketa, a mogla je čak i probiti oklop. S razvojem vatrenog oružja koje se moglo ispaljivati iz ruku počinje razvoj paljbe u plotunu. Budući da je takvo oružje bilo teško i neprecizno, počeli su se nositi štapovi kao postolje za arkebuze. Inicirao se razvoj vatrenog oružja za konjicu te se stvara *petronel* koji bi konjanik pri ispaljivanju oslonio na prsa. Petronel je prethodnik pištolja, a razvijanje puške za konjanike nije prestalo. Prvotni model puške koji su konjanici koristili nazivao se *musketon*, a kasnije se on razvio u *karabin* (skraćena puška za konjicu). Budući da je vatreno oružje moglo probiti razne vrste oklopa, krenulo se u smjeru napuštanja takvog tipa zaštite konjanika i vojnika. Teška oklopna konjica gubi na važnosti. Vojne postrojbe se kreću dijeliti na manje vojno-taktičke jedinice od veće ili manje samostalnosti. Mehanizam ispaljivanja puške se postepeno mijenja. Kako Ogrec ističe, Leonardo da Vinci je oko 1500. izumio mehanizam ispaljivanja na principu kremena, ali je tek u široku upotrebu ušao u 16. st. Takva tehnologija je bila skupa za široku primjenu jer se trebalo uložiti mnogo finansijskih sredstava za pripremu novog vatrenog oružja. Stoga jake centralizirane države s čvrstom birokracijom mogu priuštiti ovakve inovacije.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ Duffy, Christopher, *Fire and Stone – The Science of Fortress Warfare 1660 – 1860*, Castle Books, str. 102. – 115.

¹⁰⁹ Ogorec, Marinko, *Pješaštvo – povjesni razvoj i perspektive*, Alfa, Zagreb, 2011., str. 110. – 114.

2.4. Revolucija mornarice

Mnogi povjesničari fokusiraju se na isticanje promjena u ratovanju s mornaricom. Pojedinci ističu važnost promjena koje su nastale u mornarici te dovele europsku pomorsku dominaciju.

Najveći naglasak Jeremy Black stavlja na inovacije u ratnoj mornarici. Taktičke promijene nastale u periodu od 1660. do 1720. godine odnose se na uvođenje novih formacija. Taktika *line-ahead* koja je uvedena omogućila je kontroliranu paljbu tako da se ravnaju u liniju paljbe gdje se sprečava prijateljska vatra. U prvim redovima se nalaze brodovi s jakom artiljerijom, a topove drže na svojim bokovima. Stoga se brodovi okreću tako da bokove usmjere prema neprijatelju i ispaljuju topove. Uveden je signal za formiranje takve linije koja je stavljala naglasak na teško topništvo. Nizozemska je usavršila ovakav tip formacije koji su preuzele druge države kao Velika Britanija i Francuska. Francuzi pak razvijaju brod tipa *bomb-ketch*, odnosno ratni brod koji koristeći bombe svoj napad fokusira na bombardiranje meta na kopnu. Takvo oružje drži na pramcu broda. Black ističe kako je tehnološka inovacija u ratnoj mornarici nadopunjena razvojem oficirskog korpusa i njegovog upravljanja.¹¹⁰ Stoga smatra razvoj pomorskog ratovanja djelom vojne revolucije koji povjesničari zaboravljaju napomenuti.¹¹¹ Geoffrey Parker pridodaje kako je revoluciju ratovanja na moru odnosno uvođenje *ship-of-the-line* rasporeda brodova gdje se u gusto zbijenim redovima koristi niz topova protiv neprijatelja. Zbog razvoja ratovanja na moru, baruta, vatre nog oružja, artiljerije i utvrda smatra 16. stoljeće najvažnijim za vojnu revoluciju.¹¹² Za razliku od ostalih mornarica na svijetu, europska je bila veća i bolje opremljena.¹¹³ Prakticirali su i dalje staru rimsku taktiku zatvorenih linija, ali s brodovima naoružanim vatrenim oružjem u 16. st.¹¹⁴

---

¹¹⁰ "There were also important improvements in 1660-1720 in military and naval administration, especially in the ways in which armies and navies were trained, equipped, paid and controlled by their governments (...) Better administration allowed the recruitment and maintenance of larger armies." Rogers, Clifford J. urednik, *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. : Black, Jeremy, *A Military Revolution? A 1660 – 1792 Perspective*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995., str. 98.

¹¹¹ Ibid, str. 96. – 97.

¹¹² Ibid; Parker, Geoffrey, *In Defense of The Military Revolution*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995. , str. 338. – 341.

¹¹³ Europska galija počela je koristiti topove 1440-ih, a prvi brod s nizom topova bio je *Great Michael* sagrađen 1511 u Škotskoj.

¹¹⁴ Rađene su galije opremljene vatrenim oružjem koje se stavljalo na prednju stranu broda. Služilo je za napadanje i opsjedanje luka te stvaranje pomorskih blokada.; Wiesner-Hanks, Merry E., *Early Modern Europe 1450-1789*, Cambridge University Press, 2013.

2.5. Zaključno

Teorija o vojnoj revoluciji je prilično mlada, ali to ne umanjuje njezinu vrijednost. Od samog početka, odnosno pojave baruta u Aziji, počele su nepovratne promjene u tehnološkom i infrastrukturnom smislu. Periodizacija je još uvijek dio oko kojeg se mnogi povjesničari ne slažu. Gotovo je nemoguće pretpostaviti da prije švedske vojske Gustava Adolfa nije postojala vojska koja je imala karakteristike inovativnosti o kojoj se spominje u vojnoj revoluciji.

Osobno smatram kako je *punctuated equilibrium* Clifforda J. Rogers najbolji za tumačenje promjena. Rogers također smatra kako se takve promjene mogu nazvati revolucijom budući da on ne smatra kako mora biti ograničena na kratki period vremena. Inovativnost nije bila neprekinut niz, već naizmjenična varijacija stagniranja i novih inovativnih otkrića. Stoga je nepotrebno tražiti neprekinuti period od primjerice stoljeća za identifikaciju početka.

Neprikosnovena je važnost promjene percepcije vojne službe. Ona postaje nova mogućnost za zaradu, a znala je pružiti bolje životne uvijete nego što su bili u određenim seoskim sredinama. Gradnja novih utvrda je definitivno natjerala vojsku da se fokusira na bolju obrambenu taktiku. Time je država počela stvarati stalnu vojsku, koju za razliku od srednjovjekovnih normi, nije raspuštala odmah nakon bitke ili rata. Više se finansijskih sredstava krenulo ulagati u obuku vojnika, a time se dobivao dobro istrenirani, korisni vojnik. Problem ponovne integracije nakon vojne službe je tada bio gori nego li danas, a čak je i u današnje vrijeme teško pronaći dobre primjere u tome segmentu.

Ovakve promjene koje su utjecale na primjenu nove tehnologije u vatrenom oružju i novim fortifikacijskim sustavima najočitiji su na međugraničnim prostorima. Iz te perspektive promatrati ću Dugi rat te nastojati pronaći i analizirati takve inovacije u tom vojnem sukobu.

3. Dugi rat i nova vojna tehnologija

Habsburška Monarhija i Osmansko Carstvo našli su se krajem 16. stoljeća u pat poziciji. Neprekinuti sukob je trajao na granicama ova dva suprotstavljeni carstva.¹¹⁵ Posljedice neuspjeha Osmanlija kod opsade Beča 1529. godine¹¹⁶ i potpuno podvrgavanje Bosne pod osmansku vlast, osmansko zauzimanje Budima i Središnje Ugarske 1541. godine, pad Sigeta i pogibija Nikole Zrinskog 1566. godine, ali i uspjeh Nikole Jurišića, dali su do znanja kako se ovakva ekspanzija Osmanskog Carstva ne može zaustaviti jednom odlučujućom bitkom. Reforma Vojne krajine u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu bila je prijeko potrebna. Stoga se krenulo na restrukturiranje granice kako bi poprimila još veću vojnu ulogu i postala samoodrživ entitet unutar Habsburške Monarhije.

Superiornost osmanske vojske bila je tolika da se može reći kako se dugo vremena sumnjalo da se Osmanlije može zaustaviti u njihovom prođoru u Europu. Njihova vojna oprema bila je znatno različitija, njihova vojska pokretljivija, jeftinija i veća, a njihova taktika dugotrajnog rata, neviđena tadašnjim evropskim vojskovođama. U vrijeme Ferdinanda I. Habsburškog osmanska vojska dosezala je brojku od 100 do 120 tisuća vojnika, dok je habsburška vojska tada imala 30 do 40 tisuća vojnika.¹¹⁷

Dugi niz godina Habsburška Monarhija nije imala odgovor za akindžijske provale Osmanskog Carstva. Takvi kratki upadi iscrpljivali su stanovništvo i teritorij na granici, služili za izviđanje i pripremali konačni vojni pohod koji bi osvojio to područje. Okretanje defanzivnoj taktici, koja uključuje sudjelovanje većeg broja stanovnika graničnog teritorija izloženog konstantnim provalama u ratovanju, modernizacija uprave, vojne tehnike i fortifikacija postali su glavni cilj Habsburške Monarhije što se tiče obrane od daljnog prodora Osmanskog Carstva. Gradnja tvrđava započela je na području Hrvatske prije nego li Ugarske. Godine 1538. Erasmo von Thurn postaje *Oberstfeldhauptman* Bihaća i Senja te time i zadužen za održavanje utvrda. Tada se još uvijek oslanjalo na obnovu starih srednjovjekovnih

¹¹⁵ Strohmeye (Hg), Arno, Spannenberger, Norbert, Pech, Robert, *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen*, Stuttgart, Nehren, 2013. : Petritsch, Ernst D., *Dissimilieren in den habsburgisch-osmanischen Frieden- und Waffenstillstandsverträgen(16.-17. Jahrhundert): Differenzen und Divergenzen*, Stuttgart, Nehren, 2013., str. 145.

¹¹⁶ Sulejman nije osvojio Beč, međutim moglo bi se tvrditi kako Osmanlije nisu imale namjeru osvojiti grad već nanijeti što veću štetu. Tu teoriju dodatno potkrepljuje činjenica kako Sulejman nije odmah ponovo pokrenuo novu opsadu nakon što je regrupirao svoju vojsku, već se povlačio i uništavao Štajersku nakon što ga je Nikola Juriši sprječio kod Kisega 1532. godine.

¹¹⁷ Heppner, Harald; Barbarics-Hermanik, Zsuzsca, *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009. : Pálffy, Géza: *Die Türkenabwehr der Habsburgermonarchie in Ungarn und Kroatien im 16. Jahrhundert: Verteidigungskonzeption, Grenzfestungssystem, Militärkartographie*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009., str. 83.

tvrđava. Ugarska je još uvijek bila u komplikiranoj situaciji zbog sukoba Ivana Zapolje sa Ferdinandom, a sam Beč se dodatno utvrdio nakon prve opsade 1541. godine.¹¹⁸

Uključivanje Mletačke Republike u sukob bilo je nerealno za očekivati. Naime, nakon niza sukoba koji su vodili s Osmanlijama za teritorij na Jadranu, postigli su *status quo* koji im je odgovarao. U takvoj situaciji mogli su obavljati trgovinu s Osmanskim Carstvom, što im je u tom trenu bilo od finansijske koristi. U 16. stoljeću mletačka mornarica i kopnena vojska bile su znatno iscrpljene s konstantnim ratovanjem protiv Osmanskog Carstva. Osmanska kopnena vojska posebno se je bila funkcionalno i organizacijski dobro organizirana. Ovakvim stanjem nisu bile zadovoljne postrojbe uskoka koje su dodatno komplicirale odnose između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva.

3.1. Dvorsko ratno vijeće i taktika obrane Lazarusa von Schwendya

Bečko savjetovanje (*Wiener Hauptberatschlagung*) odlučilo je pripremiti novi plan obrane te su car Rudolf i nadvojvoda Karlo odlučili sastaviti prijedlog za reformu vojne uprave. S druge strane stajalo je Dvorsko ratnog vijeće (*Hofkriegsrat*) koje je bilo protiv okupljanja koje se pripremalo u Brucku. Oni su smatrali, i to s opravdanom brigom, da će previše ljudi biti na takvom sastanku te će se lako moći neprijatelju prenijeti informacije. Sam Hofkriegsrat osnovan je 1556. godine na inicijativu Ferdinanda I. zbog velikog povećanja obrambenih zadataka i vojnih potreba u 16. stoljeću.¹¹⁹ Djelatnici koji su se okupljali unutar Dvorskog ratnog vijeća trebali su biti vojne osobe te su također sastavljene posebne prisege za savjetnike¹²⁰ i tajnike¹²¹ kako bi se regulirala korisnost službenika. Također je regulirano

---

¹¹⁸ Heppner, Harald; Barbarics-Hermanik, Zsuzsca, *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009. : Pálffy, Géza: *Die Türkeneabwehr der Habsburgermonarchie in Ungarn und Kroatiens im 16. Jahrhundert: Verteidigungskonzeption, Grenzfestungssystem, Militärkartographie*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009., str. 89.

¹¹⁹ (...) ustanovljeno sa svrhom orkestriranja obrane protiv Osmanlija. Osnovao ga je 1556. godine car Ferdinand I. jer njegovo Tajno vijeće i drugi uredi nisu više mogli odlučivati o mnoštvu obrambenih zadataka. Radno vrijeme savjetnika bilo je od 6 ili 7 ujutro do 10 prijepodne, a ako zatreba i poslijepodne (izuzevši praznike i nedjelje). Za iznose do 150 guldena davalo je nalog ratnom blagajniku pri komori, a preko tog iznosa troškove je odobravala Dvorska komora uz dozvolu vladara. Vijeće je bilo "gremium" koji je okupljao vojno iskusne osobe ili one koje su imale teoretska vojna znanja."; Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 213.;

Anderson, Perry, *Lineages of the Absolutist State*, W.W. Norton & Company, New York, London, 2013., str. 304. -305

¹²⁰ Prisega tajnika Dvorskog ratnog vijeća: "Ich N: gelbe und Schwöre dem Durchleuchtigsten Fürsten, und herrn Carl Erzherzogen zu Österreich etc. meinem g[nedi]gisten herrn und Landts Fürsten, als sein Fürst: Durch: etc mich mit derselben getreuern Landtschafften Steyer, Khärnten, und Cräin, auch Görz vorgehenten Rath Benennung, und guet Bedunckh[en], zu derselben HoffKhriegs-Rath gnediglich angenommen, und Bestölt, das ich demnach zu sollichen dienst, und Ambt Ihrer Fürst: Durch: (...) Als wahr mit Gott helff; unda das Heilig Euangelium." Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 221.

dozvoljeno ponašanje vojnika u Vojnoj krajini putem prisege zvane *Kriegsrecht*, odnosno vojni red:

"This was followed by a public reading of the military code in front of the army, which was then required to confirm it understood the content of the code by taking an oath in front of commissioners. Finally, all the army could be mustered, which was now to occur more often than previously (...) The code formally proscribed ways of conduct along with punishments for disobedience, the death penalty being the most often mentioned. It was deemed appropriate for various types of treason and espionage, theft, plunder, assaults on merchants, leaving the watch, misrepresentation and falsification of name and surname and for desertion and escape in front of enemy (...) the infantry and cavalry were explicitly told that nobody was allowed to attack the enemy or to go pillaging without the knowledge of their superiors (...) Unsolicited raids and pillaging were therefore strongly prohibited. ''¹²²

Takva prisega je bila prevedena na latinski, ali i na različite hrvatske dijalekte kako bi bila razumljiva vojnicima koji nisu znali njemački, a takvih je bio velik broj u habsburškoj vojsci.¹²³ Brojni sudionici mogli su ovaku raspravu pretvoriti u prepiranje za vlastite interese.¹²⁴ Zbog različitih gledišta kako pripremiti obranu od Osmanskog Carstva, differentnih razmišljanja koje utvrde obnoviti, razrušiti, a koje sagraditi, takvo neslaganje je očekivano. Za pripremu efikasne obrane, stacionirane vojske i uspostava efektivnog fortifikacijskog sustava,

---

¹²¹ "(...) morao se zakleti da "neće, ni usmeno ni pismeno, niti jednom čovjeku otkriti ništa od onoga što bude kazano ili raspravlјano u sobama savjetnika, bilo tijekom trajanja vijeća ili tijekom njihovih razgovora, odnoseći sve sa sobom u grob." Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 225.

¹²² Strohmeye (Hg), Arno, Spannenberger, Norbert, Pech, Robert, *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen*, (Stuttgart, Nehren, 2013) : Štefanec, Nataša, *Institutional Control of Violence: Imperial Peace and Local Wars on the Slavonian Border in the Second Half of the 16th Century*, (Stuttgart, Nehren, 2013), str. 68. – 70.

¹²³ "(...) the code was compiled in various languages since frontiersmen were mostly illiterate and did not know German. The original for the Hungarian Border from 1577 was preserved in Latin. A contemporary translation in a mixture of Slavonian (kajkavian) and Croatian (ikavian) idiom was compiled for the infantry and cavalry on the Slavonian and Croatian Borders with the titles 'Harami ili Peishaz Capituli ter slushbeni zakon' and 'Koinishkii Sheregov, kako komu slushiti pristoi: Red i Capituli'. The code listed salaries of soldiers and officers, how they should be armed and equipped (...) In traversing the Border, the commissioners visited every fortress and unit. Every soldier had to appear at the designated place at the designated time. The Commissioners would upon arriving at a particular fortress, first make publicly read the royal patent on the appointment of the Archduke along with all other important documents to the commanding personnel (...)" Ibid, str. 68.-70.

¹²⁴ "Suradnja između staleža raznih austrijskih zemalja mukotrpno je postizana. Svaka rasprava o usklajivanju politike sastojala se od beskrajnih svađa, uvreda, optužbi, ucjena i predbacivanja. Pojedinačni sabori bili su također pozornice za izmjenu raznih strateških razmišljanja. Staleži Nasljednih Zemalja vježbali su pregovarati raspravlajući i svađajući se među sobom. Uspijevali su postići brojne kompromise i dogovore.>"; Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 246.

bilo je potrebno izdvojiti velika finansijska sredstva, koja nije svaki plemić mogao platiti. Disparatni stavovi bili su za obranu Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva, ali i ostatka Habsburške Monarhije. Primjerice, Kranjac Hans Lenković predlagao je rušenje utvrda¹²⁵ koje je on smatrao skupim za obranu. S druge strane, Osmanlije su lako mogle obnoviti takve razrušene utvrde, a također su bile u stanju direktno na bojišnici lijevati vlastite topove¹²⁶ za opsadu. Stoga, je razumljivo kako se plemstvo nije uvijek slagalo s predloženom taktikom.

Dvorsko je plemstvo smatralo kako će se isključivanjem lokalnog plemstva omogućiti lakše rukovođenje finansijskim resursima. Ipak se Bečko savjetovanje sastalo 14. kolovoza 1578. godine i zaključilo kako je transparentnost poslovanja nužna, odlučili su se za česte provjere od carskih finansijskih pomoćnika. Prihvaćena je strategija Lazarusa von Schwendija¹²⁷ i raspravljalo se o vojnoj strategiji¹²⁸ i opskrbi naoružanja. Promatraljući osmansku taktiku, a Schwendija se smatralo najupućenijim u tu tematiku, počeo je uvoditi korištenje *Wagenburg* taktike.¹²⁹ Radi se o oružanoj obrani taktički važnih kocija u kojima vojska drži jako naoružanje. Pomoću takve taktike vojska koja maršira može lakše stupiti u defanzivu sa "utvrđenom" pozicijom. Slična taktika primjenjivana je u Osmanskem Carstvu pod nazivom *tabur*, koju su primjenjivali također u sukobima protiv Safavida i Mugala.¹³⁰ Schwendy je zahtijevao pojačano korištenje arkebuza s Wagenburgovima jer je video uspješnost njezine primjene u osmanskoj vojsci.¹³¹ S te strane se definitivno vidi interakcija obaju carstava na razini izmjene taktičko-tehnoloških novina. To pokazuje kako se Habsburška Monarhija prilagođavala i preuzimala dio osmanske taktike. Sukobi u Flandriji

¹²⁵ Mnoge utvrde tipa Ripač, Sokol, Bihać, Izačić, Brekovica uz rudnik Zrin, Gvozdanski i slične, bile su u vlasništvu plemića koji se nisu tako lako htjeli složiti s time, budući da su ulagali u njih vlastita finansijska sredstva i na njima zaradivali.; Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., 291.-295. str.

¹²⁶ Uyar, Mesut; Erickson, Edward J., *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*, Oxford, Praeger Security International, 2009. str. 46.

¹²⁷ Lazarus von Schwendy (1522. – 1583.), carev osobni savjetnik, strateg, vojni teoretičar. Bio je zaslužan za osnivanje bečkog Dvorskog ratnog vijeća, a od 1565.-1568. služio je kao glavni zapovjednik Ugarske krajine. Također je glavni pristaša za stvaranjem fortifikacijskog sustava obrane na granici s Osmanskim Carstvom.; Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 142.-143.

¹²⁸ "He set out to perfect the defence system with several reform proposals (1566, 1568, 1569). Especially significant was Schwendi's reconquest of some crucially important border castles in Upper Hungary (Tokaj, Szatmár) from John Sigismund (János Zsigmond, son of Johan Szapolyai and Prince of Transylvania, r.1540–1571) and his reorganization of their supply system (...) Through the cooperation of the Aulic War Council and the Hungarians estates a new border defence system in Hungary and Croatia, ruled by the Habsburgs, was thereby established by the end of the 1560s."; Davis, Biran L. (gl.ur), *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Leiden, Boston, 2012. : Pálffy, Géza, *The Habsburg Defence System in Hungary Against the Ottomans in the Sixteenth Century: A Catalyst of Military Development in Central Europe*, Leiden, Boston, 2012., str. 43.

¹²⁹ Engleski "laager", a u slobodnom prijevodu na hrvatski bi bilo "pokretna utvrda".

¹³⁰ Takva inačica se naziva *tabur cengi* koja u njemačkom prijevodu glasi *Lagerschlacht*, a na hrvatski se može prevesti kao "napad na vojni kamp". Ovakav sukob se odvija kada je vojska utaborenja, što nije veliki novitet u vojnoj taktici, dok se Wagenburg taktika primjenjuje kada je vojska u pokretu.

¹³¹ Ágoston, Gábor, *Fuerwaffen für den Sultan – Kriegswesen und Waffenindustrie im Osmanischen Reich*, Eudora – Leipzig, 2005., str. 50.

između Španjolske i Nizozemske korišteni su kao temelj za stvaranje koncepta obrane granice u Habsburškoj Monarhiji pomoću fortifikacijskog sistema.¹³² Također je dio Schwendyeve strategije bilo izbjegavanje izravnih konflikata s Osmanlijama jer ih je brojčano i organizacijski smatrao jačima:

"S njim (neprijateljem) moramo biti u miru ili u se boriti uz najveću pogibiju. Glede toga, nužda nas tjera na očuvanje mira. Priroda uči i dokazuje da se slabiji treba povući pred jačim i to se dogodilo svuda kad je u pitanju ovaj neprijatelj, koji nije ništa drugo nego bič Božji. Oni koji su mu se suprotstavili silom podređeni su ili u potpunosti uništeni. Oni koji su se povukli na vrijeme opstali. Tako su Transilvanci, Rumunji (Walachen), Armenci, Gruzijci i drugi, koji su postigli pravovremen dogovor s njim, ponosno preživjeli. Iako plaćaju tribut, ipak imaju svoju Aesia Graecia i u drugim predjelima, koji su mu se suprotstavili silom, su bilo istrijebljeni bilo porobljeni. Moramo priznati, ako izbjije rat, mi smo slabija strana." – odlomak iz Bečkog savjetovanja 1577. godine.¹³³

Smatrao je kako bi mir trebalo očuvati pod svaku cijenu, a otpor temeljiti na obrambenom ratu. U ovakvoj koncepciji rata je smatrao kako treba smanjiti oslanjanje na plaćenike i da treba razviti "lokalnu vojsku".¹³⁴ Pod time je smatrao vojno obrazovanje domaćeg stanovništva kao jednim od potrebnih elemenata za funkcioniranje ovakvog sustava.¹³⁵

U Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu situacija s neslogom plemstva u vezi obrane je bila vjerojatno na vrhuncu. S jedne strane se spominje veliki razdor koji se osjećao još od rata u vrijeme sukoba Ivana Zapolje i Ferdinanda za prijestolje. Ban i banderijalna vojska nisu mogli dugoročno braniti kraljevstvo. Takva vojska srednjovjekovnog tipa raspuštala se nakon bitke i nije bila stalna. Sukobi na relaciji grad – sabor bili su konstantni. U takvoj

¹³² Ágoston, Gábor, *Fuerwaffen für den Sultan – Kriegswesen und Waffenindustrie im Osmanischen Reich*, Eudora – Leipzig, 2005., str. 58.

¹³³ Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 274.-275.

¹³⁴ Novi način regrutiranja prema savjetu Lazarusa von Schwendye: "Ove domaće jedinice bile su podređene zemaljskom kapetanu (Landshauptman), koji je imao dva podređena oficira Obrist ili zapovjednik zapovijek dao je plemićkom konjicom (Glütpferde) koja je određivana prema imovinskom stanju (Herregüldt), a Oberhauptman ili nadkapetan insurekcijskom vojskom (Landesaufgebot). Potonje su vojnike popisivali i regrutiralo s dijelova Zemlje koji su pripadali staležima": Ibid, str. 313.

¹³⁵ Ibid, 273. str.

situaciji 70-ih godina 16. stoljeća započinje se ubrzano raditi na modernizaciji vojske. Takva vojska bila je skupa, a financije su dolazile iz Beča.¹³⁶

3.2. Utvrđivanje obrambene strategije Habsburške Monarhije

Dvorsko ratno vijeće je do 1576. godine primjenjivalo već stariju taktiku obrane koju je trebalo reformirati. Izvještaji Achaza von Thurna i Merth Galla 15. travnja 1578. godine služili su kao podloga za dogovaranje novije defanzivne strategije.¹³⁷ Do primijene strategije vrijedila su tri različita stupnja pripravnosti.

U slučaju da budimski paša počne sakupljati redovnu vojsku na krajini, Habsburška Monarhija bi rasporedila plaćenike po utvrdama, a u pomoć slala po potrebi dodatne snage, a trupe bi se rotirale svaka tri mjeseca. U slučaju da beglerbeg krene sa vojskom upadati na teritorij, okupila bi se insurekcijska vojska, ali na ubrzan način. Vojska kojoj bi inače bilo potrebno sakupljanje dvije godine, tada bi se trebala sakupiti za jednu godinu. Birali bi se zapovjednici konjice i pješadije koji su bliže granici. Ako se dogodi da sultan krene sa vojskom u kampanju, tada bi se sastavilo opširno savjetovanje za analizu čitave situacije i dogovaralo obranu. Također bi se pokrenula evakuacija granične zone kako se osmanska vojska ne bi mogla opskrbiti na tom području.¹³⁸ Tražio se način kako uvesti veću disciplinu u vojsci. Stoga slično kao Schwendy, tada je bio aktualan vojni teoretičar Jan Kocín von Kocinet (1543.-1610.) sa nešto drugačijom percepcijom ratovanja protiv Visoke Porte. On je u Pragu 1584. sastavio spis u kojem navodi kako treba voditi rat protiv neprijatelja s ciljem očuvanja imetka. Izradio ga je prema smjernicama Georga Leuterbecka i Ghiselnusa Busbecqa iz pedesetih godina 16. stoljeća. Kocín je bio vojno obrazovan te je u svojim spisima zagovarao povezivanje gradskog i vojnog načina života, redovito treniranje građana, učvršćivanje tijela, disciplinu, hrabrost i skromnost.¹³⁹ Pogledamo li vojno-strateški nauk Schwendya i Kocína uočit ćemo kako se takva strategija ne samo podudara s novom defanzivnom koncepcijom koja je prominentno zastupljena u teoriji o vojnoj revoluciji, već kako se i takva taktika i taj nauk primjenjuju u Dugome ratu. S druge strane, ugarski kapetan Hans Rueber imao je potpuno suprotno mišljenje i bio je za ofenzivan rat protiv Osmanskog

¹³⁶ Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 273.

¹³⁷ Ti izvještaji svjedoče kako se u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu teško moglo prevoziti provijant kolima, već se to radilo magarcima i rijekama. Kuće koje je neprijatelj ostavljao bile su u derutnom stanju i nisu mogle biti iskorištene za skladištenje te se predlagalo dovoz stoke iz Ugarske.; Ibid, 2011., str. 437.-438.; Matschke, Klaus-Peter, *Das Kreuz und der Halbmond: Die Geschichte der Türkenkriege*, Düsseldorf und Zürich, 2004., str. 264.

¹³⁸ Ibid, str. 289.

¹³⁹ Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 290.- 291.

Carstva. Njegova se taktička predodžba oslanjala na tome kako što bolje iskoristit vatreno oružje koje je habsburška vojska posjedovala.¹⁴⁰

Sve do sabora u Brucku na Muri 1578. godine Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo vodilo je obranu prema Lenkovićevoj koncepciji, i sto je dio utvrda bio porušen, premda se zbog toga suočavao sa negodovanjem grofa Nikole Frankopana, čije su utvrde iz tog razloga razrušene. Prije samog sabora poslano je povjerenstvo u Hrvatsku s ciljem sastavljanja detaljnog izvještaja o stanju obrambenih utvrda. Jacob von Lamberg, Erasm von Fuchstatt i Franz von Poppendorf bili su dio tog povjerenstva te su sastavili do tada najdetaljniji izvještaj. Kao arhitekta predložili su Francesca Tebaldija koji je predlagao rekonstrukciju utvrda u Đurđevcu, Križevcima i Koprivnici. Osim njega i drugi ugledni talijanski inženjeri i arhitekti radili su na izgradnji utvrda u Vojnoj krajini.¹⁴¹ Jedni od njih su Joseph Vintana, koji je do tada već stekao iskustva u Furlaniji i Goričkoj te je radio na koprivničkoj utvrdi.¹⁴² Iskusnih *Baumeistera* takvog tipa bilo je ne samo s talijanskim podrijetlom, već i drugih kao što je primjerice Lukas Zäckel. On je uočio potrebu za organiziranjem opskrbom provijanta u Vojnoj krajini te je također uočio nepotrebna trošenja municije na krštenjima djece i proslava.¹⁴³ Iz navedenog je vidljivo kako se nastojalo sakupiti što veći broj tadašnjih stručnjaka koji će sastaviti detaljne izvještaje kako bi se iz njih koncipirao moderan fortifikacijski sustav.¹⁴⁴

3.2.1. Sabor u Brucku na Muri 1578. godine

Različite koncepcije i polemike koje su vođene u vezi organizacije obrane Habsburške Monarhije u Dugom ratu, odvijale su se upravo u vrijeme sabora u Brucku 1578. godine. Ovaj sabor staleža Habsburške Monarhije stoga smatram bitnim za tematiku mojeg diplomskog rada, ali također i cijelokupne vojne povijesti tog carstva, budući da je ocrtao dugoročni plan međugrađane obrane i samoopstojnosti Vojne krajine u nadolazećim godinama.

¹⁴⁰ Davis, Biran L. (gl.ur), *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Leiden, Boston, 2012.: Géza Pálffy, *The Habsburg Defence System in Hungary Against the Ottomans in the Sixteenth Century: A Catalyst of Military Development in Central Europe*, Leiden, Boston, 2012., str. 48.

¹⁴¹ Matschke, Klaus-Peter, *Das Kreuz und der Halbmond: Die Geschichte der Türkenkriege*, Düsseldorf und Zürich, 2004., str. 265.

¹⁴² Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 243.

¹⁴³ "(...) bespotrebno troše, što je postalo i opća praksa kod Hrvata na krštenjima djece, slavlјima i drugim proslavama, čime ne samo da oštećuju oružje, nego se troši i municija i barut, a jadni puk k tome ne zna puca li se zbog neprijateljskog napada ili slavlјa, što uzrokuje bježanje." (Kriegsarchiv, Beč, Hochkriegsrath, Kanzelei, Karton VII/11 Instrukcija): Ibid, str. 213.

¹⁴⁴ Ibid, str. 292.-293.

Hrvatsko-slavonsko plemstvo iskoristilo je ovaj sabor kako bi naglasilo važnost obrane Nasljednih Zemalja baš preko graničnog prostora Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.¹⁴⁵ Na samom saboru se raspravljalo o tvrđavama koje je isplativo obnoviti, a koje razrušiti. Bitno je bilo odrediti opciju koja će dugoročno financijski biti isplativija i taktički korisnija. Za Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo predlagana su dva različita područja s na kojima bi se postavilo težište obrane. S jedne strane nalazio se prijedlog za obranu s toka Une:

"(...) odmah bi, s pravovremenim savjetom, trebalo poduzeti probijanje toka Une na slijedeći način. Prvo, mora se iznenada srušiti i zapaliti mostove kod Kostajnice i Novigrada, odmah se prihvatići izrade zasjeka i podizanje dvije Bloch-heusser s ove strane te time neprijatelju uskratiti mogućnost upada u zemlju iz ovog kraja. To bi se također moglo izvršiti sa zemaljskom insurekcijom, pored utvrde vojske (56v), osobito kad se Njegova Kneževska Presvjetlost osobno uputi u Zagreb, kao tobože želi održati spravišće slavonskih i hrvatskih staleža zbog sakupljanja nešto provijanta i odobrenje tlake, a da tada, prema prilici i neprijateljskom okupljanju, pošalje vojsku i pokrene pothvat."¹⁴⁶ – prijedlog Khönfftige Bestöllung, und Versücherung der Croatischen Gräniz[en], Graz, UB, MS 432, 50v-58v, dodatak C staleške duplike, 50v-58v

Razlog predlaganje ovog područja bilo je zato što se smatralo kako će se s malim brojem konjanika lako moglo krenuti u napad protiv neprijatelja. Naravno, takvi obrambeni ili defanzivni juriši provodili bi se u odredbama mira i pazilo da se ne prekardaše dozvoljene mjere. Taj prijedlog predviđao je isplatiti neplaćene dugove vojsci, pripremiti bolje skladištenje provijanta te bolje opremiti utvrde Cazin i Ostrožac. Ogulin je bio predviđen kao mjesto prikladno za skladištenje iz kojeg bi se oprema slala prema Bihaću, Slunju, Modruši, u Jesenice, Dobar i Mutnik. Predlagano je također sastavljanje *Blockhausa*¹⁴⁷ i *Verhackunga*¹⁴⁸, odnosno manjih graničnih punktova i blokada puteva na graničnom prostoru. Hrastovica je bila predviđena kao oružnica i skladište ostale opreme tipa motike, lopate i slično. Provijant bi se dopremao riječnim putem i to preko Save, a također su predviđali izgradnju mosta na Savi.

¹⁴⁵ Iz pisma Nikole i Juraja V. Zrinskog upućeno 3. siječnja 1578. godine staležima Unutarnje Austrije na sabor u Brucku: " (...) nadugaško objašnjavali da će, ne samo slavna vojvodina Štajerska, nego istovremeno i druge zemlje i susjedi sigurno iskusiti znatnu opasnost i krajnju ugrozu ako se spomenuto područje između Mure i Drave ostavi bez pomoći jer će tako dospjeti pod tiransku silu i nepodnošljivo ropstvo krvožednog krvnog neprijatelja cijelog kršćanstva (...)" ; Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 150.

¹⁴⁶ Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 298.-299.

¹⁴⁷ Izvidnica na kat, u obliku kule, predviđena za dvadesetak vojnika.; Ibid, str. 297.

¹⁴⁸ Nasjećeno drveće i grmlje postavljeno kao prepreka na putu. Također se termin koristi za raskrčeni put unutar guste šume.; Ibid, str. 297.

Za Cazin i Ostrožac bilo je predviđeno dovođenje topova iz Bihaća te određeno koji su se trebali popraviti.¹⁴⁹

Druga opcija, koja je na koncu u određenoj mjeri i bila primijenjena, jest branjenje s područja rijeke Gline:

"(...) prionuti i u Slunj postaviti redovnih 150 konja i isto toliko pješaka te urediti i izgraditi utvrdu tako da se u njoj može živjeti. Nadalje, 50 pješaka (Knecht) u Kremen na Korani, koji se nalazi neposredno pored Slunja, jer neprijatelj zbog niskog vodostaja ovdje često prelazi i čini velike štete (83v). U Cetin više, 100 pješaka i 50 konja, zbog toga što je brdovito mjesto. U Kladušu 100 pješaka. U Hresnu 200 konja i 100 pješaka, tu se nalazi zajednički službeni prijelaz zbog čega o njemu puno ovisi. U Presku 50 konja i 50 pješaka. U Gredu 50 pješaka, u Steničnjak (Stanganaz) 50 pješaka, u Klimnu Goru 50 pješaka, u Mazin 50 pješaka. Sve u svemu to čini 700 konjanika i 950 pješaka."¹⁵⁰ – prijedlog iz Graza, UB, MS 432, 82v-86r

Gлина je odabrana zato što Osmanlije mogu upasti na to područje te lako iza sebe ostaviti Sisak i Hrastovicu te pustošiti po području između Kupe i Save. Iz tog područja bi s lakoćom mogli provaliti u Nasljedne Zemlje. Unutar ovog prijedloga predviđeno je kako će se svakom pješaku platiti četiri, a konjaniku pet guldena mjesečno.¹⁵¹ Za skladištenje provijanta predviđeno je Pokupsko te bi se od stanovništva oduzela određena količina žita koja bi se na to mjesto spremila. Osim ovih prijedloga za obranu gline, nadvojvoda Karlo predlagao je izgradnju moderne ranonovovjekovne utvrde. Također je htio uvesti njemački viteški red na Vojnu krajину, koji bi na tom području služili slično kao Templarski viteški red, što na koncu nije provedeno. Važno je za istaknuti kako su se uvodile mjere protiv luksuza te se predlagala reforma hrvatskog i slavonskog načina provođenja insurekcije. Naglašavalo se manje

¹⁴⁹ Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 293.-300.

¹⁵⁰ Ibid, str. 301.

¹⁵¹ Za usporedbu koliko je to novaca donosim slijedeći citat o prijedlogu financiranja obnove Vojne krajine u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu 1576. godine: "U prijedlogu iz 1576. godine, o utvrđenju krajina ponad redovnih posada za slučajevе posebne opasnosti (ukupno 596.400 guldena godišnje), na Hrvatskoj je krajini predviđeno pojačanje od 200 njemačkih konjanika izravno pod glavnim zapovjednikom, 200 husara, 100 arkebuzira na konjima, 200 njemačkih strijelaca na konjima i 400 haramija (mjesečno 7.200 guldena), a na Slavonskoj krajini od 200 njemačkih konjanika, 200 husara, 100 arkebuzira na konjima, 200 njemačkih strijelaca i 200 haramija (mjesečno 6.500 guldena). Za usporedbu, Kanišku je krajinu trebalo pojačati za 8.000 guledena, Győr i Pápu s 10.200 guldena, Krajinu rudarskih gradova za 7.300 guldena i Gornjougarsku krajinu za 10.600 guldena. Staleži Kranjske i Koruške procijenili su da bi za izgradnju na Hrvatskoj i Slavnskoj krajini bez troškova municije i provijanata trebalo 300.000 guldena što je nemoguće sakupiti pa su konstatirali da će sva ta mjesta ostati neizgrađena."; Nataša Štefanec, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 392.

oslanjanje na plaćenike, koji su zbog neučestale isplate plaća pljačkali okolna mjesta kako bi opstali na tome području. Budući da se odlučilo kako je financiranje plaćenika skupo i loše provođeno, odlučilo se inkorporirati pučanstvo graničnog prostora u obranu.¹⁵²

Ne bih se u potpunosti suglasio sa konstatacijom koju Štefanec navodi u svojoj knjizi *Država ili ne*, kako se na Vojnoj krajini mogao primijeniti samo dio vojne revolucije.¹⁵³ Uzmemo li u obzir kako se teorija vojne revolucije sastoji od takoreći "manjih revolucija" pješaštva, tehnike, uprave, mornarice i slično, i kroz nju proučimo međugranični prostor Habsburške Monarhije, uočit ćemo kako se samo "revolucija mornarice" na ovom prostoru ne može vidjeti. To je svakako iz jednostavnog razloga jer nije bilo nikakvih pomorskih bitaka između ova dva carstva na tome prostoru, budući da se radi o kontinentalnom ratu. Sve ostale točke koje teoretičari vojne revolucije ističu kao pokazatelj modernizacije vojske i vojne uprave, vidljivi su iz sabora i priprema uoči Dugog rata, ali i iz samih bitaka za vrijeme spomenutog rata. Dvorsko ratno vijeće (*Hofkriegsrat*) i Bečko savjetovanje (*Wiener Hauptberatsschlagung*) egzemplaran su tip institucionalizacije ratne uprave, a time i protomodernog načina ne samo vođenja ratova, već i državne uprave. S druge, tendencija za uvođenje plaćene, stajaće i samoodržive vojske, smještene na graničnom području unutar kompleksnog sistema fortifikacijskog sustava, predstavljaju novu dimenziju u kojoj se Dugi rat direktno povezuje s teorijom vojne revolucije. Pojašnjavanje dijelova tog fortifikacijskog Habsburške Monarhije razjasnit će na podjeli Vojne krajine na Bansku, unutar koje će prezentirati važnost karlovačke utvrde, i Kanišku krajину koja se nalazila na teritoriju Ugarskog Kraljevstva.

3.2.2. Utvrde Banske krajine

Kašteli koji su u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu funkcionirali u obrani osmanskih provala bili su Sisak, Hrastovica, Topusko, Letovanić, Steničnjak, te se krajem sedamdesetih godina 16. stoljeća izgradio Karlovac i preuzeo funkciju centralne utvrde. Sistematicna izgradnja je upravo krenula nakon sabora na Brucku na Muri 1578. godine, ali se odužila sve do 1598. godine dok je još trajao Dugi rat.¹⁵⁴

---

¹⁵² Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 300.-307.

¹⁵³ Ibid, str. 326.

¹⁵⁴ Ibid, str. 411-414.

Kako bih prikazao funkcioniranje tadašnje ranonovovjekovne utvrde izgrađene po principima ratovanja koje su tada Habsburška Monarhija i Osmansko Carstvo primjenjivali, prikazati ću detaljnije karlovačku tvrđu.

3.2.3. Karlovac kao egzemplarna ranonovovjekovna utvrda

Karlovačka tvrđava, koja je građena u blizini starije utvrde Dubovac, napravljena je prema tadašnjim modernim načelima. Teritorij je precizno izabran radi što boljeg taktičkog položaja zbog lakše obrane. Tipična je to tvrđava tipa *trace italiene* te Karlovac stoga smatram egzemplarnim predstavnikom takvih fortifikacijskih građevina u Hrvatskoj i stoga ga koristim kao primjer predstavljanja tog koncepta. Ujedno je to i pokazatelj kako se pažljivo pripremalo za bolju obranu međugraničnog prostora, što se pak također povezuje sa teorijom o vojnoj revoluciji gdje se stavlja naglasak korištenja defanzivne taktike i modernih fortifikacijskih sistema. Pálffy također ističe važnost geografskog smještaja svake utvrde na čitavoj Vojnoj krajini, na što su Habsburgovci obraćali veliku pozornost.¹⁵⁵

Porta posjeduje područje između Novog i Ostrošca na Uni, prostor preko Cazina, Pećigrada, Tršća na Korani i Šturlica, i Furjana kod Slunja, Cetingrada, Kladuše Gornje i Donje, do Krstinje, Perne i Topuskog¹⁵⁶. Navedeni osvojeni teritorij bio je glavna odrednica smještaja karlovačke tvrđave. Glavna misao koja se imala na umu pri određivanju lokacije, bila je da se smjesti tako da pri pristupanju tvrđavi uvijek mora preći preko rijeke, a da oblik tvrđave bude takav da se svaka rubna točka utvrde može braniti sa više mjesta. Takve kriterije ispunjavala je nova renesansna tvrđava zvjezdanog oblika¹⁵⁷ smještena između Kupe i Korane, podno stare tvrđave Dubovac. Karlovačka tvrđava nije bila jedina na tom području, ali je bila jedina takvog tipa, veličine i sposobnosti. Vojska je mogla iz Karlovca krenuti u ofenzivu, ili stupiti u čvrstu defanzivu, ovisno o situaciji. Stoga, tko je držao Karlovac, bio je u mogućnosti napasti i braniti se. Propali križarski ratovi, ratovi Jagelovića i Žigmunda Luksemburškog, gubitak Bihaća te veliki porazi na Mohačkom i Krbavskom polju, konačno su osvijestili habsburške plemiće kako se osmanskoj vojnoj prijetnji mora pristupiti na

---

¹⁵⁵ "The essence of the emerging defence strategy was taking into account the most important geographic and political characteristics of the country in order to establish separate defence zones around the frontier fortresses located in different parts of Hungary and Croatia. These zones would be under the direction of the larger fortresses, in accordance with uniform principles." ¹⁵⁵ Davis, Biran L. (gl.ur), *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Leiden, Boston, 2012. : Pálffy, Géza, *The Habsburg Defence System in Hungary Against the Ottomans in the Sixteenth Century: A Catalyst of Military Development in Central Europe*, Leiden, Boston, 2012., str. 41.

¹⁵⁶ Kruhek, Milan, *Karlovac – Utvrde, granice i ljudi*, Sveučilišna tiskara, Zagreb, 1995., str. 84.

¹⁵⁷ Pod tim terminom se misli na *trace italiene* tip utvrde. Taj koncept koji je važan za vojnu revoluciju sam opisao upravo u tom poglavlju.

drugačiji i moderniji način. Valja nadodati, kako su Karlovac i karlovačko pokuplje funkcionalirali kao tampon zona između Nasljednih Zemalja i Osmanskog Carstva, s ulogom sprečavanja prodora ratnih opasnosti, ali i epidemija različitih bolesti.

U kolovozu 1579. godine grad je dobio oblik šesterokutne zvijezde, a pronalazimo i prva imena građana: Juraj Švarački i Bartol Jurišić. U studenom iste godine, zabilježeno je izlijevanje Kupe i Korane, koje su nanijele velike štete novoizgrađenim zidinama. Za sljedeće godine kao izvor koristi se pismo Karla i Franza von Poppendorfa, koji 3. siječnja izvještavaju kako gradnja nije gotova. Zidanje samostana je još u vijek u tijeku. Radove će od sada nadgledati Martin Gambon, a funkciju blagajnika preuzima J. Langenmantel i palir Banoffi.¹⁵⁸ Tvrđava se sastoji od šest bastiona i s isto toliko međusobno povezanih bedema što čini oblik zvijezde. Također je Karlovac imao zemljane bedeme koji su bili otporniji na artiljeriju jer su bili čvrsto ukopani, te se iz njih također moglo uzvraćati topovskom paljbom. Tvrđavske grabe su bile uparene s obrambenim nasipom, a *glasija*, odnosno umjetno napravljena zemljana padina, također je dodatno sprečavala neprijatelju pristup zidinama.¹⁵⁹

Svibanj i lipanj 1579. godine obilježila je gradnja na Auerspergovom bastionu. Tesari koji su izvršavali radove bili su Wagner i Schmidt te su također radili na mostovima preko Korane i Mrežnice. Dana 22. ožujka 1581. godine Karlovac dobiva posebne povlastice. Ovo je jedan od najbitnijih datuma za spomenuti grad jer nadvojvoda Karlo poveljom određuje pravo na kupoprodajna pravila. Bilo koji vojnik, pješak ili konjanik, bio on Nijemac, Mađar ili Hrvat, koji je u tvrđavi podigao kuću, ona sama kao i mjesto gdje je izgrađena njegovo je vlasništvo. U slučaju da se odluči prodati kuću i zemljiste, prednost u kupnji imaju vojnici u tvrđavi. U predgrađu, između tvrđave i rijeke, ili na brežuljcima oko tvrđave gdje su straže, nitko ne može graditi kuće, vrtove, ili bilo što slično. Kako bi se potaknuo razvoj trgovine te dolazak novog stanovništva i trgovaca, potvrđeno je održavanje sajmova na blagdan sv. Karla 28. siječnja i sv. Margarite 13. srpnja. U listopadu iste godine, Andre Hauser javlja kako su gotovi *Pulverthurna*¹⁶⁰, *Provianthaus*¹⁶¹ te mostovi preko Korane i Mrežnice. Poplave niti u tom periodu ne posustaju. U svibnju je dovršena prva zgrada za oficire, popravljen most na Mrežnici i započeta je gradnja *turnja*¹⁶² na Korani. Godine 1583. u svrhu građevinskih radova

¹⁵⁸ Kruhek, Milan, *Karlovac – Utvrde, granice i ljudi*, Sveučilišna tiskara, Zagreb, 1995., str. 4.

¹⁵⁹ Ibid, str. 3.

¹⁶⁰ Barutana.

¹⁶¹ Skladište provizija.

¹⁶² Turanj je kula koja je spojena sa kaštelom ili ostatkom utvrde i ne stoji samostalno.

na Karlovcu, na Mrežnici s obližnjeg kamenoloma se dovodi kamen.¹⁶³ U studenom spomenute godine, započeta je gradnja prve vojne bolnice. Već se 1584. Karlovac našao u problemima jer je trebalo obnoviti određene dijelove, međutim nije bilo novca. Sljedeće godine je izbio veći požar, a novca za obnovu i dalje nije bilo te se Karlovac našao u teškoj situaciji. Međutim, 1586. obnova je gotovo završena, a stanje tvrđave je bilo zadovoljavajuće. Godine 1587. Gamber, Langenmartel i König tuže se da bedemi tonu u meko močvarno tlo, što će predstavljati konstantan problem u utvrđivanju Karlovca kroz cijelu njegovu povijest. Martin Gamber napušta Karlovac 1589. i odlazi na radni zadatak u Trst, a već 1591. godine je umro u Italiji.¹⁶⁴ Narednih nekoliko godina Karlovac je proživljavao teško razdoblje. Godine 1607. kiše i poplave su nanijele dovoljno goleme štete. Ulice nemaju odvodne kanale, pa se voda dugo zadržava.

Kada se izabiralo mjesto gradnje Karlovca, izričita se pozornost obraćala na njegov smještaj među rijeke. To je veoma korisna taktika za obranu grada, ali također izlaže grad velikoj opasnosti od poplava. Sistem kanala koji je služio za plavljenje šančeva u svrhu obrane grada, kako bi se neprijatelju što više onemogućio pristup gradu, često je znao zakazati i štetiti samom gradu i njegovim stanovnicima. Karlovac je kroz veliki dio svojeg ranonovovjekovnog postojanja kao utvrda imao stalne probleme pri obnovi ili rekonstrukciji određenih objekata.¹⁶⁵

3.2.4. Ugarske utvrde

Utvrde na području Ugarskog Kraljevstva bile su raspoređena na prostoru Kaniške krajine, koja se protezala od Drave pa sve do Balatona. Glavna utvrda bila je Kanisza, a za razliku od Banske krajine, ovdje je domaće ugarsko plemstvo moglo je do sedamdesetih

---

¹⁶³ Kruhek, Milan, *Karlovac – Utvrde, granice i ljudi*, Sveučilišna tiskara, Zagreb, 1995., str. 5.

¹⁶⁴ Ibid, str. 6.

¹⁶⁵ Martin Stier, inženjer u službi habsburške vojske u drugoj polovici 17. stoljeća sastavio je popis stanja utvrda u Vojnoj krajini. Između ostalog prenio je teško stanje karlovačke utvrde koja se obnavljala. Pri njegovom posjetu uočio je kako se 6 bočnih utvrda nije do kraja izgradilo, krilni dijelovi utvrde su nestabili i mogu se urušiti jer se ispod njih prokopao prevelik sigurnosni prostor, posada na tim krilima nije zaklonjena. Tvrđava je bila u tako lošem stanju da se u nju moglo ući u svakom trenutku, a Stier iznosi kako jedino Korana sprečava Osmanlije od ulaska u tvrđavu. U tom periodu predviđala se gradnja šesterokutnih tornjeva u kojima bi se mogla smjestiti vojska dok se utvrda potpuno ne obnovi. Stier je predlagao izgraditi dodatni jarak oko čitave utvrde, postaviti dodatne štitove između tvrđave i opkopa. Time bi tvrđava imala sveukupno dva jarka što bi ju dodatno činilo nedostupnjom neprijatelju. Također se u ovom izvještaju Martina Stiera ističe konstantno plavljenje koje je ugrožavalo tvrđavu. Velike pregrade i sanduke s pijeskom, koje su tada postavljali, rijeka je probijala te se stoga planiralo izgraditi kanal na Kupi da se odvrati voda i regulira visoki vodostaj. Ovo su bili tipični problemi utvrda koje su građene na međurječnom području.; Krmpotić, Ljudevit, *Izvještaji o utvrđenju granica Hrvatskog Kraljevstva XVI.-XVIII. stoljeća*, Nakladni zavod Hrvatski zapisnik, Čakovec, 1997. : Stier, Martin, *Izvještaj o vrlo važnoj graničnoj postaji Karlovac na hrvatskoj granici*, Nakladni zavod Hrvatski zapisnik, Čakovec, 1997., str. 79.-82.

godina 16. stoljeća vlastitim doprinosima i porezom financirati obranu. Područje na kojem su se utvrde smjestile također je bilo močvarnog tipa, što se podudara sa idejom gradnje utvrda na mjestima gdje ih voda štiti od neprijatelja. To što je u tom periodu financiranje dolazilo direktno iz Ugarskog Kraljevstva nije značilo da je to bilo uvijek efikasno. Kada se odlučilo utvrde prenijeti na upravu Dvorskog ratnom vijeću, ugarsko plemstvo se protivilo takvom potezu. Kralj je sustavnije na sebe preuzeo financiranje utvrda 1572. godine, ali ponovno to ne znači da je pomoć dolazila bez ikakvog zakašnjenja. Kanizsa, Molnari, Keresztor i Legrad intenzivno su se dograđivali od 1578. godine kada štajersko plemstvo počinje sve više financirati obranu. Velika utvrda Bajczavár izgrađena je na poticaj Juraja IV. Zrinskog, što se uklapalo u taktiku obrane putem utvrda koje su zagovarale Nasljedne Zemlje. Ugarsko plemstvo je ipak konstantno trpilo upade osmanskih vojnih jedinica, pa tako Batthyány i Nádasdy izričito prigovaraju kralju Rudolfu iz tog razloga.¹⁶⁶ Povjesničari kao Pálffy ističu veliku brojnost hrvatskih i ugarskih vojnika unutar samih utvrda i to na kraju 16. stoljeća, koja je dosezala prema njegovim procjenama do 20 000 vojnika. Upravo se taj broj utrostručio u samo šezdeset godina.¹⁶⁷

3.3. Türkenhilfe i Türkenangst

Dugi niz godina je Sveti Rimski Carstvo doživljavalo Osmansko Carstvo i konflikte na granici s Habsburškom Monarhijom kao nešto što je predaleko i izvan dosega. Takva situacija naglo počela mijenjati pogotovo nakon prve opsade Beča 1529. godine i poraza na Mohačkom polju 1526. godine. Do tada se kroz poglavito kroz protestantske govore i spise, koji su bili popularni u Svetom Rimskom Carstvu Njemačke Narodnosti, moglo vidjeti kako se izbjegavala svaka vrsta uvažavanja ili poticanja konflikta s Osmanlijama.¹⁶⁸ Također se u protestantskim teološkim krugovima konstantno doživljavalo Osmanlije kao "Božju kaznu za nevjernike".¹⁶⁹

¹⁶⁶ Štefanec, Nataša, *Država ili ne*, Srednja Europa, Zagreb, 2011., str. 411.- 424.

¹⁶⁷ Davis, Biran L. (gl.ur), *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Leiden, Boston, 2012. : Pálffy, Géza, *The Habsburg Defence System in Hungary Against the Ottomans in the Sixteenth Century: A Catalyst of Military Development in Central Europe*, Leiden, Boston, 2012., str. 52.- 53.

¹⁶⁸ Martin Luther kao reformator i protestantski teolog bio je izuzetno protiv bilokavkog oblika križarskog rata, ali također i ujedinjavanja svih kršćanskih vojnih sila: "Gegen die Türkene Krieg führen, heißt gegen Gott kämpfen, der (durch sie) unsere Ungerechtigkeit heimsucht."; Kunst, Herman, *Martin Luther und der Krieg: Eine historische Betrachtung*, (Stuttgart, 1968), str. 28.

¹⁶⁹ Luther je u početku svoje protivljenje opravdavao na taj način: "Türke sei eine Geißel Gottes und ihn zu widerstehen hieße Gott zu widerstehen." ; Whaley, Joachim, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation 1493 – 1648*, (Heppenheim, Mannheim, Föhren, Berlin, 2014), str. 360.

Percepција се поготово након прве opsade Beča mijenja, не само код племићког staleža,¹⁷⁰ već i kod svećenstva.¹⁷¹ Stoga se u sedamdesetim godinama 16. stoljeća mijenja čak i cijela percepcija Osmanlija, ne samo u Habsburškoj Monarhiji, već i u čitavom Svetom Rimskom Carstvu Njemačke Narodnosti. Budući da su Habsburgovci u to doba bili nasljednici krune Svetog Rimskog Carstva, ova promjena je utjecala na velik dio tadašnje Europe. Prilikom dogovaranja financiranja modernizacije Vojne krajine sedamdesetih godina 16. stoljeća, nadvojvoda Karlo se oslanjao na novčanu pomoć Nasljednih Zemalja također i zbog koncepta koji se u njemačkoj literaturi naziva *Türkenhilfe*.¹⁷² Takav koncept je bio aktualan još od vremena cara Karla V. u smislu organizirane financijske i vojne pomoći u borbi protiv Osmanskog Carstva.¹⁷³ Što je sprečavalo uspješno primjenjivanje ovakvog koncepta solidarizacije velikog broja europskog plemstva? Najviše se u njemačkoj historiografiji spominje sukob protestanata i katolika, odnosno reformacija i protureformacija. Niti jedna strana nije htjela popustiti dok se njihovi uvjeti ne ispune. Termin *Türkenhilfe* je također u tom periodu postao poznata kao *Baugeld*, odnosno novac za izgradnju, za što je na koncu 16. i početku 17. stoljeća i bilo najviše iskorišteno.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ Bajerski Herzog Albrecht 1573. godine piše o osmanskim upadima i provalama na habsburškoj granici: " (...) sein (ihre) macht so überflüssig groß, dass er (sie) der ganzen christenheit, wo sy all ir potentiam (Kraft) brauchet, ze schaffen genueg geb, zu geschweigen, dass die teutsche nation als die mit in- und ausländischen kriegen an versuechtem kriegsvolk y mer geschwecht wirdet, auch an gelt und profandt ser erschöpft ist (...)": Baumgärtner, Wilhelm Andreas, *Der Lange Krieg: Siebenbürgen zwischen Sultan und Kaiser (1593 – 1606)*, (Hermannstadt, Bonn, 2012), str. 28.-29.

¹⁷¹ Luther je ubrzo nakon opsade Beča sastavio spis *Vom Kriege wider die Türken* i naglo mijenja vlastito mišljenje o sukobu s Osmanlijama: " (...) man zuvor des Türkens Allah, das ist seinen Gott, den Teufel, schlagen und so seine Macht und Gottheit von ihm stoßen, sonst (hab ich Sorge) wird das Schwer wenig ausrichten. " Važno je za istaknuti kako za Luthera se protiv Osmanlija ne smije boriti u "vjerskom duhu", kako se ne bi poistovjetila ta koncepcija sa križarskim ratovima. Ipak, za njega je Allah dijametralna suprotnost, odnosno čak ga uspoređuje sa Sotonom.; Kunst, Herman, *Martin Luther und der Krieg: Eine historische Betrachtung*, (Stuttgart, 1968), str.30.

Stav je dodatno objašnjavao u vlastitom spisu *Ob Kriegsleute auch in seligem Stande sein können*, gdje nastoji objasniti razloga zašto se može vojno intervenirati i nastojići pojasniti nasilje, kojem u ovom slučaju, pristupa dosta maltuzijanistički: "Obwohl es nicht so aussieht, dass Töten und Rauben Werke der Liebe sind, weshalb auch ein einfältiger Mensch denkt, das sein kein christliches Werk und gezieme sich nicht für einen Christen, so ist es in Wahrheit doch auch ein Werk der Liebe. Es ist so, wie wenn ein guter Arzt, wenn die Krankheit so schlimm und gefährlich ist, Hand, Fuß, Ohr oder Augen abnehmen und entfernen muss, um den Körper zu retten. Wenn man auf das Glied sieht, das er entfernt, scheint er ein grausamer, unbarmherziger Mensch zu sein. Wenn man aber auf den Körper sieht, den er damit erretten will, ergibt es sich, dass er in Wahrheit ein trefflicher, treuer Mensch ist und ein gutes, christliches Wer tut (soviel es an ihm selber liegt).": Luther, Martin, *Ob Kriegsleute auch in seligem Stande sein können*, (Delitzsch, 2014), str. 18.

¹⁷² U doslovnom prijevodu na hrvatski glasilo bi "turska pomoć".

¹⁷³ Whaley, Joachim, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation 1493 – 1648*, (Heppenheim, Mannheim, Föhren, Berlin, 2014), str. 364.

¹⁷⁴ Baumgärtner, Wilhelm Andreas, *Der Lange Krieg: Siebenbürgen zwischen Sultan und Kaiser (1593 – 1606)*, (Hermannstadt, Bonn, 2012), str. 23-27.

Türkenangst,¹⁷⁵ s druge strane predstavlja "strah", odnosno svijest šireg dijela stanovništva o situaciji na međugraničju s Osmanskim Carstvom. Različiti oblici letaka, vijesti i novina, koje su izvještavale situaciju o uspjesima i porazima habsburške vojske na Vojnoj krajini bili su izuzetno rašireni u tom periodu na području Svetog Rimskog Carstva. *Newe Zeitung* jedan je od primjera koji je stvarao upravo tu predodžbu Osmanlija kao prijetnje, ne samo Habsburškoj Monarhiji ili dalekim perifernim dijelovima, već čitave Europe. Rasprostranjenost sličnih letaka¹⁷⁶ i obavijesti bila je aktualna kroz cijeli Dugi rat.¹⁷⁷ Lazaro Soranzo, mletački izaslanik u Osmanskom Carstvu u 16. stoljeću sastavio je također knjigu pod nazivom *Ottomanus*,¹⁷⁸ u kojoj izričito kritizira sultana Mehmeda III., a također se povećava interes Sveće Stolice za situacijom na granici i nastoji svojim političkim utjecajem ostatak europskih država usmjeriti ka sukobu s Osmanlijama.¹⁷⁹

U izvještajima i pismima o Sisačkoj bitci 1593. vidi se također konstantno naglašavanje važnosti obrane tvrđave u Sisku zbog sprečavanja prodora Osmanlija u ostatak Habsburške Monarhije. Također se često navodi kako bi cijelo kraljevstvo propalo u slučaju da grad padne:

"Staleži i redovi Kraljevine Slavonije otvoreno su ovih dana napisali njegovoj visosti da će, ako im se ne bude pomoglo bolje ubuduće nego li u prošlosti, biti primorani pristati na plaćanje danka Turčinu, ukratko bit će primorani predati mu se. A to ćemo zaciјelo učiniti čim Turci zauzmu Sisak. Oni će svakodnevno na taj

¹⁷⁵ "Türkenangst als Schlagwort gehörte zum Umfeld der Debatte, ob die Türken und andere, von orientalischen Elementen geprägte Staaten Mitglieder in der Europäischen Union werden können oder ob man aus Europa eine Festung machen müsse, um eine derartige Ausweitung zu untergraben.": Heppner, Harald, Barbarics-Hermanik, Zsuzsca (gl.ur), *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Mein, Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009: Ernst D. Petricsch, *Angst als politisches Instrument der Osmanen?*, Frankfurt am Mein, Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009., str. 10.

¹⁷⁶ Letak iz 1595. godine imao je naslov: "Kauff und ließ mich, ich will dir sagen, wie du solst recht den Türcken schlagen!" odnosno u prijevodu na hrvatski "Kupi i pročitaj me, reći ēu ti kako se pravilno boriti protiv Turaka!" Heppner, Harald; Barbarics-Hermanik, Zsuzsca, *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009.: Barbarics-Hermanik, Zszuzsa, *Reale oder gemachte Angst? Türkengefahr und Türkенpropaganda im 16. und 17. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009., str. 55.

¹⁷⁷ Niederkorn, Jan Paul, *Die europäischen Mächte und der 'Lange Türkenkrieg' Kaiser Rudolfs II. (1593-1606)*, (Wien, Graz, 1993), str. 36-37.

¹⁷⁸ "Der jetzige türkische Kaiser Mehmet, von dem am meisten in diesem Buch zu handeln sein wird, ist von tückischer und wilder Natur und dabei doch ein Schwächling und furchtsamer Mann.": Hattenhauer (Hrsg.), Hans; Bake, Uwe (Hrsg), *Ottomanus: Von Zustand, Macht und Gewalt, auch anderen verborgenen heimlichen Sachen des Ottomannischen Türkischen Reichs*, (Frankfurt, 2009), str. 9.

¹⁷⁹ Ruckstuhl, Viktor, *Aufbruch wider die Türken: Ein ungewöhnlicher Solddienst am Ende des 17. Jahrhunderts Mit besonderer Berücksichtigung Obwaldens und der Kompanie Schönenbüel*, (Zürich, 1991.), str. 122.

način vršiti upade do Beča i Graza, bez ikakve prepreke. Ne dao Bog da se to ikada dogodi."¹⁸⁰

Iz toga je jasno vidljiva ozbiljnost situacije koja je vladala uoči bitke, ali i razine utjecaja upravo *Türkenangsta*. Upravo se očituje strah od propasti pod navalom velike osmanske vojske. Za učesnike u Dugom ratu ovakav strah je bio veoma stvaran.

Oba termina smatram važnim za predstavljanje povećanja svijesti o graničnim sukobima Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Kroz njih se ne vidi samo plemički i svečenički stav prema sukobima na međugraničnom prostoru, već i percepcija velikog dijela stanovništva Europe tog doba. Njima se nastojalo prikazati kako se konstanti granični sukobi, upadi i pljačkaški pohodi, na prvi pogled čine dalekim, međutim kako lako mogu eskalirati u sukob europskih razmjera te utjecati na velik broj stanovnika svih slojeva u Europi. To je pak potaknulo sve veće sudjelovanje velikog broja ljudi u ratu, što je indikator vojne revolucije koja detaljno proučava masovno povećanje broja učesnika u ratu.

3.4. Početni sukobi

Prekid velikih sukoba između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva dogodio se 1547. godine. Potpisana je na sedam godina, što ipak ne znači da se manji sukobi u obliku *Kleinkrieg* okršaja nisu dešavali. Konstantni upadi, kratki pljačkaški pohodi i manji okršaji postali su svakodnevica na granici. Takav način ratovanja je produljio sukobe do te mjere da je on trajao gotovo neprekidno na Vojnoj krajini. Stanovništvo je na tim prostorima konstantno bilo izloženo različitim oblicima kratkih vojnih prodora i to od oba carstva.

Ovakav oblik ratovanja iscrpljivao je zemlju i stanovništvo tog prostora. Razloga za poduzimanje takvih pohoda bilo je mnogo. Osmansko Carstvo je uvodilo neregularnu vojsku na granici, dajući na taj način mogućnost stanovništvu novoosvojenog prostora za manji porez i mogućnost prisustvovanja u njihovoј vojsci. Time su također dobili mogućnost dijeljenja ratnog plijena iz budućih vojnih pohoda u kojima bi mogli prisustvovati, pa čak i plijen od vlastitih pljačkaških upada. Budući da je plaćanje i opskrbljivanje takvih vojnih jedinica moglo biti podvrgnuto raznim manipulacijama i malverzacijama, često su se odlučivali na pljačku kako bi dobili osnovne namirnice potrebne za opstanak. Akindžijske i martološke postrojbe najviše su prakticirale ovaku taktiku.

---

¹⁸⁰ Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povijesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993., str. 71.-72.

Neregularni akindžijski prodori predstavljali su veliki problem za obranu teritorija. Bili su nepredvidljivi, brzi i kratkotrajni te se iz tih razloga bilo teško obraniti. Odgovor na takav oblik „malog rata“ Habsburška Monarhija pronalazi u podizanju dugog niza utvrda na u Vojnoj krajini, odnosno na granici sa Osmanskim Carstvom. Kombinacija velikih i manjih utvrda, burgova, čardaka, palanka i sličnih oblika obrambenih utvrđenja, protezala su se od Jadrana pa sve do Erdelja. Takav sustavni niz kombinacije utvrda i utvrđenih, obaveštajnih punktova služio je kao *cordon sanitaire* sa svrhom izviđanja, informiranja i sprečavanja prodora osmanskih vojnih jedinica. Upravo na tom prostoru odvijao se dugotrajan sukob u obliku Kleinkriega koji je postepeno postajao sve veći diplomatski problem koji je pak eskalirao Dugim ratom, kao otvorenim sukobom.¹⁸¹

On je u svojoj srži bio drugačiji od dotadašnjih sukoba jer se okljevalo ulaziti u velike bitke. One su i dalje bile prisutne,¹⁸² ali u manjem broju, pogotovo kada se uzme u obzir kako je rat trajao do 15 godina. Sve veća involviranost stanovništva, pogotovo onog na međugraničju, definitivno postaje sve sličnije i približava se onome što u 20. stoljeću postaje poznato pod terminom „totalnog rata“. U ovom periodu se broj vojnika naglo povećava jer se pojačava interes i potreba za vojnom službom. Njihova uloga u ovakovom ratu nije samo na ofenzivnom ratovanju i pripremi za velike bojne okršaje, već i na obrambenu taktiku. Stoga se sve veći broj vojnika stacionira na tromeđi. Interakcija se ovdje odvija na sve više društvenih razina jer nije samo vojnički sloj taj koji je u doticaju s ratom. Promatranje taktike i tehnologije koju koristi suparnik te prilagođavanje novim situacijama postaju glavne tendencije vojskovoda.

Primjer takvih manjih okršaja i upada na teritorij jest pohod Juraja Zrinskog i Hansa Globitzera 1571. godine. Sakupili su svoju vojsku, provalili i pljačkali po osmanskom teritoriju, najviše na području Berzence. Ovo je saznao budimski paša koji je napisao protestno pismo caru Maksimilijanu. Habsburški car je htio primiriti situaciju kako se okršaj ne bi pretvorio u još veći sukob. Globitzer i Zrinski bili su kažnjeni, međutim obojica su odbili vratiti pljen. Ovakva situacija stavila je Zrinskog u tešku situaciju. S jedne strane je car čije je naredbe Zrinski trebao poslušati, međutim nije se odlučio na to jer bi vraćanjem plijena, za kojeg dio historiografa prenosi kako je bio golem, umanjio svoj vojni i plemički

---

¹⁸¹ Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, Analecta Isisiana LXXV, The Isis Press Istanbul, 2004., str. 85.

¹⁸² Sisačka bitka 1593. godine i Bitka kod Keresztesa (također se naziva i Bitka kod Mezokerstesa) 1596. godine primjer su najvećih sukoba u Dugom ratu u kojem je sudjelovalo po desetak tisuća vojnika s obje strane.

status.¹⁸³ Mnoge slične situacije dešavale su se konstantno na granici te se iz godine u godinu povećavao njihov intenzitet. Habsburška Monarhija i Osmansko Carstvo su ovakve situacije u jednu ruku tolerirale, sve dok se ne bi prekomjerno događale. Ta granica učestalosti prodora se stalno pomicala, zbog čestih pljačkaških pohoda obiju carstava, pa je bilo neminovno da sukob eskalira u veći rat.¹⁸⁴ S te strane se vidi kako je učestalost Kleinkriega tolerirana, ali je također predstavljala problem diplomatskih odnosa jer se konstantno gledalo na to tko će prekršiti dozvoljene mjere.

Provale i pohodi su se znatno intenzivirali u osamdesetim godinama 16. stoljeća. Suvremenik sukoba koji su prethodili Dugom ratu bio je Löwenklau,¹⁸⁵ koji prenosi kako su 1583. godine bosanski begovi podigli vojsku od 10 000 vojnika. Ovu informaciju saznali su hrvatski general krajine Josip Jost Thurn i Toma Erdödy, okupili su svoju vojsku te krenuli u protunapad. Sukobili su se sa osmanskom vojskom 16. listopada kod Slunja gdje su s leđa napali Osmanlije. Prema izvorima, kao što je Istvánffy, doznajemo kako je poginulo oko 8000 Osmanlija, 40 ih je zarobljeno. Klaić daje podatak kako je poginulo 4 000 i mali broj vojnika zarobljeno. U ovakvoj situaciji koju opisuje Klaić, prepostavlja se kako je Osmansko Carstvo kršilo odredbe mira. Sultan Murad II. je preko habsburških izaslanika doznao za ovakvu situaciju te je budimskim i temišvarskim beglerbezima zapovjedio da se drže primirja.¹⁸⁶

Dana 15. rujna 1584. godine bihaćka posada uspjela se topovima obraniti od napada vojske beglerbega Ferhata Sokolovića. Zabilježeno je kako je dio Vlaha prešao na habsburšku stranu. Daljnje pripreme za sukobe bile su vođene od informacija koje su se skupile ili špijunažom ili drugim načinima informiranja. Toma Erdödy je stoga 5. rujna 1586. godine kod Peršinovca okupio vojsku jer je saznao kako se bosanski beg spremi na novi prođor. Ferhatov brat Ali-beg je provalio u Ivanić 1. prosinca, a 6. prosinca ga je Toma Erdödy uspio poraziti. Iz navedenih datuma vidi se kako su ovi prodori trajali kratkotrajno, mogli su dosezati do pet dana. Uglavnom se oslanjalo na to koliko je vojska koja provaljuje sposobna opstati samostalno na neprijateljskom teritoriju te također obraćati pozornost koliko opljačkanog plijena mogu prevesti natrag na vlastiti teritorij. Erdödy nastoji upozoravati na

¹⁸³ Baumgärtner, Wilhelm Andreas, *Der Lange Krieg: Siebenbürgen zwischen Sultan und Kaiser (1593 – 1606)*, Hermannstadt, Bonn, 2012., str. 53.

¹⁸⁴ Strohmeyer (Hg), Arno, Spannenberger, Norbert, Pech, Robert, *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen*, (Nehren, 2013); Štefanec, Nataša, *Institutional Control of Violence: Imperial Peace and Local Wars on the Slavonian Border in the Second Half of the 16th Century*, (Stuttgart, Nehren, 2013), str. 71.

¹⁸⁵ Johannes Löwenklau je 1584. bio habsburški izaslanik na Visokoj Porti

¹⁸⁶ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 446.-450.

potrebu za bolje organiziranom obranom te, kako Klaić prenosi, boji se kako će Ferhat-paša ponovno prodrijeti sa vojskom na teritorij jer je njegov šurjak Ali-beg kod Ivanića poginuo. Veći sukob se zbio nakon 13. kolovoza 1587. godine kada Osmanlije pustoše Dobronku sa oko 5500 vojnika. Juraj Zrinski je već početkom kolovoza znao da će Osmanlije prodrijeti blizu Sigeta te je uspio nakon pustošenja Dobronke okupiti vojsku Ivana Globitzera. Kod Kaczorlaka 22. kolovoza napao je Osmanlije. Pretpostavlja se kako je 2000 Osmanlija ubijeno, 1000 zarobljeno, 1100 konja zaplijenjeno sa 19 barjaka, a pljen i robovi koje su Osmanlije imale sa sobom oduzet. Ovakav način sastavljanja ''zasjede'' u močvarnom području ovaj put se isplatio i urođio plodom za hrvatskog plemića. Ferhat paša je nakon toga, prema Klaićevom pisanju, preselio u Budim gdje su ga 1589. godine ubili vlastiti vojnici.¹⁸⁷ Valja također napomenuti kako je zapljena protivničkih barjaka, a poglavito naoružanja i druge vojne opreme, bila konstantna pojava u gotovo svim ratovima kroz povijest. Time se nije samo pokazivala sposobnost vojskovođa u smislu pljenjenja tuđih vojnih znakovlja kao trofeja što bi bilo na sramotu njihovih suparnika, već i na najjeftiniji način obnoviti vlastite vojne resurse ako se zaplijenilo naoružanje ili municija.

Godina 1589. ekonomski je bila teška za banovanje. Naime, 29. svibnja na saboru u Gradecu se ponovo raspravljalo o financiranju obrane. Toma Erdödy je odstupio s mjesta vrhovnog kapetana haramija.¹⁸⁸ Optuživalo ga se kako novac koristi u privatne svrhe te stoga situacija nije bila jednostavna za njega iz političkih, ali i iz finansijskih razloga jer se pretpostavlja da nije na vrijeme primao plaću za banovanje te je vlastitom imovinom morao financirati vojsku. U ovoj kapetanskoj službi ga je zamijenio Stjepan Gregorijanec, a Erdödy je 19. rujna iste godine tražio kralja Rudolfa II. da ga razriješi banske časti, što mu je odbijeno. Iduće godine u lipnju u Beču ponovno predlaže svoju ostavku pred kraljem Rudolfom i nadvojvodom Ernestom te mu je ponovno odbijen zahtjev. Erdödy se u Beču žalio na svoje finansijsko stanje, međutim usprkos svih tih žalbi ostao je banom.¹⁸⁹

Osmansko Carstvo bilo je u ratu s perzijskom dinastijom Safavida na istoku. Kada je Sultan Murad III. uspješno završio taj sukob 1590. godine carstvo se okrenulo dalnjim problemima. Visoka Porta je bila suočena s problemom janjičara radi timara, koji su time vršili pritisak da se ponovno pokrene ratni sukob. Prema pisanju povjesničara postojalo je više

¹⁸⁷ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 454.-456.

¹⁸⁸ Lako naoružano pješaštvo.

¹⁸⁹ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 460.-463.

opcija na kojima se rat mogao nastaviti. Prema izvorima iz tog perioda i prema pisanju povjesničara, opcije za nastavak sukoba bile su pokrenuti rat protiv Venecije, u Maroku, na Malti, u dijelovima Italije, u Poljskoj, ponovno pokrenuti rat s Perzijom, ili se okrenuti sukobu protiv Habsburške Monarhije.¹⁹⁰ Kao glavni zagovornik za sukob protiv Habsburške Monarhije,¹⁹¹ najviše na teritoriju Ugarske, povjesničari ističu Sinan Pašu.¹⁹² Osmanski historiografi, kao što su Peçevî i Mustafa Ali, opisuju Sinana Pašu¹⁹³ u negativnom smislu te kao osobu koja je poticala na sukob s Habsburškom Monarhijom. Ta likizades se navodi kao historiograf koji ga opisuje kao osobu koja se našla u komplikiranoj situaciji gdje Osmansko Carstvo nije moglo ignorirati veliki poraz Hasan Paše kod Siska 1593.¹⁹⁴ jer je to bio veliki poraz osmanske vojske gdje je i sam bosanski beg Hasan Paša¹⁹⁵ sudjelovao u bitci.¹⁹⁶

Međutim, prije tih velikih bitki i javne objave rata, i dalje se svakodnevno na granici vodio mali rat. Dana 3. svibnja 1591. godine Erdödy obavještava Auersperga da Hasan Paša skuplja vojsku na Savi kod Gradiške. U Bihać je poslano oko 200 vojnika, a Erdödy je podigao zemaljski ustank. Ovakav način baratanja informacija svjedoči kako je Toma

¹⁹⁰ (...) Vorgeschlagen wurde eine Wiederaufnahme des persischen Krieges. Einige wollten Krieg gegen Malta führen, andere gegen Spanien, die Besitzungen Venedigs, Polen oder den Kaiser. Sinan und sein Vertrauter, der bosnische Pascha Hasan, zogen den Kaiser vor, und es gelang ihnen, den Sultan von ihrer Meinung zu überzeugen." Baumgärtner, Wilhelm Andreas, *Der Lange Krieg: Siebenbürgen zwischen Sultan und Kaiser (1593 – 1606)*, Hermannstadt, Bonn, 2012., str. 55.

¹⁹¹ Klaić navodi kako su Osmanlije provalile sa 300 vojnika kod kaštela Granica na hrvatska sela. Nakon toga je car Rudolf II. poslao Bartolomeja Pezzena u Carigrad 29. studenog 1590. godine da obnovi mir. Sultan Murad III. odlučio je to prihvatići pod uvjetom da mu iduće godine plate 30 000 dukata, pošalju srebrno posuđe i ukrote uskoke, koji stalno provaljuju na osmanski teritorij, te poruši utvrdu kod Blatnog jezera. Ovakav godišnji danak su Habsburgovci plaćali još od 1547. godine te stoga nije čudno da ga je i ovaj put sultan tražio. Valja ipak istaknuti kako se u tom miru iz 1547. godine ne nalazi riječ danak, tribut ili *haraç* već ''dar''. Tek se nakon 1551. godine u svim ostalim obnovama mira navodi godišnji tribut.

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., 464. str.; Strohmeye (Hg), Arno, Spannenberger, Norbert, Pech, Robert, *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen*, (Nehren, 2013); Petritsch, Ernst D., *Dissimilieren in den habsburgrisch-osmanischen Frieden- und Waffenstillstandsverträgen(16.-17. Jahrhundert): Differenzen und Divergenzen* (Stuttgart, Nehren, 2013), 149-150. str.

¹⁹² Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., 464. str.

¹⁹³ Sinan-paša iz Arnabasa bio je 1568. godine namjesnik u Egiptu, godine 1571. pokorio je Jemen, a 1574.g. u ratu sa Španjolskom zauzeo je utvrdu Golettu. Nakon smrti Mehmeda Sokolovića postao je veliki vezir, a tu čast je gubio dva puta i to 1582. i 1589. godine. Treći put je izabran za vezira godine 1593.; Ibid.

¹⁹⁴ Strohmeye (Hg), Arno, Spannenberger, Norbert, Pech, Robert, *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen*, (Stuttgart, Nehren, 2013); Jan Paul Niederkorn, ''Friedenspolitik'' in *Istanbul im Vorfeld des Langen Türkenkrieges*, (Stuttgart, Nehren, 2013), str. 100.

¹⁹⁵ Sinan-paša, Hrvat Sijavuš-paša i Mostarac Derviš-aga Bejzidagić najviše su na sultanovom dvoru utjecali za izbor Hasana paše kao bosanskog beglerbega 1591. godine. Sam je Hasan-paša bio, kako Klaić prenosi, iz plemena Kristiović ili Križelović ili Talijan ili Tračanin. Imao je brata Džafera, sandžakbega u Carigradu. Oženio se za bogatu ženu preko koje je postao sandžakbeg u Bačkoj na Dunavu, pa beglerbeg u Bosni.; Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 465.

¹⁹⁶ Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, Analecta Isisiana LXXV, The Isis Press Istanbul, 2004., str. 154.

Erdödy imao dovoljno dobre informacije te je špijuniranje, s Habsburške strane, barem u ovom slučaju dobro funkcioniralo. Podizanje zemaljskog ustanka ili insurekcije jest proglašavanje sveopće mobilizacije ljudi sposobnih za ratovanje. To pak svjedoči Erdödyjevoj banskoj vlasti i ozbiljnosti situacije. Takva se vojska tipično nakon većeg sukoba ponovno raspuštala, ali je također bilo i onih koji su se vraćali u svoju stražarsku službu kao stacionirana vojska. Nadvojvoda Ernest poslao je u Sisak 2 topa, štajerski staleži jedan top, 300 topovskih zrna i baruta. Za obranu Siska bio je određen kanonik Siščanin Nikola Mikac, a kao pomoćnik Stjepan Fabricius Kovačić. Klaić iznosi podatak kako je Hasan-paša sakupio oko 16-18 tisuća vojnika te već tada 1591. godine prvi puta napao Sisak. Sam grad je bio dobro opremljen, a uspjeli su 6. kolovoza napraviti prođor te Osmanlijama nanijeti veću štetu. Dana 11. kolovoza Hasan-paša je povukao opsadu i vraća se u Gradišku te po putu pali Topolovec. Nakon toga je u Sisak sa slavonskim generalom Grassweinom stigao Erdödy.¹⁹⁷

Toma Erdödy opsjeda Moslavini u Pakračko-cerničkom sandžaku 12. kolovoza kao protunapad i odgovor na opsjedanje Siska. Dvadesetčetiri age su držali grad tri dana sve dok se nije, zbog konstantnog bombardiranja grada u vrijeme opsade, zapalio barut te dio Osmanlija pobjio, a drugi ranio. Erdödy je 15. kolovoza na taj način osvojio Moslavini, koju Klaić ističe kao Erdödyjev djedovski grad, gdje je zaplijenio tri topa. Radi osvajanja Moslavine kralj Rudolf je hvalio Erdödyja, ali je i dalje upozoravao na obuzdavanje ovakvih akcija kako se još više ne bi prekršile odredbe primirja. Nadvojvoda Ernest je pismeno opomenuo Hasana-pašu da više ne krši primirje svojim provalama na habsburški teritorij. Hasan-paša je navodno poslao Osmanlike koje su bile u opsadi Siska i Moslavine u Carigrad svezane za kaznu radi lošeg vođenja vojnih operacija. Pouzdanik Rustanbeg je sa njima također krenuo prema Visokoj Porti, gdje je pred sultanom svjedočio o opasnosti Erdödyjevih vojnih pohoda. Ovakva diplomatska opominjanja pismenim i putem izaslanika dogodila bi se uvijek kada bi iskrsnula veća provala vojske. Obje strane bi u tom trenutku nastojale obuzdati vlastite vojskovođe i obećavati da će se držati primirja, premda su uvijek bili zadovoljni sa zaplijenjenom opremom ili zauzetom utvrdom. Također su utvrde, burgovi, kašteli i razni drugi fortifikacijski objekti konstantno u ovom sukobu mijenjali vlasnika. Ubrzo nakon toga Erdödy izvještava Ernesta o novoj provali Hasan-paše na granici. Ovaj put je Hasan-paša nastojao osvetiti gubitak Moslavine. Sa oko 4-5 tisuća vojnika je provalio između Ivanića i Križevaca u Slavoniju, popalio Gušćerovac, oko Vrbovca, Rakovca i oko Svetе Helene.

---

¹⁹⁷ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., 465.-466. str.

Hasan-paša se našao na samo jednoj njemačkoj milji udaljenosti od Zagreba te se oborio 5. listopada na Božjakovinu gdje je zarobio kaštelana Lovru Radinovića sa ženom i djecom. Sljedeći dan se utaborio kod Vrbovca i Lovrečine zbog, kako Klaić bilježi, poplavljenih rijeka Glogovice i Lonje.¹⁹⁸

Slavonski general Stjepan Grasswein okuplja križevačkog kapetana Grgura Laibachera, Mihajla Sekelja i ivaničkog kapetana Albana Grassweina kako bi organizirali obranu. Hasan-paša krenuo je od Gradca prema Dubravi kako bi prešao preko Čazme u Pakračko-cernički sandžak. Klaić navodi kako je topove ostavio u močvarama, a vojsku razdijelio. Na ovaj način je mogao povećati mobilnost vojske jer ne trebaju tegliti goleme topove sa sobom i također pokriti veći prostor koji želi napasti. Krajiški kapetani udarili su na stražnji dio osmanske vojske koju su vodili Ali-beg i Osman-beg iz Siraca. Oni su tražili pomoć Hasana, ali im je odgovorio da zbog kiše neće moći stići na vrijeme. Na ovaj način je habsburška vojska odsjekla stražnji dio vojske od zaglavljiva koji je bio dovoljno daleko da ne može doći u pomoć. Mobilnost vojske je u tom trenutku, kako Klaić navodi, otežala kiša. To znači da su rijeke mogle poplaviti dodatno područje kojim bi se vojska trebala kretati te ih mogla natjerati na obilazak i usporiti napredovanje. Osman-beg je ubijen, vođa virovitičke konjice Mustafa je zarobljen. Klaić prenosi kako je 170 Osmanlija ubijeno, 72 odvedeno u ropstvo, 22 bojna znaka zaplijenjeno te 400 kršćana oslobođeno, od kojih su kasnije saznali gdje je Hasan sakrio topove. Također navodi kako je od pripadnika habsburške vojske¹⁹⁹ poginuo Franjo Jajčanin.²⁰⁰ Tipična taktika koju bi habsburška vojska, koja je naglo morala biti sakupljena u kratkom roku, primjenjivala kod ovakvih provala jest upravo ovakva kakvu Klaić opisuje. Čekalo bi se da se osmanska vojska razdvoji ili krene povlačiti. Na taj način bi se razbila njezina kohezijska snaga, a i kretanje vojske sa velikim pljenom je otežano i usporeno.

Dana 29. listopada 1591. godine 200 Osmanlija ponovno provaljuje iz Kostajnice prema Kupi kako bi ušli u Kranjsku. S njima se sukobio sa 60 vojnika Petar Erdödy. Kranjski vitezovi Burgstalla i Cvetković kod Vinice na Kupi. Klaić navodi kako su svi kršćani bili ranjeni i samo dvoje Osmanlija je preživjelo. Već 6. studenog Hasan-paša napada Ripac na Uni (Bihaćka kapetanija), gdje habsburška vojska gubi u okršaju. Kaštelan susjednog Sokolca čuo je topove kako udaraju po Ripcu, pa je izbrojao 243 udarca prvi dan i 60 drugi dan iz

¹⁹⁸ Ibid, 466.-468. str.

¹⁹⁹ U *Povijest Hrvata* navodi "kršćana".

²⁰⁰ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 469.-470.

velikih topova. Hasan-paša je zauzeo grad idućeg dana, zapaljena je barutana te Klaić prenosi kako je jedna žena s djetetom preživjela. Nakon toga je osvojio selo Golubić, udario prema Sturliću i Blagaju na Korani. Tražena je pomoć od Auersperga za obranu Bihaća, koja je stigla u roku tri dana i to 14. studenog te se Hasan-paša povukao. Osmanski način ratovanja i najveće vojne pohode koje su organizirali, odvijali su se pretežito od kolovoza do listopada.²⁰¹ Budući da je zima već počela, Hasan-paša se mogao iz tih razloga povući, a ne zato što je habsburška vojska već bila okupljena.²⁰² U studenom 1591. godine ponovno je diplomacija imala glavnu ulogu, a ne vojni sukobi.²⁰³

Novi zakon o insurekciji predlagao je 5. siječnja 1592. godine Toma Erdödy u Gradecu na saboru sa staležima. Prijedlog je sastavljen kako bi se lakše okupila vojska jer je mnogo staleških uglednika negodovalo kada bi ban zvao na sakupljanje vojske radi obrane. Svatko je morao po jednog naoružanog konjanika opremiti s oklopom, kacigom i oružjem. Plemići s posjedom u više županija morali su za svaku dati po jednog konjanika, a također je regulirana opskrba. To je jedna od najvažnijih odredaba budući da je omogućavala vojscu da opstane što dulje na određenom teritoriju. Dio tog zakona Klaić je ovako prenio u svojem djelu:

"Prigodom smotre mora pak posebno označiti i pokazati konjanike od sviju posjeda u svakoj drugoj županiji, i to podžupanu one županije. Plemići jednoselci moraju od svake kuće ustati na oružje ako i nemaju potpunoga selišta ili kurije. Žene pak udovice, koje nemaju odraslih sinova, neka ostanu kod kuće i neka se Bogu mole. Braća pustinjaci (pavlini), koji borave u ovom kraljevstvu, ako nemaju između sebe ljudе koji vole ratovanje, neka od svih samostana odrede četiri dobro oružana konjanika; uz to imaju ili sami glacavom na vojnu poći ili mjesto sebe konjanika poslati, jer inače gube svoju robu. U slobodnim varošima

²⁰¹ Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, Analecta Isisiana LXXV, The Isis Press Istanbul, 2004., str. 150.

²⁰² Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 470.-471.

²⁰³ Car Rudolf II. poslao je Fredrika Krekwitza kao izaslanika u Carigrad. U studenom je pokušavao urediti odnose sa Osmanskim Carstvom, međutim bez velikih uspjeha. Sultan Murad III. se žalio na neukroćenost senjskih uskoka te tražio da ih Habsburška Monarhija ili Mletačka Republika obuzdaju ili će napasti Senj. Slične je pritužbe imala Venecija za Beč u vezi uskoka te je kralj Rudolf za senjskog kapetana postavio Juraja Lenkovića. Petar Erdödy postao je kapetanom žumberačkih uskoka 24. siječnja 1591. Kralj Rudolf je 3. veljače sastavio povjerenstvo da se istraži uskočko gusarenje i njihove provale. Čak se papa Klement III. potužio 30. siječnja na gusarenje uskoka u Jakinu, premda kada je usmjereno protiv Osmanskog Carstva nema pritužbi te je čak financijski pomagao Rudolfu u borbi protiv Visoke Porte.; Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 471.

imaju po starom običaju svi građani poći u rat, ostavivši jedino brijača (ligečnika) u varoši; od svojih kmetova morat će među županijske čete poslati također konjanike i pješake. Za prevoženje ratnih sprava, topova i puščanog praha slobodne varoši i braća pustinjaci u Lepoglavi moraju vazda pripravna držati kola te prema banovoj odredbi voziti topove i prah onamo gdje će se logor udariti.²⁰⁴

Iz priloženog citata vidljivo je kako se nastoji dodatno povećati broj vojnika te olakšati prijevoz vojne opreme. Povećanje involviranosti stanovnika područja zahvaćenog ratom, brzi prijenos i briga o ratnoj opremi upravo su dio teorije o vojnoj revoluciji, ali također svjedoče o ozbiljnosti situacije tog vremena. Nepoštivanje ovakvih odredbi bilo je određeno kažnjavanjem smrću neplemića i zapljenom imovine plemića. Premda ne mogu tvrditi da se takva kazna za nepoštivanje ovog zakona provodila, ona ipak daje do znanja da su se plemići i neplemići stalež trebali uključiti u sukob.²⁰⁵

Određeno je da do 1. ožujka velikaši, plemići, kaptol, samostanci, župnici i ostali, sakupe po svakoj kući određen broj zobi, raži i prosa, a cijeli taj živež će se sakupiti u Gradecu u zapuštenoj crkvi svete Katarine i kućama oko nje. Od tuda se trebalo te namirnice dalje prodavati i raspodijeliti kako bi vojska mogla što lakše do njih. Također je određeno da se Sisak bolje utvrdi te da se kazni smrću svatko koga se uhvati da trguje oružjem s Osmanlijama. Na mjestu je trebalo provesti smrtnu kaznu, ili ako je plemić poslati pred banski sud. U ožujku se Erdödy žalio da se iz Zagreba nije dovoljno dobro brinulo za hranu i živež. Dana 12. travnja je Hasan-paša krenuo graditi i utvrđivati Petrinju kao čvrstu obrambenu poziciju. Iz nje je planirao napadati Sisak i Karlovac. Istog dana se Erdödy žalio da Zagreb ponovno ne priprema dovoljno dobro opskrbu hranom i živeži. Samo dan nakon toga, 13. travnja 1592. godine, Toma Erdödy razglasio je opći zemaljski ustanak, odnosno insurekciju, protiv Osmanlija. To je pak obilježilo veliko okupljanje vojske koja će braniti

²⁰⁴ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 472. – 473.

²⁰⁵ Ostatak Erdödyjevog prijedloga zakona o insurekciji kako ga Klaić prenosi: "Plemići s grbovnicama, koji nemaju posjedovanja, moraju također osobno u rat poći, ako s kojih gore izloženih razloga (jer su drugdje u službi) ne bi doći mogli, imaju zamjenike poslati. Kad se ukaže potreba općeg ustanka, banovac će zajedno s podžupanima i plemićkim sucima prema nalogu i uputi od bana dobivenoj razglasiti na kojem mjestu da bude tabor; u taj tabor mora doći svatko na određeni dan da se nakon obavljenе smotre može zajedno s gospodinom banom dati pomoć onđe gdje se potreba pokaže. Tkogod se pozivu ne odazove, ili u određeni rok ne dođe na ustanovljeno mjesto, ili se prije boja bez dopuštenja bana i kapitana vojske iz logora udalji, njemu će banovac i podžupani nakon provedene istrage sva imanja oduzeti, pa će se onda kraljevskomu veličanstvu prepustiti da po savjetu gospode prelata i baruna odredi što se s tim konfisciranim imanjima uradi." Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982.

teritorij od osmanskih prodora i pljačkaških upada.²⁰⁶ Sve dok su vremenske prilike bile lošije, odnosno sve dok je bila zima, vojska je nastojala izbjegći velike konflikte i pohode. U tim periodima se često reorganizirala vojska, mijenjaju vojnici koji su već dulje vrijeme na bojišnici te konstantno radi na boljoj vojnoj organizaciji. Reguliranje skupljanja veće vojske u svrhu sprečavanja provala bilo je komplikirano zbog različitih interesa velikaša, što svjedoče Erdödyjeve primjedbe.²⁰⁷ Jedna od najvažnijih, ako ne i najbitnijih, komponenta vođenja dugih vojnih pohoda dobro je organizirana opskrba hranom. Ako postoje dobro čuvani i prikladno organizirani punktovi na koje se vojska može osloniti za opskrbu opremom, municijom, hranom, pojačanjem i zbrinjavanjem ranjenika, tada vojska dulje može funkcionalno napredovati i izvršavati svoje operacije na nekom specifičnom području. Rješavanje takvih problema jest glavna tematika spomenutog sabor, ali i velikih promjena u vojsci za vrijeme same vojne revolucije.

3.5. Pad Bihaća pod osmansku vlast 1592. godine

Erdödy je sa kraljevskim postrojbama krenuo prema Kupi i trebao cijelu vojsku okupiti u Gorici. Međutim, to se otežavalo zbog loše opskrbe hranom i opremom, a čitava sisačka pokrajina je sve više bila pustošena od postrojbi Hasan-paše. Situaciju je otežavala poplava koja je tada smanjivala mogućnost pokretanja velikog broja vojnika na tom prostoru. Hasan-paša je osvojio Gore i Hrastovicu. Sakupljena vojska, među kojima su bile postrojbe iz Nasljednih Zemalja i vojnici bana Erdödyja, nisu ometali gradnju Petrinje. To je izuzetno olakšalo Osmanlijama da izgrade utvrdu u miru iz koje će kasnije dalje moći organizirati svoje vojne pohode. Hasan-paša je prešao u Banja Luku od kuda je planirao napadati. Zapovjedio je gradnju mosta kod Petrinje na Kupi prema Brestu. Dana 10. lipnja Hasan-paša je napao Bihać te podigao tabor kod brda Pokoj. Glavna vojska je došla 13. lipnja, a jedinu pomoć koju je Bihać u tom trenutku dobio bila je od Izačića,²⁰⁸ grada između Bihaća i Korane. U Bihaću je zapovjednik bio Josip Lamberg s 400-530 vojnika, uskoka, Hrvata,

---

²⁰⁶ Ibid, str. 471-475.

²⁰⁷ Klaićev prijenos kako Erdödy traži Zagreb da poštuje dogovor o isporuci hrane 14. travnja 1592. godine: "Neka znate da smo ovde na Gorice više Bresta i s Kalovčani pali. A Turci su preko Kupe na Petrine hoće i veće Nemac još danas dojti. Ali mi je profonta nestalo, koga ako taki ne bude, hote se razjati. Za to vam opet sub nota perpetue infidelitatiss tvrdo zapovedamo... kruh, muku, zob, što brže simo nositi brez krvanja. Tamo imate dva šerega bontova, zato i nje simo pošaljite. I istim profontom citissime šetujte kako ste verni njega svetlosti. Inako dan i noć ne učinete... Ta list gospodina gereala (Auersperga) na poštu tako dajte." Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 475.

²⁰⁸ U tom gradu je Gašpar Babončić s 16 vojnika uspio braniti taj mali utvrđeni prostor. Dana 14. lipnja pobunili su se protiv Babončića i prisilili ga da pobjegne u Slunj te je izviješteno kako je grad 17. lipnja pao Osmanlijama u ruke.

plaćenika te 5000 stanovnika. Lamberg je 12. lipnja tražio pomoć od Auersperga, ali nije uspjela stići na vrijeme. Hasan-paša je ponudio gradu da se preda, međutim to su odbili.²⁰⁹ Pojačanje nije moglo brzo stići i situacija je bila dosta komplikirana po vojнике u Bihaću. Auersperg je tada bio u Senju radi problema sa uskocima, a u Karlovcu je Juraj Paradeiser koji nije htio ostaviti grad bez vojske. Hasan-paša je krenuo opsjetati Bihać 13. travnja, a grad je bio dovoljno dobro utvrđen da je mogao na siguran način slati po 2 husara ili uskoka s pismima izvješća prema Karlovcu:

"(...)dva husara (Antuna Hrinčića i Mihajla Glanička) i napokon tri haramije (Juricu Ćurilovića, Gašpara Radovića i mladog Peranskoga)."²¹⁰

Već 17. lipnja javljeno je kako su Osmanlije stisnule još više obruč oko grada. Potom su 19. lipnja uspjeli sa ljestvama preko zidina upadati u grad, nakon čega je Lamberg krenuo pregovarati s Osmanlijama o predaji. Istog dana je dogovorena predaja, a stanovništvo je trebalo biti otpraćeno do Slunja. Na putu je izbio sukob te Klaić piše kako su gotovo svi izginuli osim Lamberga i nekolicina njegove pravnje. Pad Bihaća je odjeknuo u cijelom Svetom Rimskom Carstvu, kao što Klaić prenosi.²¹¹

Daljnje napredovanje Osmanlija se nagađalo te se pokušavalo pripremiti na sve moguće opcije. Ban Toma Erdödy se brinuo za Brest i Sisak, Grasswein za Slavoniju, Paradaiser za Karlovac, a Petar Erdödy za Slunj. Već je 28. lipnja kapetan iz Zagreba Andrija Gleissbach izvijestio kako je 1 200 Osmanlija prešlo most kod Bresta na Kupi. Hasan-paša je pismeno tražio predaju, Senja, Slunja i Bresta te nagovarao uskoke u Žumberku da pređu na njegovu stranu:

"Razumjeli ste, mislim, predobro kako je vaš brat doveo ratne topove pod novu utvrdu carskog veličanstva (Petrinju) da je njima bije. Ali neka zna da je to preko njegovih sila, budući da caru nije ugodio ni zbog Moslavine. Stoga vas molimo, savjetujte ga neka protiv cara rata ne vodi, jer po božjoj volji postaje očito što su uradili oni koji su dosad protiv njega ratovali. I vama to također pišem ako se hoćete koristiti mojim savjetom i za zlo mi ne uzeti: izvolite se mojemu caru

²⁰⁹ Klaić navodi kako je Hasan-paša ostavio pismo na mostu koji je vodio prema utvrdi u Bihaću, sa ponudom o predaji. Na to mu je iz Bihaća bilo odgovorenog kako se neće predati i da odbijaju biti kao izdajice u Hrastovici.; Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 479.

²¹⁰ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., 479. str.

²¹¹ Ibid, str. 477-480.

prikupiti. Obećajem vam svojom velikom vjerom da će vam u prilog u cara tako raditi da ćete svoja imanja držati kako ih drži baštinik kralja Ivana u Erdelju. Jer Bog mi je svjedok kako želim da budete vi samnom kao drugi brat, i da cara služimo. Gledajte te borbe i pustošenja koja se događaju, pa vas pitam tko će za njih račun pred Bogom polagati? Velik se račun mora položiti pred Bogom što toliko ubogih podanika biva robljeno te jadikuje. Stoga vas molim, ne kažite da vam ja kakvu nepravu nanosim. Bog mi je svjedok da sam vam ja u toj stvari iskren prijatelj, kako ćete i poslije iskusiti. Jer božjoj se volji sviđa da jednom tu pokrajinu pokorim. Zdravo."²¹²

U isto vrijeme su se Mlečani borili s uskocima. Sukob je u tom trenutku, što se hrvatskih prostora tiče, bio proširen ne samo na kontinentalni dio, već i na primorski dio. Slijedile su analize iz kojeg će smjera napasti Osmanlije te kako što bolje pozicionirati obranu cijele habsburške vojske na tom prostoru. Toma Erdödy 11. srpnja utaboruje se u Velikoj Gorici, Hasan nastoji navesti Habsburgovce da povjeruju kako će napasti Karlovac, a Erdödy još dodatno učvršćuje obrambene pozicije Bresta. Štajerski kapetan je bio spor u svojem dolasku, a ban je već podigao vlastiti tabor kod Bresta. Oko dvije tisuće Štajeraca i oko pet tisuća banskih četa je bilo tada prisutno pod gradom. Dana 19. srpnja Osmanlije su napale Brest, banske postrojbe su bile prve na udari, a Štajerci su pripremali bojni red. Klaić prenosi kako je oko 7-8 tisuća Osmanlija napalo s leđa i tako potiskivao habsburšku vojsku. Ban je povukao vojsku preko Kupe, a poginuo je Ivan Saurau, vođa štajerske konjice. Hasan-paša je pobijedio u ovoj bitci te Klaić piše kako je u Carigradu njemu u čast priređeno veliko slavlje. Za poraz general Auersperg krivio je bana Erdödyja smatravši kako je bio utaboren preblizu Osmanlija. S druge strane su pak hrvatski staleži krivili generale i nevješte Štajerce. Kako god bilo, poginuo je vođa štajerske konjice koja je mogla zadati štete kratkim napadima, a u tom periodu se još uvijek vojska dosta moralno i strateški oslanjala na konjičke napade. To je zasigurno otežalo bitku habsburškoj vojsci. Ova pobjeda je Hasan-paši omogućila da dalje napreduje te su Osmanlije napale Kerestinec, ali ga je Petar Erdödy uspješno obranio probojem. Kada bi se vojska odlučila na proboj postojao je uvijek velik rizik da će svi poginuti. S druge strane, ako neprijatelj ne zna koliki se broj vojnika nalazi u utvrdi te ako su dovoljno spremni, moglo se probiti kroz neprijateljske redove i pobjeći ili čak im na prepad nanijeti veliku štetu. Stoga se na ovakve proboje odlučivao još uvijek velik broj vojskovođa

---

²¹² Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 480.

habšurške vojske. Hasan-paša je ipak uspio dalje djelovati sa svojom vojskom na teritoriju Hrvatske te je spalio Brest i opustošio Hergović, Gotoču i Drenčinu.²¹³

Dana 23. srpnja 1592. Hasan-paša je drugi puta opsjedao Sisak. Ovog puta su ga branili Nikola Mikac, Blaž Đurak i Matija Fintić. Klaić prenosi kako je Hasan-paša imao špijuna među redovima sisačke obrane, ali da je on otkriven i bačen u Kupu. Slao je svoje poslanike na pregovore, međutim Mikac ih je ubio, što je dodatno zakomplikiralo situaciju tokom ove opsade. Ipak je 29. srpnja odlučio je ponovno povući opsadu. Ovakva povlačenja ne znače nužno poraz Osmanlija, već može biti njihova tipična taktika iscrpljivanja teritorija. Dugim nizom kratkih upada bi iscrpljivali neprijateljske vojne snage te na taj način pripremali i olakšavali svoj konačni, veliki vojni napad. S druge strane, mnogi drugi razlozi kao što su dolazak pomoćnih četa, iscrpljivanje hrane i živeži mogu utjecati na ovakve odluke. Osmanlije su također nastojale što kraće opsjedati neki grad, što zbog manjeg iscrpljivanja vlastite vojske i opreme, što zbog toga da grad koji namjeravaju osvojiti ne oštete previše kako ne bi trebali imati dodatan trošak i da bi ga ponovno mogli koristiti. Klaić također ističe kako je ovaj Erdödyjev poraz pokrenuo cara Rudolfa te je dodatno pojačao obranu Zagreba sa 2 tisuće konjanika.²¹⁴

U drugoj polovici rujna Hasan-paša ponovno je provalio u Turopolje te spalio 49 sela i 2 trgovišta, a poražena je i banska straža koju su postavili ban i Grasswein. Osvojio je kaštel Vukovinu u vlasništvu Nikole Alapića i kaštel u Lomnici. Banski izvještaj navodi kako je zarobljeno oko 2000 ljudi, 1000 kola žita i velik broj stoke.²¹⁵ Na ovakvu ratnu provalu niti car Rudolf II. nije više ostajao bez odgovora. Imenovao je markgrofa Karla Burgavskog za zapovjednika vojske koja se sakupljala oko Zagreba. Nadvojvoda Ernest je organizirao sakupljanje vojske te se habšurška vojska sastojala od vojnika markgrofa Karla Burgavskog, Nadazdyjeve konjice, dvije carske pukovnije od 2000 ljudi koje su vodili Ivan Werner i Jakov Ritenau, postrojbe salzburškog nadbiskupa i talijanski dobrovoljci pod vodstvom Sebastiana Monteculija. Sava je u tom periodu poplavila pa se tabor postavio na brežuljke oko Zagreba i Susedgrada. Za to vrijeme je 14. studenog Hasan-paša pustio po Turopolju te, kako Klaić piše, zarobio 2000 ljudi. Kiša i snijeg su dodatno priječili vojsku da pređe poplavljene dijelove Save. Dana 13. prosinca je iz Siska došao izvještaj koji je prenio kako se ništa od

²¹³ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 480-484.

²¹⁴ Ibid, str. 484-486.

²¹⁵ Klaić također prenosi kako je poraz 17. rujna kod Bihaća stvorio legendu o porazu Nadazdyja u tom Hasanovom pohodu. Navodi da je ubijeno oko 6 tisuća ljudi, zarobljeno njih tisuću, 12 topova i 7 zastava, a ta se priča proširila po Europi.

snijega ne vidi kod Petrinje te da nitko ne izlazi niti je vidljiv osmanski tabor. Iz tih razloga je markgrof Karlo Burgavski odlučio raspustiti vojsku. Ovakvi zimski uvjeti su predstavljali u ranome novom vijeku nepremostivu prepreku za pokretanje vojnih pohoda za ovako velik broj sakupljene vojske. Car Rudolf je 5. prosinca 1592. godine sazvao ugarski sabor, koji se pak sastao 25. siječnja 1593. godine u Požunu. Ipak nije bio prisutan te ga je zastupao brat nadvojvoda Matija. Dan prije, 24. siječnja 1593. godine, Hrvatski sabor bio je sazvan u Gradecu. Na njemu su odredili izaslanike za sabor u Požunu, i to kanonika Nikolu Selničkog i viceprotonatora Gašpara Petričevića da prenesu upozorenja o pustošenju hrvatskih i slavonskih prostora. Potrebno je bilo izjasniti važnost obrane Hrvatskog Kraljevstva radi obrane Ugarske i Nasljednih Zemlja te naglasiti da se utvrdu u Petrinji treba razoriti. Navode kako je u posljednje dvije godine Hansa-paša spalio 20 kaštela i zarobio 35 tisuća ljudi, kako piše Klaić. S druge strane, žale se na stajaću vojsku, odnosno vojsku vicekapetana Veszei Jože, koji je pustošio po hrvatskim prostorima i traže zabranu njegovog ulaska u Hrvatsko Kraljevstvo. Na tom su saboru istaknuli kako su financijski također u lošoj situaciji. Vojnicima, poglavito banskim četama, nisu isplaćene već godinama plaće. Također upućuju izaslanike da brane bana Erdödyja u slučaju da mu se zamjeri pad Bresta.²¹⁶

3.6. Sabor u Požunu 1593.

Rasprava o organiziranoj obrani pomoću kompleksnog niza fortifikacijskog sistema trajala je još prije ovog sabora. Međutim, na ovome se raspravljalio o sve intenzivnijim provalama i mogućoj eskalaciji sukoba na veće razmjere. Sam je sabor trajao dva mjeseca, međutim car Rudolf II. nije sudjelovao osobno, nego je poslao vlastitog izaslanika. Svi plemički staleži Habsburške Monarhije sudjelovali su preko svojih predstavnika ili osobno. Hrvatsko Kraljevstvo je uputilo vlastite izaslanike sa uputama da naglase važnost obrane hrvatskog i slavonskog teritorija kako se osmanski vojni prodori ne bi proširili do Nasljednih Zemalja. Toma Erdödy nije mogao sudjelovati na saboru zbog čuvanja granica te nadgledanja gradnje mosta preko Save i nove utvrde na mjestu Bresta.

Rudolfu se zamjeralo što traži financijsku pomoć staleža, ali ne želi čuti njihove pritužbe, niti je popunio palatinske časti niti ostrogonske biskupije. Određeno je da financijske daće u Ugarskoj skuplja Sigismund Rakoci u Gornjoj Ugarskoj, Stjepan Illesházy s obje strane Dunava i Nikola Istvánffy u Slavoniji. Deset tisuća forinti trebaju Ilesházy i

---

²¹⁶ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 486-490.

Rakoci predati Istvánffyju. Sabor je također donio 23 zaključka koja su potvrđena u Pragu 20. ožujka 1593. godine. Primjedbe koje je kralj dobivao bile su odraz nesložne obrambene politike. U tom trenutku je mnogo plemića gledalo da se njihove utvrde ne izgube, poruše ili da ih Osmanlije ne preotmu. Stoga su mnogi nastojali očuvati vlastitu imovinu, što se u određenim trenutcima nije odražavalo dobro na cjelokupnu obrambenu taktiku.²¹⁷

U međuvremenu su vojne postrojbe Rustan-bega pustošile između Kupe i Save sa ciljem odvraćanja pozornosti od gradnje mosta na Kupi kojeg je naredio Hasan-paša. Toma Erdödy je nastojao to sprječavati te je Grassweinu javio da su njegove postrojbe dva puta razbile osmanske postrojbe. Prvog puta 400, a drugog puta njih 1 300 te tvrdi kako je Rustan-beg jedva pobjegao, a još je uspio oslobođiti 100 zarobljenika. U noći s 19. na 20. svibnja je Rustanbeg s 3000 konjanika i 300 pješaka provalio između Kupe i Save te porobio stanovnike i zapalio 6 sela. Za to vrijeme je Hasan-paša skupljao ostatak vojske u Kostajnici u pripremi za napad na Sisak.²¹⁸

---

²¹⁷ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 490.

²¹⁸ Ibid, str. 491-492.

3.7. Sisačka bitka – osvrt na taktiku i novu vojnu opremu

Zbog velikog intenziteta sukoba i provala koje su se dešavale tokom 1593. godine, očekivalo se kako će Osmanlije organizirati veći napad. Dana 20. svibnja u Zagrebu se znalo da Savom iz Gradiške Osmanlije voze topove prema Sisku. Lički sandžakbeg Ibrahim je sakupio vojsku i utaborio se kod Zrinja. U tom trenutku još Požeški i Pakračko-cernički sandžaci nisu poslali vojsku. Dana 27. svibnja u Karlovac stiže vijest da je Memi-beg od Zvorničkog sandžaka dopro do Kostajnice te se utaborio kod Strigova. Kliško-hlivanjski Apardi-beg se utaborio kod Sane na Bilanskom polju. Dana 3. lipnja Grasswein javlja iz Varaždina da Hasan-paša napreduje prema Sisku i Drenčinu. U bečkom Kriegsarchievu u izvještajima također stoji kako se uočavalo kako bosanski paša okuplja vojsku te se zbog toga traži pojačanje i novac.²¹⁹ Osmanlije su zauzele Drenčinu 15. lipnja te je Hasana smjestio tabor na desnoj obali Kupe pred njezinim ušćem u Savu, nadomak Siska. Iz tabora je vodio most na poluotok koji tvore Sava, Kupa i Odra te je uz nasip podigao topove.²²⁰ Uoči same bitke vladao je veliki strah kako bi Slavonsko Kraljestvo moglo pasti pod Osmansko Carstvu u slučaju da se ne obrani Sisak.²²¹ Situacije je za stanovništvo i stalže Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva bila krajnje ozbiljna i strah od velikog sukoba realna:

"(...)Primoran sam Vašem presvjetlom gospodstvu javiti s velikom žalošcu i tugom, da bosanski paša već tri dana topovima izuzetne razorne moći strahovito tuče Sisak, tu jedinu utvrdu obrane kršćanstva. Ako stoga kršćanski svijet odmah ne priskoči upomoć, Turci će Sisak za tri dana zauzeti, a sam Bog neka nas očuva toga zla. (...)"²²² – Iz pisma zagrebačkog biskupa Nikole Stjepanića upućeno Kobenzelu

Treća opsada Siska započela je 22. lipnja 1593. godine. Grad su branili zagrebački kanonik Blaž Đurak, Matija Fantić i još dodatnih 300 vojnika. Čim je Hasan-paša stigao pred Sisak, poslali su glasnike u Zagreb tražiti Eggenberga i bana, u Karlovac Auersperga, u Koprivnici Grassweina. Vojska se uspjela dovoljno brzo okupiti da na vrijeme stigne u pomoć. General Auersperg je 17. lipnja s 300 arkebuzira (200 Kranjaca i 100 Korušaca) prvo

²¹⁹ *Acta Croatica et Windica*, izvještaji Kriegsarchiva u Beču, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, D-1920, 1593 indeks, str. 91.

²²⁰ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 492.

²²¹ Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povjesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993., str. 71-72.

²²² Ibid, str. 70.

prema Zagrebu. Ban Erdödy, Ruprecht Eggenberg i druge vojvode su se utaborili kod Sv. Klare u Zapruđu. Svi oni su se susreli kod Erdödyjevog kaštela u Zelini 20. lipnja. Sveukupna habsburška vojska je prema Klaiću imala oko 5000 vojnika. Ban Erdödy imao je 1200 banskih vojnika i zemaljskih ustanika, Eggenberg je vodio Reitmanovu pukovniju i njemačke čete od 1600 vojnika, grof Petar Erdödy 500 uskoka, Stjepan Grasswein 400 vojnika, Auersperg 300 oklopnika, a Adam Rauber, Krsto Obričan, Juraj i Sigismund Paradaiser svaki po 100-200 vojnika. Hrvatski kapetani koji su sudjelovali u bitci bili su Ivan Drašković, Stjepan Tahi, Benedikt Turoc, Franjo Orešovački, Vuk od Druškovca i grof Stjepan Blagajski. U zadnji tren je stigao Melkior Rödern Friendlanski s 500 šleskih strijelaca. Juraj Zrinski je pismeno javio 18. lipnja kako neće moći doći. Habsburška vojska, koju je činilo mnogo pripadnika iz Hrvatske i Slavonije, smjestila je svoj tabor kod Erdödyjevog Novigrada na Savi 21. lipnja, a idući dan su organizirali vojno vijeće. Sastali su se u šatoru Auersperga gdje su jedni predlagali rekognosciranje Siska i osmanske vojske, a drugi izravan napad na Hasan-pašu. Stigla je vijest kako će Sisak pasti, pa su se stoga svi složili sa Erdödyjevim i Auerspergovim prijedlogom da odmah krenu prema gradu. Krenuli su uz desnu obalu Save u smjeru prema jugu te su se za jedan sat posložili u bojne redove. U prvom redu je bila postrojba hrvatskih husara i pješaci bana Erdödyja uz koje su stajali oklopnici Auersperga. Iza njih su slijedili strijelci Röderma, a dalje iza njih Reitenauova pukovnija i Montecuccolijske postrojbe pod Eggenbergom s ulogom zaštite stražnjeg dijela. Na taj način su marširali pola sata. Klaić piše kako je Hasan-paša imao oko deset tisuća vojnika.²²³ Prema izvještaju Ruperta Eggenberga, Hasan-paša je mogao sakupiti 20 000 vojnika, ali ih nije doveo pred Sisak:

"Bosanske čete, koje su brojile 20 000 vojnika, ostale su s druge strane Kupe da čuvaju tabor, jer ih turski zapovjednik nije mogao upotrijebiti u toj vrsti borbe."²²⁴

S druge strane, Klaić navodi sličan broj na lijevoj obali Kupe gdje se okupila osmanska vojska. Hasan-paša je prema Klaiću mogao sakupiti redovnu vojsku do 18 tisuća vojnika. Brojke koje iznosi Klaić i koje se nalaze u izvještaju Eggenberga se podudaraju sa procjenama mogućeg broja sveukupnih osmanskih postrojbi na graničnim prostorima sa

²²³ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 492-495. Takvu brojku piše također Toma Erödy u svojem izvještaju o bitci 23. lipnja 1593. godine: Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povjesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993., str. 74.

²²⁴ Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povjesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993., str. 76.

Habsburškom Monarhijom.²²⁵ U njegovom taboru su bili svi pripadnici bosanskog vilajeta. Zvornički sandžak predvodio je Gazi Memi-beg s 1500 vojnika, Hercegovački Mehmet-beg i sultanov nećak Ahmet-paša sa oko 3000 vojnika, Kliško-hlivanjski Apardi-beg sa 3000, Lički Ibrahim-beg, koji je ujedno sin Memi-bega, sa 2000 vojnika, Cerničko-pakrački Džafer-beg, brat Hasanov, sa oko 700 vojnika, Požeški Ramadan-beg sa 1000 vojnika, vučitrinski Kurt-beg, sin nekadašnjeg bosanskog beglerbega Ferhat Paše Sokolovića, sa 1500 vojnika. Uz njih su se okupili još dodatno vojskovođe Sinan-beg od Orahovice, Juner-beg s 1500 vojnika, petrinjski Rustan-beg s 500 i Memi-beg, vojvoda od Bihaća i kapetan Gradiške s 1000 vojnika. Sam Hasan-paša je imao 4000 vlastitih vojnika.²²⁶ Kada je uočio da dolazi habsburško pojačanje, naredio je vučitrinskom Kurt begu da nastavi topovima pucati po Sisku, a sam je krenuo u susret s vojskom. S vojskom je prešao Kupu, vojsku razmjestio tako da je leđima bila okrenuta Kupi, s lijeve strane bila joj je Odra, a s desne most preko Kupe tako da se u krajnjem slučaju mogu preko njega povući, ako bude bilo potrebno. U središtu je bio Memi-beg, a na desnom krilu Hasan-paša sa svojim postrojbama. Klaić piše kako je hrvatska konjica napala Osmanlige, ali su bile potisnute prema Odri.²²⁷

Erdödyju tada dolaze u pomoć arkebuziri Auersperga na što Osmanlige nisu imale prikladan taktički odgovor. Zatim dolaze Rödernovi strijelci koji su dodatno natjerali Osmanlige na povlačenje prema mostu preko Kupe koji je bio sagrađen. U tom trenutku ih je velik broj poginuo i takvu situaciju gdje su Osmanlige gusto zbijene na uski prostor mosta

²²⁵ Gefä Pálffy daje procjene kako je cijelokupna osmanska vojska još početkom dvadesetih godina 16. stoljeća mogla doseći 120 000 vojnika. Virginia H. Aksan procjenjuje kako je 1520-ih godina 58% od 41 000 redovnih vojnika bilo na granici, što se do 1613. godine povećalo na 73% od sveukupne vojske te da je u Ugarskoj i na području Bosne bilo oko 38 000 vojnika. Detaljniju analizu povećanja broja vojnika za svaku pojedinu postrojbu unutar osmanske vojske daje također Gábor Ágoston.; Heppner, Harald; Barbarics-Hermanik, Zsuzsa, *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009. : Pálffy, Géza: *Die Türkeneabwehr der Habsburgermonarchie in Ungarn und Kroatien im 16. Jahrhundert: Verteidigungskonzeption, Grenzfestungssystem, Militärkartographie*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009., str. 81-83;

Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, *Analecta Isisiana LXXV*, The Isis Press Istanbul, 2004., str. 152;

Ágoston, Gábor, *Fuerwaffen für den Sultan – Kriegswesen und Waffenindustrie im Osmanischen Reich*, Eudora – Leipzig, 2005., str. 65-101.

²²⁶ U Eggenbergovu izvještaju nakon bitke stoje slijedeće brojke osmanskih vojnih postrojbi: " Dao sam ispitati mnoge zarobljenike koliko je paša imao sa sobom vojske, pa svi jednoglasno govore da je njegovih bilo 4000, što konjanika što pješaka. Hramatan-beg je imao 1000 konjanika. Opordi-beg iz Klisa imao je 3000 konjanika. Zimer-beg imao je 1500 konjanika. Sefer-beg iz Cernika, brat utopljenog paše, imao je 700 konjanika. Hercegovački beg, sin Ahmet-paše vezira, imao je 3000 konjanika. Kurt-beg, sin Ferhat-paše vezira, imao je 1500 konjanika. Rusatan-beg iz Petrinje imao je 500 konjanika. Ibrahim-beg iz Like imao je 2000 konjanika, a aga iz Gradiškog Broda imao je 1000 konjanika. Svi su ovi, s velikim brojem spahijsa i sahija, a to su turski plemići i feudalci Velikog Turčina, prešli Kupu s ciljem da napadnu Sisak s janjičarima pješacima." Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povijesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993., str. 75-76.

²²⁷ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 495-496.

iskoristio je ostatak habsburške vojske. Arkebuziri Stjepana Blagajskog prokrčili su put do mosta i zapriječili Osmanlijama put preko. Blaž Đurak je u tom trenu sa 300 svojih vojnika provalio iz Siska u kratki proboj i obrušio se na Osmanlike. Na taj način je osmanska vojska bila sa svih strana okružena, a habsburška vojska iskoristila teren i posadu unutar kaštela u Sisku za iznenandni proboj kako bi potisnuli osmanske postrojbe u izuzetno nezgodnu i zgasnutu poziciju na mostu. Osmanska vojska je bila slomljena, vojnici su pokušavali preplivati Kupu, međutim u takvom kaosu se velik broj njih utopio. Klaić procjenjuje kako je bitka trajala sat vremena i završila je potpuno katastrofom osmanske vojske. Pretpostavlja također kako se desetina Osmanlija uspjela spasiti, te da se sam Hasan-paša utopio u Kupi zajedno sa sultanovim nećakom Mehmed-begom, Memi-begom, bratom Džafer-begom, Ramadan-begom i Sinan-begom. Pobjegli su Ibrahim-beg, Rustan-beg, koji je navodno pobjegao u Petrinju, Kurt-beg, Apardi-beg u Klis, a za sobom su nastojali uništiti što više od hrane i opreme koju su ostavili za sobom.²²⁸ Habsurška vojska ne samo da je uvjerljivo porazila osmansku vojsku, na čelu s banom Erdödyjem, već i dobila golemi plijen. Dragocjene haljine, oružje, 10 barjaka, 8 topova na kotačima od kojih je jedan bio Kacijanerov, više falkoneta,²²⁹ stotinu manjih topovskih tana te 30 lađa sa hranom i opremom.

Ovakva pobjeda brzo je razglasana po Habsburškoj Monarhiji i cijeloj Europi te opsežni izvještaji Auersperga, Grassweina, Eggenberga i Röderna svjedoče o opsegu bitke. Svaki pojedini vojskovoda je veličao vlastitu ulogu u ovoj bitci. Erdödy je u godinama nakon ove bitke nagrađen španjolskim ordenom sv. Spasitelja od kralja Filipa II. Papa Klement VIII. se pismom obratio Auerspergu i banu Erdödyju da izrazi svoje čestitke za pobjedu. Zagrebački kanonik Blaž Đurak je 9. siječnja 1595. godine dobio od Hrvatskog sabora priznanicu za junaštvo, a Matija Fantić je poginuo u prvoj osmanskoj navalni kao jedan od istaknutih branitelja Siska. Zagrebački kaptol, koji je financirao kaštel u Sisku i obranu te utvrde, podigao je kapelicu mučeniku sv. Ahaciju u spomen na pobjedu. Ova bitka se izuzetno ukorijenila u svijest građana Hrvatskog Kraljevstva, a također se u Zagrebu svake godine 22. lipnja čitala misa zahvalnica povodom godišnjice za ovom sisačkom bitkom. Klaić također piše kako je Hasanov plašt kao poklon poslan u Ljubljani. Erdödy je htio iskoristiti pobjedu te navaliti na Petrinju gdje se nalazio ostatak osmanske vojske, međutim Eggenberg se nije s time složio.

²²⁸ Kobbenzelovo izvješće navodi kako nitko od Osmanlija nije uspio preći most. Erdödyjevo izvješće iznosi kako je zaplijenjen velika količina oružja. Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povjesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993., str. 74-77.

²²⁹ Vrsta manjeg topa.

Premda su Osmanlije primjenjivale taktiku u kojoj se istovremeno iz daljine s utvrđenih položaja tabora bombardira kaštel i napada neprijatelj, nisu dovoljno dobro procijenili teren. Navala habsburške vojske ih je natjerala u ''kut'', odnosno na lošu poziciju na mostu gdje su sa svih strana bili potiskivani. U takvoj situaciji bilo je neminovno da se vojni redovi slome i disciplina popusti. To se dogodilo i rezultiralo je velikom porazu vojske:

"Premda su pokušavali bijeg preko mosta što su ga sagradili preko Kupe, ipak ih je malo prešlo na drugu stranu. Posve izbezumljeni i kao izvan sebe, u gomilama su se bacali u rijeku. Utapali su se bijednici tako da su cijeli jučerašnji dan mogli, a i danas se još mogu vidjeti nebrojeni ljudi i konji koje je nosila rijeka Kupa i ubacivala u Savu. Veliki ih je broj bio uhvaćen i izvađen iz vode zbog ratnog plijena. Među njima bio je i pašin leš s nekolicinom begova, a posebice valja spomenuti nećaka Velikog Turčina, kako su to posvjedočili njihovi sluge koje smo uhitili."²³⁰ – Iz Eggenbergovog izvještaja

Ovaj poraz dao je veliki povod za objavljivanje rata i pravog početka otvorenog sukoba s nazivom Dugi rat. Sultan nije mogao ignorirati ovako veliki poraz u kojem je osmanska vojska poražena, a čak je i njegov nećak ubijen zajedno sa velikim brojem drugih istaknutih begova. Prema Klaiću, i osmanskim historiografima tog doba, Sina-paša je iskoristio ovu situaciju u nagovaranju rata. Dana 17. kolovoza 1593. sultan Murad III. objavio je rat Habsburškoj Monarhiji.²³¹

3.8. Eskalacija rata - Sukob na višoj razini

Nakon poraza u drugoj Sisačkoj bitci 1593. godine, sultan Mehmed III. više nije mogao obuzdati utjecaj dvorskih službenika koji su zahtijevali da se odgovori na to. Također nije pomoglo to što je velik broj istaknutih Osmanlija poginuo u toj bitci te sultan zarobljuje poslanika habsburške Monarhije Fridrika Kreckwitz na dvoru u Carigradu. Sinan-paša je okupio vojsku od oko, kako Klaić prenosi, 25-30 tisuća vojnika te krenuo prema Beogradu. Paše iz Budima i Temišvara su bili također pozvani podignuti vlastitu vojsku, u Bosnu je poslan novi beglerbeg Mustava-paša, rumelijskom (grčkom) belgerbegu Hasanu Sokoloviću naređeno je da krene u pomoć Petrinji. Osmansko Carstvo je stoga pažljivo raspodijelilo svoje vlastite vojskovođe po granici tako da brzo mogu reagirati protiv upada i provala. Objava rata

²³⁰ Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povijesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993., str. 75-76.

²³¹ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 466-497.

je također značila naglo povećanje broja vojnika i svih onih koji prisustvuju na bilo koji način u ratovanju.

S druge strane, Habsburška Monarhija je poslala Ivana Fridrika Trautmansdorfa da se pripremi opsada Petrinje. On je pak 11. srpnja u Zagrebu (Gradecu), sastao s Auerspergom, Grassweinom, Erdödyjem i Eggenbergom u vezi novog vojnog pohoda. Izvijestio je 14. srpnja Beč kako velikih tenzija između habsburških vojskovođa nema, već da se napetosti jedino mogu osjetiti između Erdödyja i Röderna. Vojsku su okupili kod Bresta u kolovozu, a bili su prisutni svi vojskovođe koje su bili u Sisačkoj bitci 1593., te još Juraj Zrinski s 500 konjanika, Gottfried Breuner s 1000 štajerskih vojnika. Ban Erdödy je bio s banskim četom i još slavonskim ustanicima (insurekcijskim vojnicima). Rustan-beg je odbio predati Petrinju Eggenbergu te je Habsburška vojska krenula s opsadom.²³²

Habsburška vojska krenula je topovima iz Bresta pucati na Petrinju, međutim nisu nanijeli veliku štetu jer su bili predaleko udaljeni. Dana 15. kolovoza pročula se vijest kako će rumelijski beglerbeg Hasan Sokolović doći s 40 tisuća vojnika te su Erdödy i Juraj Zrinski planirali napraviti zasjedu i dočekati ga između Save, Kupe i Odre. Međutim, krajiški generali su bili protiv toga. Stoga su se 16. kolovoza povukli u Zagreb i na taj način ostavili Sisak u opasnosti i napustili opsjedanje Petrinje. Osmanlije su 23. kolovoza po četvrti put opsjedali Sisak i ovaj put ga osvojili 28. kolovoza. Zagrebački biskup Gašpar Stankovački tvrdio je da je Sisku bio potreban samo jedan vojskovođa da se obrani. Grad je branio Gašpar Granda, koji je poginuo sa malobrojnom vojskom koja je ostala u Sisku. Osmanlije su potom obnovile razoren grad, podignuo stražarnicu na nasipu kod Kupe i ostavili Ibrahim-bega kao zapovjednika. Nakon toga slijede konstantni izvještaji kako su Osmanlije nadomak Zagreba i kako će ga uskoro napasti.²³³

Srijemski biskup i Zagrebački prepost Nikola Senički javlja 8. rujna kako su Osmanlije prešle Savu, poharale Božjakovinu i Kraljevac te da su u blizini Zagreba odveli velik broj ljudi u ropstvo. Navodi također kako je Zagreb loše branjen i nema dovoljno vojnika. Za pad Siska se također i ovaj put krivilo Tomu Erdödyja, međutim Osmanlije su 20. rujna napustile Sisak i napale Budim, a bosanski paša se vratio u Banja Luku zbog nedostatka hrane. U tom trenutku se rat sve više seli prema ugarskom teritoriju. Erdödy izvještava kako želi prodati Varaždin jer nema više novaca da opremi bansku vojsku te mu je potrebno kupiti

²³² Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., 497.-500. str.

²³³ Ibid, str. 500-502.

hrane da prehrani vlastite podanike u Samoboru. Sinan-paša je 4. rujna stigao u Beograd sa velikom vojskom te je 27. rujna kod Osijeka prešao Dravu. Car Rudolf u tom trenutku imenuje Ferdinanda Hardegga zapovjednikom nad knezom Jurajem Zrinskim, Nikolom Palfijem i Krstom Teuffenbachom te je naredio da se okupi vojska. Klaić navodi kako su Osmanlije u Beogradu sakupile do 100 tisuća vojnika. Dana 13. listopada Sinan-paša je zauzeo mnogo ugarskih gradova i čak Vesprim nakon devetodnevne opsade i susjedni Palot. Osmanska vojska se krenula buniti te je stoga povukao vojnike prvo u Budim i Segedin, a zatim u Beograd. U trenutku kada je paša povukao svoju vojsku, Hardegg sa 40 tisuća vojnika opsjeda Stolni Biograd 28. listopada, ali ga ne uspijeva osvojiti, a kao razlog tome Klaić navodi kako nije imao dobro opremljene topove. Tada budimski beglerbeg Hasan Sokolović (osvajač Siska) kreće prema Stolnom Biogradu s vojskom. Poražen je 3. studenog kod Pakozda gdje je ubijeno 10 tisuća Osmanlija i oteto 44 topa. Krsto Teuffenbach uspijeva osvojiti utvrde Filed i gradove oko Rime i Ipole. Car Rudolf se okrenuo europskoj pomoći te traži pomoć protiv Osmanlija od Njemačke, Španjolske i talijanskih knezova te pape Klementa VIII.²³⁴

3.9. Ugarska pod navalom

Sukob je u svega nekoliko mjeseci nakon obrane i zatim pada Siska 1593. godine eskalirao do znatno većih razmjera. Glavnina osmanskog napada se seli prema Ugarskoj, a Habsburška Monarhija nastoji uključiti što veći broj ostalih europskih zemalja u obranu svojeg graničnog teritorija. U tom trenutku se povećava europska svijest o osmanskoj opasnosti i ponovno javlja koncept *Türkenhilfe*, odnosno participaciji svih u obrani od vojnih prodora Visoke Porte.

Papa Klement VIII. htio je na svoju stranu pridobiti erdeljskog vojvodu Sigismunda Batora, vlaškog vojvodu Mihajla Velikog, moldavskog vojvodu Arona, poljskog kralja Sigismunda III. Wase, ruskog cara Fedora Ivanovića i Kozake. Na taj način bi se digla velika pobuna protiv Osmanlija na više dijelova njihovog teritorija na europskom kontinentu, što bi im pak znatno otežalo ratovanje na više bojišnica. Za to je zadužio kanonika Aleksandra

---

²³⁴ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 502-504.

Kamulovića (Comuleus).²³⁵ *Siebenbürgen*, odnosno Erdelj, postaje također važna komponenta Dugog rata jer se nezadovoljstvo osmanskih vazal sve više u tom području povećavalo.

Dana 10. ožujka 1593. kraljevska vojska prisilila je Novigrad (Neograd) na predaju. To je bila posljednja osmanska utvrda u sjeverozapadnoj Ugarskoj. Ubrzo nakon toga, 21. ožujka knez Juraj Zrinski zauzima gradove u južnoj Ugarskoj između Kaniže i Sigeta.²³⁶ Nadvojvoda Matija krenuo se sakupljati vojsku od, kako Klaić piše, 35 tisuća vojnika, što je naraslo na 50 tisuća te 4. svibnja opsjeda Ostrogon. Opsada je bila neuspješna po habsburšku vojsku jer su jedino uspjeli osvojiti brije sv. Tome i trajala je sve do 28. lipnja.²³⁷

Ugarska je 1. lipnja 1594. proglašila opću zemaljsku ustanaku i krenula sa velikom mobilizacijom vojske među svojim staležima. Za to vrijeme Sinan-paša je u Beogradu okupljao svoju vojsku. Sinan-paša je također dobio pomoć krimskog vojskovođe s Tatarima te su zajedno provalili u Ugarsku. Matija 29. lipnja diže posadu iz Ostrogona i povlači se preko Dunava, a Teuffenbach se također povlači. Sinan-paša osvaja Tatu 23. srpnja, utvrđenu Opatiju 30. srpnja i krenuo je opsjedati Đur (osm. Janok), koji je bio jedna od najjačih utvrda u Ugarskoj. Zapovjednik Đura bio je Ferdinand Hardegg. Grad je 29. rujna predan Osmanlijama uz dogovor da posada preživi, međutim Hardegg je to skupo platio jer je habsburška vojska to doživjela kao izdaju. Stoga je bio ubijen od habsburške vojske radi predaje grada. Klaić navodi kako je Đur bio "branik Beča". Nakon toga Sinan-paša dalje napreduje i napada Kanoran kojeg je branio Hrvat Vuk Stančić. Nadvojvoda Matija spremao je pomoći gradu s 20 tisuća Čeha i Moravaca. Sinan se s vojskom sklonio u tabor preko zime te je raspustio azijske čete i tatarskog kana.²³⁸

3.10. Nastavak sukoba na području Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva

Godine 1594. u Hrvatskoj i Slavoniji sukobljavalo se oko zapovjedništva. Ruprecht Eggenberg se oko uprave sukobljavao sa generalom Hrvatske Vojne krajine Jurajem Lenkovićem, koji je naslijedio tu dužnost 8. listopada 1593. godine kada je umro Andrija Auersperg. Čak se ban Erdödy sukobljavao s Eggenbergom te je stoga kralj Rudolf imenovao svog brata Maksimilijana zapovjednikom četa u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu. To je izazvalo negodovanja hrvatskih i slavonskih plemičkih staleža.

²³⁵ Imao je vlastita poslanstva u Albaniji, Srbiji, Bosni i Bugarskoj. Od pape je dobio naputak što govoriti i raditi te je čak bio u erdeljskom Biogradu, Lavovu, Krakowu, istočnoj Europi, Moskvi (1595.-1597.) što ga je činilo utjecajnim izaslanikom s mnogo veza.

²³⁶ Breznici, Segezd, Bobovac i Curgo.

²³⁷ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.),* Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 504-505.

²³⁸ Ibid, str. 505-506.

Naime, na saboru 21. ožujka 1594. godine nisu htjeli prihvati Maksimilijana kao nadređenog hrvatskome banu. To se uredilo te je nadvojvoda morao surađivati s hrvatskim banom. Također su staleži prihvatili odazvati se na opću insurekciju ako tako ban zatraži, međutim tražili su da se točno odredi plaća, koliko krajiških vojnika treba služiti te se žale na lošu opskrbu hranom. Tužili su se na nasilje stranih vojnika, osobito Danijela Frankolu koji je radio probleme u Gradecu i Kaptolu. Zapovjednik Slavonske Vojne krajine Stjepan Grasswein umire 26. ožujka 1594. godine te ga na toj poziciji mijenja barun Ivan Sigismun Herberstein. On se 1. lipnja sa svojim četama zalijetao i provaljivao u osmansku Slavoniju sa 1500 vojnika te provalio u Pakrački sandžak 4. lipnja i zapalio Sirac, poharao okolicu, zarobio 30 ljudi i zaplijenio 600 goveda. Zbog loše ili gotovo nikakve opskrbe hranom za stanovništvo i za vojsku na granici često su izbjijali ovakvi pljačkaški pohodi, i to od oba suprotstavljenih carstva. također se povećalo nezadovoljstvo medu hrvatskim staležima jer je Maksimilian Ruprechtu Eggenbergu dao pravo upravljanja cak i banskim četama.²³⁹

Dana 13. srpnja Herberstein je okupio 16 tisuća vojnika u Turopolju te planirao navaliti na osmanske prostore. Krenuo je prema Kupi 21. srpnja dok se 24. srpnja u Zagrebu skupila vojska nadvojvode Maksimilijana. On je pak 1. kolovoza dio vojske poslao opsjetati Petrinju koja je i dalje funkcionalala kao jaka osmanska utvrda. Hrvatski general Juraj Lenković je sa uskocima 5. kolovoza zauzeo Hrastovicu, Gore i kulu blizu Petrinje. Kada su osvojili kulu, nadvojvoda Maksimilian je sa svih 8 topova krenuo udarati po Petrinju. Rustan-beg i Erdoli-beg su pobegli u noći s 9. na 10. kolovoza iz Petrinje, zapalili su tvrđavu tako da ju je habsburška vojska zauzela razorenu. Također su te godine Osmanlije napustile Sisak te su ga također zapalile iz istog razloga te je Ibrahim-beg uhvaćen. Ubrzo je habsburška vojska ostala bez živeži i hrane te ju nadvojvoda Maksimilian raspušta, Sisak predaje Kaptolu, Petrinju ostavlja bez posade i povlači se u Graz. Ovo svjedoči ponovno golemom problemu takvih velikih vojski okupljenih kratkoročno, odnosno veliku teškoću opskrbe hranom, i to pogotovo na međugraničnom prostoru s konstantnim sukobima kao što je Vojna krajina. Rustan-beg je saznao za povlačenje habsburške vojske te je ubrzo 20. rujna 1594. godine zauzeo Hrastovicu i Petrinju te ju krenuo obnavljati. Erdoli-beg je pak zauzeo Gore i ponovno poduzimao pohode po Turopolju. Njega su ipak uspjeli uhvatiti Eggenbergove i Lenkovićeve trupe te mu oteti plijen. Erdoli-bega su poslali u Požun gdje je ostao do svoje smrti. Svjetla točka ovog perioda za Habsburšku Monarhiju bilo je vraćanje

²³⁹ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 506-508.

Siska kojeg su zapravo Osmanlije napustile jer im nije bio taktički toliko bitan, budući da su u dalnjih nekoliko godina koncentrirali svoju vojsku prema Ugarskoj i imali probleme s pobunama u Erdelju.²⁴⁰

Juraj Lenković je te godine pokušao osvojiti Bihać sa vojskom od, kako Klaić piše, 10 tisuća vojnika. Međutim to mu nije pošlo za rukom premda je mnogo Osmanlija poginulo.

3.11. Pobune u Erdelju, Moldavskoj i Vlaškoj

Car Rudolf poslao je izaslanika Dubrovčanina Ivana de Marinija u Osmansko Carstvo. Zarobljen je bio sa Sigismundom Bathoryjem jer je s njime sklopio savez. Bathory se udružio s vlaškim vojvodom Mihajlom i moldavskim Aronom u borbi protiv Osmanlija. Imali su početne uspjehe kod Bukurešta i Jaša gdje su pobijedili osmansku vojsku i oslobodili tvrđave Bender, Akerman i Đurđevo na Dunavu. U tom periodu, točnije u noći s 16. na 17. siječnja 1595. godine umro je u Carigradu sultan Murat III. Njega je nakon niza krvavih sukoba, u kojem je ubijeno 12 njegovih sinova, naslijedio posljednji preživjeli sin Muhamed III. (1595.-1603.).²⁴¹

Muhamed III. je smijenio Sinana-pašu kao upravitelja Erdelja jer je svojim postupcima izazvao ustanak u Erdelju i Moldavskoj. Na njegovo mjesto je postavljen Ferhat-paša. U međuvremenu je 28. siječnja 1595. u Pragu sklopljen savez između cara Rudolfa i erdeljskog vojvode u zajedničkoj borbi protiv Osmanskog Carstva te između Tome Erdödyja i erdeljskog Stjepana Bočkaja o defanzivnoj pomoći, što je postignuto posredstvom papinskog nuncijskog. Osmansko Carstvo je s druge strane krenulo u rješavanje pobuna u Erdelju i Moldaviji, gdje su zabilježili uspjehe. Doprli su sve do Sofije. U lipnju 1595. Ferhad-paša gradi most na Dunavu kod Đurđeva, ali je uskoro smijenjen te ga mijenja Sinan-paša mijenja na toj poziciji i kreće s vojskom prema Bukureštu. Dana 23. kolovoza 1595. sukobio se na rijeci Neajlovu kod Bukurešta međutim doživio je poraz. Ubijeno je troje paša, zarobljen je Muhamedov barjak te su skoro svi janjičari iz Dimiska poginuli. Međutim, erdeljska vojska se povukla pred osmanskim prema Karpatima te je stoga Sinan-paša mogao ponovno zauzeti Bukurešt, Trgovište i Brailu. Dana 15. ožujka 1595. ugarski sabor u Požunu potvrđio je suradnju s erdeljskim Sigismundom. Vojvoda Mansfeld sakupio je do 60 tisuća vojnika koji su, kako Klaić prenosi, trenirani u nizozemskoj školi. S njima je napao Ostrogon 1. srpnja koji je u tom

²⁴⁰ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 508-509.

²⁴¹ Sultan Murat III. ostavio je navodno velik broj sinova, Klaić ističe 80, koji su se sukobili za nasljedstvo prijestolja. Muhamed III. izašao je kao pobjednik iz tog sukoba te je navodno dao ubiti dvanaestero braće na pogrebu sultana Murata III.; Ibid, str. 509-510.

trenutku bio važna osmanska utvrda. Budimski beglerbeg poslao je 20 tisuća vojnika pomoći Međutim, Mansfeld je uspio pobijediti. Zaplijenio je 37 topova i veliki plijen. Sam vojvoda Mansfeld umro je 14. kolovoza od dizenterije te ga mijenja nadvojvoda Matija. Habsburška vojska osvojila je Višegrad te nakon toga nadvojvoda Maksimilijan pokušava osvojiti Solnok, Međutim to mu ne uspijeva.²⁴²

3.12. Erdödyjeva smjena s banske časti

Toma Erdödy je u Pragu 1595. godine podnio ostavku na banskoj časti. Već dulje vrijeme nije redovito primao plaću za svoju službu, niti je više imao dovoljno vlastitog novca da sam financira obranu. Hrvatski staleži htjeli su bana koji bi bio podrijetlom iz Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva. Odredili su opći zemaljski ustank, plaću vojnicima u vrijednosti od 3 ugarska forinta po kući (dimnjaku) u 2 obroka te su odredili da će podkapetan postati Mihajlo Vojković. Također su ponovno iznijeli svoje primjedbe u vezi ponašanja arkebuzira kapetana Danila Frankola u Zagrebu i Varaždinu. Neprikladno smještanje vojske, u slučaju da nema prikladno određen prostor kao na primjer vojnu tvrđavu ili baraku, rezultiralo je uvijek ovakvim izgredima jer se nije mogla disciplinski nadgledati vojska. Kao vojni cilj za Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo u tom trenutku određeno je osvajanje Petrinje te podizanje ustanka kršćana u bosanskom vilajetu. U tu svrhu je Također kralj Rudolf 14. travnja 1595. godine izdao proglas u kojem poziva sve kršćane na području Bosne i susjednim pokrajinama pod vlašću Osmanskog Carstva na pobunu po uzoru na erdeljske, moldavske i vlaške pobunjenike.²⁴³

Prema Eggenbergovoj zapovijedi slavonski general Sigismund Herbersteina u kolovozu 1595. godine provaljuje u osmansku Slavoniju u svrhu pomaganja dizanja ustanka kršćana na tom prostoru. Na svojem pohodu osvojio je Cernik te se 1. rujna sukobio kod Čaklovca između Pakraca i Bijele Stijene s Apardi-begom. Pobijedio je osmansku vojsku, zaplijenio 2 barjaka te Klaić kao posljedicu ove bitke Također navodi ustank kršćana u Cerničko-pakračkom sandžaku. Tamo su hajduci s Lovrom Ilićem na čelu podigli ustank u oko 300 sela. U međuvremenu se Rupert Eggenberg spremao napasti Petrinju te je sakupljaо vojsku kod Novigrada. Njemu su se pridružili banski namjesnik Ivan Drašković, Juraj Lenković s husarima i Danijel Franklo s arkebuzirima. Kada su napali Petrinju, na početku je Rustan-beg poslao 80 konjanika da napadnu Frankola, ali nisu uspjeli poraziti njegove

²⁴² Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 510-513.

²⁴³ Ibid, str. 513-515.

postrojbe. Rustan-beg je tokom ove opsade teško ranjen te je habsburška vojska spremala juriš na Petrinju. Rustan-beg je umro, a Osmanlije su napustile grad i 24. rujna je Petrinja bila u habsburškim rukama. Zaplijenjeno je 8 topova, hrane i dragocjeno pokućstvo Rustan-bega, kako prenosi Klaić. Odlučeno je kako će Petrinju obnoviti te prenamijeniti u krajisku utvrdu, a za novog kapetana tvrđave odabran je Danijel Frankol.²⁴⁴

U Zagrebu je sazvan sabor 17. prosinca 1595. godine, međutim budući da ban još nije bio izabran, sazvao ga je župan. Izabrali su poslanika za novi staleški sabor u Požunu te prigovaraju što još uvijek kralj Rudolf nije proglašio Draškovića i Gašpara Stankovačkog banovima. Određeno je isplatiti vojsku u Sisku i Pokupskom, a to će financirati kapetan Mihajlo Vojković. Također se propisalo kako je svaki plemić potreban opremiti jednog vojnika za obranu Petrinje, a kao zapovjednike se predlagalo plemiče: Petra Erdödyja, Keglevića, Rattkaya, Pavla Gregorijanca, Ivana Draškovića i Orehovačkog.²⁴⁵ Ivan Drašković je stoga od 1595. vršio funkciju bana.

Vlasi su u tom periodu krenuli sve više prelaziti na habsburšku stranu. Herberstein je 30. listopada razgovarao u Varaždinu s vlaškim episkopom i dogovoren je bilo da će ih primiti ako ih prihvate kao njihove plemiče i uvaže habsburške zakone. U Kliškom sandžaku Poljičani su podigli ustanak s knezom Pavlom Pavićem, u Hercegovačkom sandžaku episkop Visarion i mnogi drugi pobunjenici, počeli su napadati granice Osmanskog Carstva na ovim prostorima. Takve pobune su se događale na granici s Mletačkom Republikom koja je izvještavala Visoku Portu o njima jer je htjela zadržati svoju neutralnu poziciju u ovom sukobu zbog iscrpljenosti od prijašnjih sukoba s Osmanlijama. Brojni su katolički redovnici nastojali potaknuti ostale kršćane na osmanskom teritoriju na pobunu. Kada bi se ti gradovi blizu Jadrana pobunili, tada bi se lakše mogli poticati ostali kršćani u unutrašnjosti osmanske Bosne. Ivan Alberti u Splitu bio je glavni zagovornik oslobođanja Klisa. Do tada su uskoci konstantno imali sukobe na granici s Osmanskim Carstvom. Kralj Rudolf je 7. studenog 1595. pristao na napad na Klis što je značilo kako daje potporu uskočkim težnjama da se osvoji utvrda u Klisu. Klaić navodi kako je Ivan Alberti bio u lošim odnosima sa svojim bratom Matejem, koji je izdao Mlečanima plan za napad Klisa, što je dodatno zakomplikirao situaciju za habsburšku stranu, budući da Venecija nije htjela remetiti ovako već komplikiranu situaciju. Ivan Alberti je javio Juraju Lenkoviću koji je poslao odmah uskoke pod vodstvom

²⁴⁴ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 515-517.

²⁴⁵ Ibid, 517. str.

Nikole Lasinovića, i Biakinija 27. veljače 1596. na Čiovo. Iz tog mjesa su dogovarali napad na Klis koji su planirali izvesti 8. travnja te godine. Već su 6. travnja uspjeli saznati kako u Klisu Osmanlije nisu ostavile velik broj stražara te su ga u noći na 7. travnja napali i do 8. travnja već osvojili sa 300 uskoka. Zastava kralja Rudolfa je bila podignuta u Klisu, a Alberti je već 10. travnja tražio pojačanje i pomoć od kralja Rudolfa i pape Klementa VIII. Međutim, nisu dovoljno brzo reagirali i Osmanlije su uspjele sakupiti veliku vojsku pod Kulisom. Tada je Juraj Lenković sakupio 1000 vojnika koji su uglavnom bili uskoci, karlovački vojnici, kranjski i koruški vojnici, Brinjani, Otočan i Vinodolci. Njemu su se pridružili Antun de Dominis (Gospodnetić) s kanonicima, senjski kapetan Juraj Paradeiser s bratom Augustinom, kranjski plemiči Vajkord, Auersperg i Ivan Mardoax, te senjske vlastele (braća Andrija i Ivan Bassani). Oni su 27. svibnja napali osmansku vojsku kod Klisa, ali nisu uspjeli pobijediti i povlačili su se u klišku utvrdu. Zapovjednik Ivan Alberti je poginuo te je Lenković za novog zapovjednika imenovao arhiđakona Nikolu Albertija. Juraj Lenković je sakupio oko 700 vojnika te se po noći 28. svibnja zaputio u Omiš sakupiti dodatno pojačanje. To su Osmanlije saznale i napale Lenkovića. Poginuli su splitski plemeć Nikola Cindrić, Franjo Jeremija, a zarobljeni su bili senjski kapetan Juraj Paradeiser, vitez Antun Brtičević i splitski plemeć Nikola Tartaglia. Sam Lenković bio je ranjen te je sa tek 300 vojnika uspio dosegnuti Omiš. Sakupio je 1000 vojnika te krenuo iz luke Vinišća kod Trogira prema Klisu. Kada se spremao krenuti u Klis, u njegov tabor su stigli vojnici iz Klisa koji su pojasnili kako se Klis predao 31. svibnja Osmanlijama, a zauzvrat su oni mogli sigurno napustiti grad. U ovoj komplikiranoj diplomatskoj i vojnoj situacije najviše su izgubili stanovnici Dalmacije. Pokazalo se kako se Mletačka Republika ne namjerava umješati u ovaj sukob te kako nisu trenutno spremi surađivati s Habsburškom Monarhijom. Lenkoviću je mletački providur Benedikt Moro naredio da se vrati u Senj, a Osmanlije su nastavile svoj vojni pohod u Poljicama koje su opljačkane. Mnogi su uskoci bježali prema Senju i prema Vinodolu kada se naglo povećava njihov utjecaj na tome području.²⁴⁶

Na saboru u zagrebu 8. travnja odlučivalo se o utvrđivanju i obrani Petrinje i Hrastovice. Odlučeno je da će ban Ivan Drašković i kapetan Hrvatskog Kraljevstva Ivan Keglević moraju nadzirati obnovu tih gradova. Slavonski general Ivan Sigismund Herberstein morao je obuzdati krajišnike da ne uznemiravaju povratak kmetova u Turopolje. Vidljivo je kako je disciplinski nadzor na regularnim, ali i neregularnim, vojnim postrojbama iznova

---

²⁴⁶ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., 517.-526. str.

predstavlja problem. Također je na saboru odlučeno da se 15. svibnja 1596. ponovno proglaši insurekcija. Sabor se ponovno sastao 22. svibnja u Zagrebu kako bi se odredila gradnja mosta na Kupi kod Petrinje te je tada također odlučeno sakupljanje daća i goveda potrebnih za ratno stanje. U tom periodu je u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu boravio nadvojvoda Ferdinand te radio pripreme za napad na osmansku Bosnu. Kada je Klis pao 5. lipnja 1596. godine, obavijestio je Herbersteina kako će uskoro Osmanlije krenuti prema Petrinji.²⁴⁷

Nadvojvoda Ferdinand zapovijeda 21. lipnja Lenkoviću da pošalje svoje čete u Petrinju te da mu se osobno pridruži kada se oporavi od ozljeda. Habsburgovci su do 5. srpnja u Petrinji skupili, kako Klaić piše, do 7 tisuća vojnika. Vlasi su bili svjesni da će habsburška vojska upasti u osmansku Bosnu te su pismeno 5. srpnja izjasnili svoju pristranost njima. General Herberstein je obećao ispuniti svoje zahtjeve ako ostanu vjerni svojoj odluci. Kada je stigao kod Kostajnice trebao se sresti s Vlasima. Međutim, oni nisu bili prisutni, već su o tom sastanku izvjestili bosanskog beglerbega. Klaić piše kako iz tog razloga Herberstein nije predao povelju Ferdinandu kojom bi vlaška sela i gradove primio pod svoju ingerenciju. Dana 10. srpnja 1596. izbio je sukob kod Kostajnice između habsburške vojske, koju su predvodili Ivan Sigismund Herberstein i ban Ivan Drašković, i osmanske vojske s Vlasima. Habsburška vojska je natjerala Osmanlije i Vlahe u bijeg i potisnula ih u utvrdu na brdu Djed. Osmanlijama je u pomoć došao Apardi-paša te se 12. srpnja sukobio na Uni s konjanicima Ivana Vojkovića i Krste Mrnjavičića. I u ovom okršaju su Osmanlije izgubile te su krenule bježati u šume. Klaić prenosi kako je 400 Osmanlija i Vlaha ubijeno, 3 topa i 8 osmanskih zastava oteto. Već 13. srpnja Herberstein gradi most od čamaca preko Une kako bi prenio teške topove, međutim odustao je od daljnog napada na Osmanlike. Klaić ovdje ističe kako je razlog za tu odluku mogao biti taj što je Herberstein mogao sazнати da je Arpadi-paša sakupio veliku vojsku i poslao skupinu janjičara prema Kostajnici. U Petrinji su se Drašković, Lenković i Herberstein okupili 16. srpnja te se iz pisma Lenkovića i Draškovića vidi kako okrivljuju Vlahe za povlačenje kod Kostajnice i Klisa. Serdar Ahmed Hafis-paša bio je u Beogradu i spremao se krenuti prema Slavoniji prema naredbi sultana Muhameda III. Novi beglerbeg Bosne umjesto Apardi-paše postao je Hodaverdi-paša. Spremala se opsada Petrinje.

---

²⁴⁷ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 526-528.

U tom trenutku su se u Petrinji nalazili Danijel Frankolo s 250-300 vojnika, ban Ivan Drašković je poslao 100 vlastitih vojnika, Juraj Brestovski i Mihajlo Ivančić.²⁴⁸

3.13. Opsada Petrinje 1596. godine

Opsada Petrinje započela je 10. rujna 1596. Ahmed Hafis pokrenuo je opsadu i nastojao spriječiti dolazak Lenkovićevog pojačanja. Habsburška vojska okupila se kod Bresta te Klaić navodi kako je stiglo sveukupno oko 5-6 tisuća vojnika. Kod Siska su prešli Kupu i poslali kapetana Martina Senjanina da se ušulja u Petrinju i obavijesti posadu da se vojska ne povlači, već prelazi rijeku s drugačije strane. Kapetan Frankolo ispalio je veliki top i time dao znak da je primio obavijest. Dana 19. rujna Drašković, Herberstein i Lenković krenuli su prema sjeveroistoku, a Osmanlije za njima misleći da se povlače. Habsburška vojska se okrenula i napala Osmanlije te ih potjerali preko Kupe. Ovom taktikom su razdvojili osmansku vojsku pretvarajući se da su krenuli u bijeg te u trenutku kada su Osmanlije dovoljno udaljene, pokreću svoj protunapada i potiskuju ih do rijeke. Potiskivajući ih do rijeke iskoristili su sličnu taktiku koja je bila primijenjena kod Sisačke bitke 1593. godine jer su ih osmansku vojsku pogurnuli u neugodnu poziciju iz koje se teško mogu povlačiti. Klaić piše kako je na Kupi pогinulo oko 3 tisuće Osmanlija. Ahmet Hafis-paša vidio je kako Habsburška vojska napreduje te je poslao dio vojske da ih uspori, a drugi dio je u međuvremenu ostao čuvati opsadu Petrinje. Habsburgovci su 20. rujna sagradivši most od splavi, što je stara taktika primjenjivana od davnina za brzi prelazak rijeke, prešli na ravnicu između Petrinje i Drenčine te se na tom mjestu sukobili s Osmanlijama. U tom trenutku je iz Petrinje provalio ostatak vojske koji je čuvaо utvrdu, slično kao što se dogodilo u bitci kod Siska, i tako s dvije strane napali osmansku vojsku. Osmanlije su se razbježale, habsburška vojska zaplijenila je 2 turska tabora, 2 topa (jedan veliki s natpisom Ferhat-beg Sokolović) i više zastava od kojih je jedna imala Muhamedov natpis. Ovim pobjedama 19. i 20. rujna habsburška vojska spriječila je osmanske napade na Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo u tom periodu. Petrinja je uz Karlovac i Sisak postala jedna od glavnih obrambenih utvrda. Sabor je 25. rujna u Zagrebu odredio popravak Petrinje te dao junacka priznanja vojvodi Juraju Brestovskom i Mihajlu Ivančiću, kojima je dana nagrada od 100 rajsnskih forinti, a ban Ivan

---

²⁴⁸ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 528-532.

Drašković je postao jedinim banom te vise nije zajedno banovao sa Gašparom Stankovačkim.²⁴⁹

3.14. Sultan predvodi vojnu protiv Ugarske i daljnji sukobi u Erdelju

Sinan-paša umro je 3. travnja 1596. godine te ga je zamijenio Obrahim-paša, šurjak sultana Muhameda III. Sultan je odlučio osobno povesti vojsku prema Ugarskoj te je pritom pazio na organizaciju ovog pothvata. Ova odluka važna je iz tog razloga što je time vojska imala dodatni moralni poticaj, ali i zato što je ovo prvi put nakon Sulejmana da je neki sultan predvodio vojsku na njezinom pohodu.²⁵⁰

Za feldmaršala Ugarske izabrane je Adolf Schwarzenberger, a nadvojvoda Maksimilijan zauzeo je Vac i Hac. Nakon toga su započeli s pripremam za obranu Ugarske od nadolazećeg osmanskog pohoda. Maksimiljan se povukao u Ostrogon, a Osmanlije su došle do Segedina. Dana 21. rujna započela je opsada tvrđave Eger. Klaić navodi kako su Osmanlije brojale 130 tisuća vojnika, a Habsburška vojska u Egeru 4 tisuće vojnika pod vodstvom Pavla Nyarya. U bitci je poginulo mnogo Valonaca i Nijemaca te se utvrda predala. Osmanlije su zarobile Ugare 13. listopada i osvojile Eger. Tvrđava je postala središte osmanskog vilajeta koji je obuhvaćao Hatvanski, Filečki, Solnački i Segedinski sandžak.²⁵¹

3.14.1. Bitka kod Keresztesa 1596. godine

Erdeljski vojvoda Sigismund Bathory, Teuffenbach i Palffy sakupili su oko, kako Klaić piše, 50 tisuća vojnika i 100 topova te se utaborili u močvarnom području kod Kerstesa (Mezőkeresztes) 22. listopada. Odmah idući dan 23. listopada spriječili su navalu janjičara i Tatara koje je predvodio Džafer-paša te su mu uspjeli zaplijeniti topove. Dan nakon tog sukoba ponovno su spriječili novi prođor osmanske vojske. Zatim se veći sukob desio 26. listopada kada je 6 tisuća spahija i 4 tisuće Tatara napalo njihov tabor. Habsburška vojska uspjela se obraniti, a čak je Palffy naredio potjeru za Osmanlijama, međutim nastao je kaos. Vezir Cicala je došao na vrijeme sa osmanskim i tatarskim konjicom te rastjerao habsbrušku vojsku. Osmanska vojska predvođena sultanom Mehmedom III. uspješno je okončala ovaj sukob i pripremala se za iduću bitku.²⁵²

---

²⁴⁹ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 528-534.

²⁵⁰ Ibid, str. 534.

²⁵¹ Ibid, 534.-535. str.

²⁵² Ibid, str. 534-536.

3.15. Smanjivanje intenziteta sukoba

Nakon 1596. godine habsburška i osmanska vojska ratovali su u sporijem tempu sljedeće tri godine. Godine 1597. u rujnu su Habsburgovci krenuli opsjetati Đurđevac. Odustali su 3. listopada, da bi ponovno pokrenuli opsadu 29. ožujka 1598. godine te ga uz konstantno bombardiranje uspjeli osvojiti. Za taj uspjeh Palffy i Schwarzenberger bili su odlikovani. Oni su zajedno s Nadazdijem krenuli na Budim, koji je bio pod osmanskom upravom. Pokrenuli su opsadu, ali je ipak bila neuspješna. Nakon toga, Saturdži-paša napada Veliki Varadin. Međutim Melkior von Rödern i Pavao Nyáry uspjeli su obraniti grad, a Osmanlije se povlače u Beograd. Habsburgovci nisu odustajali od pokušaja da osvoje Budu jer bi time osvojili glavni ugarski grad iz kojeg bi lakše napredovali na tom teritoriju. Godine 1599. Schwarzenberger ponovno pokreće opsadu Bude i Stolnog Biograda, ali je također to bilo neuspješno za habsburšku vojsku. Palffy je te godine ratovao u Podunavlju, napao je i spalio most u Osijeku na Dravi kojeg su Osmanlije godinama prije podigle da vojskom mogu preći močvarno područje. Takav golemi most bio je od taktičke važnosti za vojsku jer joj je pružao siguran prijelaz u Slavoniju te iz nje u Ugarsku. Stoga ga je Palffy srušio što je znatno usporilo pokretljivost osmanske vojske. Ibrahim-paša pokrenuo je pregovore za mir, Međutim ipak nisu bili uspješni pregovori.²⁵³

Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo je u periodu između 1597. do 1599. godine bilo pošteđeno većih provala i upada. Sabor se sastajao tri do četiri puta godišnje i raspravljao o obnovi utvrda. Kod Petrinje je na suprotnoj obali podignut Husarski grad te je odlučen popravak Križevaca, Đurđevca i Čazme. Teritorij kraljevstva bio je opustošen te se stoga traži napučavanje i povratak kmetova na njihova imanja. Situacija je ipak bila okaljana pojavom kuge između 1599. i 1600. godine. Liječnika je u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu bilo malo, te je čak Kaptol nudio godišnju plaću od 100 forinti za novog liječnika. Gradec je 13. lipnja 1600. godine zabranio ulazak i izlazak iz grada, a 16. studenog iste godine Hrvatsko-slavonski sabor održao se u Sv. Križu Začretju jer se nije moglo radi kuge održati sabore u Zagrebu. U tom periodu su kralj Rudolf i nadvojvoda Matija tražili hrvatsko plemstvo za plaćanje ratne daće i sudjelovanje u ratu u Ugarskoj. Hrvatsko plemstvo ipak nije sudjelovalo u tom sukobu jer su kao razlog svog nesudjelovanja naveli da ne mogu ostavili vlastiti teritorij napušten. Budući da su Osmanlije zapalile Požegu, sumnjali su kako se spremaju na daljnje provale u Slavoniju. Sabor se žalio na loše ponašanje stranih vojnika u Hrvatsko-Slavonskom

---

²⁵³ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 536-538.

Kraljevstvu. Čete kapetana Sigismunda Herbersteina u Križevcima i njemački vojnici u Varaždinu i Ludbregu konstantno su bili kritizirani. Petrinji je potvrđen njezin taktički značaj jer su iz nje krenule sve učestalije provale na osmanski teritorij. Juraj Lenković je tako 12. studenog 1596. spalio Voci i još 200 sela. Klaić piše kako se početkom 1597. godine pobunjuje srpsko stanovništvo u južnim krajevima Hercegovine pod vodstvom nikšićkog vojvode Grđana. Dana 10. rujna 1597. Trautmandorf i Laibacher udarili su na Slatinu i razorili je. Pri tome je poginulo 400 osmanskih vojnika, a velik broj Vlaha je naseljen nakon toga između Križevaca i Bjelovara. Ban Drašković darovao im je hrane i novac da se lakše smjeste na tom prostoru. Intenzivira se doseljavanje Vlaha u periodu 1598. do 1600. godine. Klaić navodi kako ih je 500 sudjelovalo u obnovi kaštela u Koprivnici. Herberstein, ban Ivan Drašković i Lenković 17. rujna 1598. kod Cerničkog su se sukobili s osmanskim vojskom od 2 tisuće vojnika i zauzeli i osvojili grad. Na povratku su doveli 500 Vlaha. Krajem 1598. godine u Slavonskom Kraljevstvu živjelo je 3500 Vlaha te ih je još 1599. godine 1200 uselilo, nakon što je Herberstein napao i spalio Požegu. Dana 27. siječnja 1600. godine koprivnički kapetan Alban Grasswein provalio je do Slatine i zarobio Murat-agu i velik broj goveda. Klaić piše kako su do 12. svibnja te godine svi Vlasi popisani i razmješteni. Nastavljeno je useljavanje Vlaha iz osmanske Hrvatske. Godine 1600. je 325 Vlaha, među kojima je bilo i vojno spremnih, useljeno u Gomirju.²⁵⁴

Financiranje rata od 1600. godine zakomplificiralo se za Habsburšku Monarhiju. Car Rudolf nije mogao plaćati sve vojнике u Ugarskoj te su se određene skupine Valonaca i Francuza pobunile. Htjeli su predati grad Papi Osmanlijama, ubili su Schwarzenberga te pobjegli u Stolni Biograd na stranu Osmanskog Carstva. Dana 8. rujna kod Kaniže s vojskom stigao je vezir Ibrahim. Senjski kapetan Juraj Paradeiser nalazio se u utvrdi s 2000 vojnika. Klaić ističe kako je utvrda bila slaba te da se habsburška vojska najbolje mogla braniti iz močvarnog područja. Car Rudolf poslao je vojvodu hercega Filipa Emanuela Mercoera s 15 tisuća vojnika te su se njima kasnije pridružili Ivan Drašković, general Herberstein, knez Juraj Zrinski i Bacani. Sveukupno, prema Klaiću, bilo je 25 tisuća vojnika u habsburškoj vojsci. Na početku su odolijevali napade te se Ibrahim odlučuje zakrčiti puteve kako bi spriječio dovoz hrane u Kanižu. Habsburška se vojska povukla u noći s 13. na 14. listopada što je saznala posada u Kaniži i predala utvrdu Osmanlijama 20. listopada. Dogovoren je siguran prolazak posade i povlačanje dragocjenosti iz grada. Dio osmanske vojske s Terjaki Hasonom ostalo je

²⁵⁴ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 536-543.

na tom mjestu, a sam Ibrahim povukao se u Beograd. Ova pobjeda je za Osmansko Carstvo značila otvaranje mogućnosti prodora u Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo sa sjeverne strane te također tako još vise ugrožavati sigurnost Nasljednih Zemalja. Juraj Paradaiser je osuđen na smrt radi predaje utvrde Osmanlijama te su počeli dogovori o novoj obrambenoj taktici.²⁵⁵

Dana 16. studenog 1600. sabor hrvatsko-slavonskih staleža u Sv. Križu Začrtju odlučio je smještanje topova na Podravinu u svrhu oglavašanja ako se uoči upad osmanske vojske. Određena su mjesta za sklanjanje ljudi, popravak Ludbrega, Svetog Petra, Delekovca i Đurđevca, uređivanje jaraka oko Varaždina. Budući da se sumnjalo na upad osmanske vojske sa sjevera, također je određeno da se Drašković i Herberstein zajednički moraju pobrinuti i nadgledati ove radove. Za podizanje vojske i njegovu plaću određeno je 30 ugarskih dinara od svake kuće. Nakon toga slijedi sabor u Požunu 25. siječnja 1601. godine kada kralj Rudolf sa staležima dogovara bolje utvrđivanje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Za Ugarsku je predviđeno 5171 vojnik (500 njemačkih konjanika, 1080 njemačkih pješaka, 1301 husar, 2290 hajduka). Novačenje se proširilo na druge europske zemlje. Papa Klement VIII. pozivao je talijanske plemiće, španjolskog kralja i Mletačku Republiku. Godine 1601., kako Klaić prenosi, bilo je 1000 talijanskih vojnika u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, a zapovjednik je bio Ivan Franjo Aldobrandini i komesar Giacomo Serra. Velik dio njih došao je preko Rijeke u Zagreb, da bi se zatim uputio u Varaždin 25. kolovoza. Španjolski kralj šalje 4000 vojnika, Karlo Rossi šalje 100 oklopnika, 3000 pješaka i 2000 konjanika šalje nadvojvoda Ferdinand s banom Ivanom Draškovićem. Herberstein i Juraj Zrinski također su poslali vlastite vojnike. Klaić prenosi kako se velika vojska sakupila kod Kaniže 10. rujna 1601. godine te je car Rudolf pokušavao ugovoriti mir. Ovako velika vojska bila je sakupljena za osvajanje više gradova, što svjedoče veliki brojevi koje navodi Klaić te je stoga prvo trebalo napasti Stolni Biograd ili Budim. Odlučili su napasti prvo Stolni Biograd i osvojili su tvrđavu. Vezir Džemidži Hasan podigao je vojsku te krenuo napasti Stolni Biograd. Dana 13. i 15. listopada habsburška vojska pobijedila je u dva navrata osmansku te je čak i sukobu poginuo budimski beglerbeg Murat-paša. U osmanskoj vojsci izbio je nemir kada su se pobunili janjičarske jedinice te se iz tog razloga Džemidži Hasan povukao i nije mogao doći osmanskoj posadi u pomoć u Kaniži. Habsburška vojska je nastojala osvojiti utvrdu, međutim osmanske vojne jedinice s Terjaki Hasonom su bile dovoljno dobro utvrđene da su se uspijevale braniti i odolijevati napade. Habsburška vojska pokušala je s velikim jurišem 28. listopada osvojiti

---

²⁵⁵ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 543-546.

grad, ali je to na kraju bilo bezuspješno. Habsburgovci su pali u teže probleme s vojskom. Bio je velik broj ranjenih i opsjedanje im nije polazilo za rukom. Rusworm i nadvojvoda Ferdinand povukli su svoju vojsku 15. i 17. listopada. Budući da Kaniža tada nije bila osvojena, Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo ostalo je ranjivo osmanskim prodorima iz tog smjera.²⁵⁶

3.16. Uskočka epizoda - sukob sa Senjskim uskocima u vrijeme Dugog rata

Senjske uskoke unutar svojeg diplomskog rada koristim kao primjer vojnih jedinica koje su za Habsburšku Monarhiju predstavljale sivu zonu. Pod time smatram negodovanje kako bi se povećala financijska i vojna pomoć tih jedinica, a s druge strane Beču je odgovaralo što kao svojevrsne "neregularne vojne jedinice" senjski uskoci konstantno upadaju na područje Osmanskog Carstva. Njihov način sukobljavanja sa Osmanlijama na granici, iskorištavanje trgovačkih puteva Mletačke Republike, Osmanskog Carstva i Dubrovačke Republike te prakticiranje taktike "malog rata" koristim kako bi ih predstavio kao tipičan primjer takvih vojnih jedinica unutar Habsburške Monarhije. Vremenski sam se ograničio u prikazivanju njihovog djelovanja do 1606. godine, tako da njihov konačni sukob s Venecijom u ovom dijelu nisam opisao, kako bih se zadržao u vremenskom periodu koji opisujem u ovom radu.

3.16.1. Uskoci

Prije svega valja pojasniti opseg pojma *uskok*²⁵⁷ koji obilježava više različitih funkcija i struktura društva. Značenje se kroz povijest mijenja, a uočavamo veliku razliku u talijanskim i osmanskim izvorima kada govore o uskocima. Dio historiografa tvrdi kako je pojam vezan uz vlaško stanovništvo, bilo ono katoličko ili pravoslavno, koji su bili prebjegi s osmanskog teritorija.²⁵⁸ Što se tiče teritorija s kojeg dolaze uskoci spominje se i mletačka Dalmacija.²⁵⁹ Međutim, historiografija se slaže kako su ljudi različitog podrijetla pristupali uskočkim postrojbama te svojevoljno postajali dio njihovih garnizona. Velik dio Vlaha, koji su u stvari stočari s poreznim olakšicama i vojnim dužnostima, pristupali u uskočku službu. Morlaci pak

²⁵⁶ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 546-550.

²⁵⁷ Mletačka percepcija uskoka: "Iako su pogranične vlasti govorile o njima kao o imigrantima (uskok, *pribeg, transfugus*) ili kao o bivšim turskim podanicima (*herübergefallene Turgkhen*), najčešće ih se identificira nekom od varijanti termina Vlah ili Morlak." ; Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 30.

²⁵⁸ Ágoston, Gábor, Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on file Inc, USA, 2009., str. 579.

²⁵⁹ Holjevac, Željko; Moačanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Hrvatska povijest, Zagreb, 2007., str. 18. Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2013., str. 14.

čine drugu skupinu koju literatura spominje te ju dio definira kao podaničko stanovništvo osmanskog zaledja.²⁶⁰ Međutim važno je navesti kako su stanovnici razočarani ne samo osmanskom upravom, već i mletačkom ili habsburškom upravom stizali kao pitomci u uskočke garnizone.²⁶¹ Što se tiče konfesionalne strukture članova navodi se ponekad u izvorima kako su vlaški dio pridošlica činili pravoslavci, međutim valja tu napomenuti kako je dio njih sačuvao romanski identitet, dok je drugi dio bio i katoličke vjeroispovijesti. Etnička struktura se također različito interpretira i u izvorima i u historiografiji. Bracewell se posebno ističe kao jedna od modernih historiografa koja detaljnije opisuje tu strukturu u svome djelu, te ističe problematiku identifikacije konfesionalnosti sa etničkom komponentom.²⁶² Stoga su uskoci habsburški, mletački i osmanski podanicima, koji su radi društveno-političkih ili ekonomskih razloga bili razočarani vlašću te se odlučili uključiti u ovaj uskočki garnizone. Tu se također javlja komponenta avanturizma i piratstva koja je neizbjegljiva i čvrsto povezana sa uskocima.²⁶³ Njihova funkcija i djelovanje bilo je slično martolozima u Osmanskem Carstvu. Naime, bavili su se čestim i kratkim vojnim prepadima koje samostalno izvode. Tim se teritorij kroz dulje vrijeme iscrpljuje i priprema za lakše osvajanje u budućim pohodima. Valja istaknuti kako su uskoci funkcionirali za samostalno financirana vojna postrojba, što je značilo da su se često oslanjali na piratstvo, pljačkanje i iznuđivanje danka za sigurnost. Dio službe im je ipak bio plaćen, pa se taj dio uskočkih postrojbi nazivao *stipendiati*, dok onaj koji nije primao plaću bili su *venturini*.²⁶⁴ Takva struktura uprave činila ih je primamljivima svim društvenim slojevima iz različitih područja.

Sjedište njihovih operacija prvotno je bio Klis. Važna je vojno-strateška pozicija te utvrde koja ima pogled na zaljev. U pozadini je zaštićena planinskim prostorom, te nadgleda sve brodove koji morem prolaze tim putem. Klis je pao pod osmansku vlast 1537. godine te

²⁶⁰ Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 30.

²⁶¹ Holjevac, Željko; Moačanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Hrvatska povijest, Zagreb, 2007., 18.str.

Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijjskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2013., str. 14.

Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 62.

²⁶² Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 31.

²⁶³ Ibid, str. 81.

²⁶⁴ Ágoston, Gábor, Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on file Inc, USA, 2009., str. 579. Holjevac, Željko, Nenad Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Hrvatska povijest, Zagreb, 2007., str. 18.

Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 125-129.

Popović, Bare, *Povijest senjskih uskoka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1936., str. 1-30.

od tada uskoci centar svoje uprave sele u Senj i postaju poznatiji kao postrojbe iz tog grada.²⁶⁵ Nehajgrad u Senju također ima sličnu vojno-stratešku poziciju sa identičnim karakteristikama kao Klis te stoga ne čudi što su uskoci odabrali upravo tu lokaciju. Sa tih lokacija uskoci provode svoje akcije koje su bile usmjerene protiv njihovih neprijatelja.

Motivacija iza njihovih akcija u historiografiji je pomno elaborirana. Kompleksnost situacije koja je nastala uoči Dugog rata utjecala je na odnos Mletačke Republike prema uskocima.²⁶⁶ Akcije koje su provodili usmjerene su protiv Osmanlija, Dubrovačke Republike pa čak i u pojedinim slučajevima protiv volje samog pape.²⁶⁷ Mletačka Republika bila je iscrpljena trima ratovima protiv Osmanlija samo u 16.st. i uoči obnovljenog antagonizma Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva,²⁶⁸ Venecija je zauzela neutralan stav.²⁶⁹ Velike štete koje su pretrpili u sukobima sa Osmanlijama utjecale su na takav položaj koji je zauzimala. U spomenutim ratovima u 16.st. Venecija je koristila uskoke kao svoje saveznike²⁷⁰ u borbi protiv Osmanskog Carstva. Međutim, neutralnih interes koji je počela zastupati nije odgovarao odmetničkim skupinama kao što su uskoci, koji su u Osmanlijama vidjeli ne samo svoje protivnike i bivšu vlastelu, već i muslimane koji su za njih bili "nevjernici".

---

²⁶⁵ Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 50.

²⁶⁶ "Tijekom 1590-ih u Senj je stigao novi val doseljenika iz osmanskih zemalja i Dalmacije. To je desetljeće započelo posvemašnjom gladi u Dalmaciji i bosanskom zaleđu, tako žestokom da su Osmanlije zabranili izvoz žita, jednog od glavnih oslonaca dalmatinskih gradova komuna. Otvoreni rat između Habsburgovaca i Porte ponovo je izbio 1593. i trajao do 1606. (Dugi turski rat), remeteći život ne samo u habsburškoj Krajini nego i na granicama između Venecije i Turaka, unatoč činjenici da su Venecija i Porta 1595. obnovile svoj mirovni sporazum. Udvostručeni uskočki napadi na osmanski teritorij tih su godina bili popraćeni habsburškom i papinskom propagandom među osmanskim kršćanima koja ih je pozivala da se podignu i zbace jaram koji su im nametnuli Turci, "vječnog izopačenog neprijatelja imena i vjere Kristove.": Ibid, str. 61.

²⁶⁷ Holjevac, Željko; Moačanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Hrvatska povijest, Zagreb, 2007., str. 18.

²⁶⁸ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, Knjiga peta, Četvrto doba: Vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527-1740)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1982., str. 499.

²⁶⁹ "Tijekom šesnaestog stoljeća Venecija i Porta tri su se puta izravno sukobile: u ratu 1499.-1503. godine, u ratu Sveće lige 1537.-1540. godine u Ciparskom ratu 1570.-1573. godine. Tijekom tih ratova Venecija se uskocima služila u svoje svrhe, potičući njihove pojedinačne prepade na turske podanike i novačeći ih u svoju vojsku.": Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 199.

²⁷⁰ Venecija je dala uskocima pravo na postavljanje svojih zapovjednika, što je još jedan od faktora zašto se nisu uklopili u mletački vojni sistem.; Ibid, str. 199.

3.16.2. Venecija i uskoci

Kao što sam naveo u prijašnjem poglavlju, Venecija je vodila samo u 16.st. tri rata protiv Osmanskog Carstva i nije imala namjere prekidati krhko primirje radi uključivanja u Dugi rat. To naravno nije odgovaralo uskocima, koji su postupali prema svojim načelima, koji su se kršili sa mletačkom politikom.

Habsburgovci su se odlučili aktivnije uključiti u rat protiv Osmanlija 1593. godine, što je ponovo navelo uskoke na još veće akcije provala i upada na osmanski teritorij. Naveo sam već u prijašnjem poglavlju kako su djelovali slično martolozima,²⁷¹ a istaknuo bih kako su imali pristranost lokalnog stanovništva. Jataci, odnosno stanovnici koji su prikrivali uskočka djelovanja, bili su im velika podrška, što je zadavalo velike probleme Veneciji.²⁷² Mletačka Republika je u ovom slučaju trpila greške vlastite politike, kojom je zapostavljala stanovništvo Dalmacije,²⁷³ što se očitovalo u njihovoj suradnji sa uskocima. Naime, sigurno je da su uskoci od određenih zajednica ubirali danak za zaštitu,²⁷⁴ međutim to je samo pogoršavalo odnos Mlečana sa stanovnicima Dalmacije koji su gubili povjerenje u njih.²⁷⁵ Habsburgovcima su odgovarale uskočke akcije, jer su oni preuzeli održavanje pograničnih garnizona na sebe, i tako novčano olakšavali habsburško financiranje tih napuštenih utvrđenja.²⁷⁶ Problemi su se nagomilavali s vremenom jer su uskočka pljačkanja mletačkih, osmanskih, ali i dubrovačkih trgovačkih brodova postajala sve učestalija. U historiografiji se razilaze mišljenja o početku sukoba između Mlečana i uskoka, međutim valja napomenuti

²⁷¹ "Sličnosti nisu izmakle oku suvremenih promatrača, koji ih katkad nazivaju turskim uskocima. Minuccio Minucci, zadarski nadbiskup čija je suvremena povijest uskoka osuđivala njihovo ratovanje kao nešto jedva malo bolje od razbojništva, opisao je martologe na početku sedamnaestog stoljeća kao "zlu i barbarsku miliciju, iste vrste kao i sami uskoci"; Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 39.

²⁷² Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2013., str. 38–41.

²⁷³ "Posezanje za Jadranom kao njezinim Zaljevom (*Golfo Culphus*) Venecija je temeljila na navodno brojnim povijesnim presedanima, ceremonijama i nametima te zaštiti protiv gusarskog brodovlja koje je stoljećima koštalo ljudi i brodova. Habsburgovci su uzvraćali da je more slobodno za sve te da svima jednako pripada kao i zrak koji se diše. Za njezin su pomorski ceremonijal vjenčanja s morem tvrdili da je komedija bez pravnih učinaka i ukazivali na činjenicu da španjolski kraljevi štite Ligursko more bez nameta za brodovlje. Također su tvrdili da su prvo papa Julije II., a zatim i car Karlo V. dokinuli te mletačke pretenzije još za Cambraiske lige 1509. godine, odnosno careva boravka u Bologni dvadeset godina poslije, 1529." ; Ibid, str. 38.

²⁷⁴ Holjevac, Željko, Nenad Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Hrvatska povijest, Zagreb, 2007., str. 18.

Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 188.

²⁷⁵ Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 81.

²⁷⁶ Ibid, 41. str.

kako se sve teze koje sam pronašao u literaturi tiču 50-ih godina 16. stoljeća.²⁷⁷ Posebno je unosno za uskoke bilo krijumčarenje soli.²⁷⁸ Mletačka neutralnost konstantno je bila iskušavana,²⁷⁹ a uskoke je smatrala običnim gusarima jednako kao i malteške vitezove.²⁸⁰ Prilikom pljačkanja trgovačkih brodova uskoci su posebno plijenili osmanske i židovske trgovce.²⁸¹ Svoje akcije opravdavali su vjerskim i političkim razlozima. Naime svakog tko je surađivao sa Osmanskim Carstvom smatrali su svojim neprijateljem, što se također odnosilo na osmanski protektorat Dubrovnik.²⁸² Velik broj odmetnika, čak i mletačkih vojnika, prelazio je na uskočku stranu. Takvo dezertiranje bilo je s jedne strane posljedica bježanja od teških životnih uvjeta ili s druge strane, potraga za brzim obogaćivanjem. Žestoki odnos je eskalirao mletačkom blokadom Senja 1590.g. Situacija se naglo promijenila i uskoci su se borili za preživljavanje, jer se njihov način financiranje preko piratskog pljačkanja naglo smanjio radi malog broja trgovačkih brodova koji je plovio morem. Broj uskoka se počeo naglo smanjivati, i broj avanturista se naglo smanjivao jer više nisu vidjeli izvor prihoda u takvom načinu života.²⁸³ Budući da nema prilika za pljačku, uskoci koji su primjerice bili prvotno u mletačkoj službi, ponovno nastoji pronaći mjestu u vojsci Venecije. Kazna za pomaganje uskocima naglo se zaošttila, što je bila posljedica mletačke neutralne politike prema Osmanskome Carstvu u tome periodu. Pod prijetnjom globe ili smrti Venecija je kažnjavala sve stanovnike koji bi pomagali na bilo koji način uskocima. Kada niti to nije bilo dovoljno, uveli su izgnanstvo. Međutim, stanovnici su znali ponekad izbjegći kaznu smrti ili

²⁷⁷ Magdić je 1573. predložio da se otme brod *Contarina*; N. Klaić smatra da je sukob izbio 1563., kada ona datira prve ozbiljne zahtjeve Mletaka za hegemonijom na Jadranu (*Društvena previranja i bune*, str. 184.); Šišić navodi godinu 1557., kada su Mleci prvi puta blokirali Senj (*Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 309.); Pederin ga stavlja u 1547., kad su uskoci bili primorani odlaziti u prepade na jug jer im je habsburško-osmanskom sporazumom iz te godine zabranjeno da kod prepada prelaze granicu (*Gospodarski i ideološki pristup*, str 185.).; Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 199.

²⁷⁸ Ibid, str. 78.

²⁷⁹ "U svom glasovitom govoru "O neutralnosti" koji je Minucci napisao 13. lipnja 1594., a koji je izgovorio državni tajnik i papin nečak kardinal Cinzio Aldobrandini 1595. godine u Rimskoj akademiji, upozorili su Veneciju da njezina neutralnost ne predstavlja izraz političkog pragmatizma, nego nemoći, koja Turcima neće promaknuti i koju će iskoristiti u prvoj mogućoj prigodi."; Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2013., str. 39-40.

²⁸⁰ Ibid, 38. str.

²⁸¹ Marc' Antonio Pisani, *Capitano contra uscocchi*, javlja o uskocima 1588. : "(...) otimaju Turke i Židove i njihovu imovinu na kopnu i na moru. No oni se najviše okomljuju na Morlake, koje odvode u roblje i otimaju im stoku, a takvi su prepadi nezakoniti jer su Morlaci kršćani, a njihova imovina kršćanska." Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 187.

²⁸² Bez obzira na spomenuto, među uskocima su se nalazili ponekad i dubrovački otpadnici koji su bili razočarani vlastelom i upravom. Tako se spominje 1611. i 1612. godina kada dubrovački plemić Marin Rastić i Jakob Đurđić biježe iz zatvora, gdje su se nalazili radi krijumčarenja oružja kršćanima u Hercegovinu i uskoka na dubrovački i osmanski teritorij.; Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., 204. str.

²⁸³ Godine 1593. uskočki zapovjednik Juraj Lenković izvještava kako uskoci prodaju svoju imovini i sele iz Senja jer nema hrane. Ibid, str. 62.

globe te se uključiti u uskočke postrojbe, što se tako ponovo obilo o glavu Mlečanima. Velik dio vojnika koji bi bio raspušten od vojne službe, iz habsburške ili mletačke vojske, htio je nastaviti borbu protiv Osmanlija, što su radili uključujući se u uskočke postrojbe. Znalo se dešavati da se odjednom velik broj bivših vojnika priključio uskocima. Takav slučaj se desio kada je Marko Margetić u Senj doveo čitavu plaćeničku jedinicu.²⁸⁴

Najveći problem koji su uskoci do tog trena zadali Mletačkoj Republici bilo je kratkotrajno osvajanje Klisa, o čemu će detaljnije pisati u sljedećem poglavlju ovog rada.

3.16.3. Zauzimanje Klisa 1596. godine

Nakon što je Venecija podigla pomorsku blokadu Senja, ali i drugih uskočkih gradova na Jadranu, ustupila je privremena stagnacije uskočkog gusarenja. Međutim, s vremenom su se prilike mijenjale u korist uskoka jer su na razne druge načine, kao što je suradnja sa lokalnim stanovništvom i prihvaćanje mnogih odmetnika, polagano popravljali vlastitu situaciju.

Klis je bio utvrda koju su Osmanlije oduzeli uskocima još 1537. godine. Kada su uskoci uspjeli prikupiti dovoljno novih članova i opskrbiti se za napad na, zauzeli su klišku utvrdu u travnju. Utvrdom su zapovijedali Ivan Alberti,²⁸⁵ Franjo Martinčić, Nicolo Cindro i šibenski plemić Arbanasović. Pomoć je počela konstantno dolaziti iz svih dijelova Dalmacije. Takva situacija koja je uzdrmala odnose Mlečana i Osmanskog Carstva nije išla na ruku Veneciji. Stoga su Mlečani počeli sprječavati svaki pritok pomoći koji je išao preko Dalmacije uskocima u Klis. Incident je postao još veći kada je papa Klement VIII. odbio zahtjev mletačkog nuncija Paola Paruta, koji je tražio da naredio kršćanima da napuste Klis. Budući da je brodovlje Svetе Stolice imalo slobodnu plovidbu morem. Lenković²⁸⁶ je to iskoristio za krijumčarenje uskočkih postrojbi u pomoć Klisu te 15. svibnja šalje oko 5000 ljudi koji su se ukrcali na papinske brodove koji su krenuli iz Ancone. Uskoci su u Klisu

²⁸⁴ Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 74-80.

²⁸⁵ "Pred samu zoru na Cvjetnicu, 7. travnja 1596., splitskog patricija Ivana Albertija, na čelu oko 40 pristaša iz Splita i Trogira i postrojbi od 80 uskoka iz Senja, urotnici su potajno pripustili u klišku utvrdu. Nakon što im je u pomoć stiglo još 300 uskoka, uspjeli su za jedan dan i svaldati posadu. Uskoci su se tada vratili u Senj s turskim zarobljenicima, ostavivši u Klisu 70 drugova i postrojbu iz obližnjih Poljica. Na utvrdi je razvijena habsburška zastava i barjak s križem, a zidine su ukrašene i glavama Turaka ubijenih u napadu." Ibid, str. 204.

²⁸⁶ Stav Ivana Lenkovića o Habsburgovcima: "Moj kralj može mi naređiti što god se prohtije Njegovom Veličanstvu, ali ako mi zapovjedi da ne napadam nevjernike, ili da vratim ono što sam uzeo i kanim i dalje uzimati kad god i gdje god budem mogao, usprotivit će se pa makar izgubio glavu." Ibid, str. 208.

podignuli habsburšku zastavu,²⁸⁷ što je izuzetno smetalo klimavim odnosima Osmanskog Carstva i Mlečana, jer je to bila kršćanska zastava i time se jasno pokušavalo dati do znanja da neće prepustiti utvrdu. Osmanlije su započele žestoku opsadu grada, a Lenković je 25. svibnja s 36 brodova i 5000 ljudi napao osmansku vojsku. Uspjeli su odbiti prvotnu navalu, međutim, za kršćane je poginuo Ivan Albertij, čija je glava bila poslana u Carigrad. Mlečani su nastojali spriječiti bilokakvu suradnju sa uskocima, tako što su počeli paliti kuće uskočkih jataka. Klis je konačno i pao 30. svibnja ponovno u ruke Osmanlija, kada su pobijedile Lenkovića kod Vinišća blizu Trogira gdje se uputio po pojačanje.²⁸⁸ Uslijedio je dugačak progon uskoka i mletački pokušaj rješavanja uskočkog pitanja na Jadranu.

Naime, Josip Rabatta bio je zadužen za kažnjavanje uskoka koji su sudjelovali u kliškoj kampanji. Prije Rabatte je bio niz neuspješnih nuncija koji su također nastojali riješiti uskočko pitanje, međutim spomenutog sam izdvojio jer je ostavio najveći trag. Problemi za Veneciju, barem što se tiče uskoka i dalje su bili prisutni. Mletačka trgovina nije revitalizirala prostor, a osmansko ratovanje je uništavalo gospodarstvo Dalmacije. Mlečani su nastojali uskoke ubijati naočigled Osmanlija, kako bi im jasno prenijeli poruku kako ne podržavaju uskočke akcije. Svako razbojništvo je postalo asocirano sa uskocima, što je dodatno utjerivalo straha među Mlečanima.²⁸⁹ Valja istaknuti kako se dio gusarskih akcija i drugih razbojništava namjerno zamaskirao kao uskočki, kako bi se prikrili glavni krivci.²⁹⁰

Stoga je situacija bila ozbiljna.²⁹¹ Posedarski, Margetić i Juraj Maslard, bivši službenik Dubrovačke Republike, bili su glavni uskočki bjegunci koje je Rabatta dao ubiti. Godine

²⁸⁷ "Dana 9. ožujka 1596. u Veneciju je uplovila fregata koju je poslao splitski rektor, a koja je izvjestila da je 800 uskoka opkolilo Klis. U svom izvještaju Rimu od 13. travnja, nuncij Antonio Maria Graziani (1596.-1598.) biskup od Amelije u Umbriji, potvrđio je da je u četvrtak navečer stigla splitska fregata koja je izvjestila Senat da su 7. travnja uskoci zauzeli utvrdu, "ključ Hrvatske i dijela Bosne", te na njemu izvjesili carsku, Rudolfovou zastavu." Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2013., str. 40.

²⁸⁸ Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2013., str. 40-42.

Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 74-81.

Sinković, Marijan (gl.ur.), *Ilustrirana povijest Hrvata*, Maribor, 1990., str. 134.

Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata*, Marijan Tisak, Split, 2004., str. 300.

²⁸⁹ Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 200.

²⁹⁰ Ibid, str. 84.

²⁹¹ Vettor Barbaro piše 1601. o situaciji: "Oni drže da imaju pravo nanositi štetu imovini i podanicima Vaše Visosti, jer ih Venecija ometa u napadima na Turke. Tome ih u svojim propovijedima uče njihovi fratri i svećenici, neuki i zli nitkovi." ; Ibid, str. 203.

"Štovиše nastavili su još bezobraznije s prepadima na kopnu (u Poneretvlu i dr.) i moru (od Kotora do Pule), utoliko prije što su novčane dotacije za senjsku posadu ionako bile neuredno doznačivane, a Senj, smješten na lokaciji gdje se stjenovita planina strmo obrušava u more, u isto vrijeme nije nudio svojim stanovnicima pažnje

1601. u Senju ih je Rabatta okupio te htio na očigled svih ubiti, kako bi svim stanovnicima i preostalim odmetnicima dao do znanja kako Mletačka Republika ne tolerira provociranje borbe sa Osmanlijama. Međutim, situacija je Rabatti uskoro izmakla kontroli kada se okupljena gomila pobunila, provalila u Senj i ubila ga.²⁹²

3.17. Posljednji sukobi i Žitvanski mir 1606. godine

Džemidži Hasan 1602. krenuo je ratovati ranije nego li je do tada Osmansko Carstvo planiralo. Gubitak Stolnog Biograda potaknuo je nove pokušaje osmanske vojske da napravi nove vojne pohode. Herceg Mercoeur umire 19. veljače 1602. godine te ga nasljeđuje Rusworm. U listopadu Osmanlije su zauzeli Erdelj i time okončali u tom periodu daljnje popune u toj regiji. Slijedile su daljnje bitke na području Ugarskog Kraljevstva. Osmanska vojska opsjedala je Peštu, a habsburška Budim. Do studenog su prestale obje opsade da bi bile ponovno pokrenute 1603. godine. Na tom području dešavale su se glavne bitke jer u slučaju da osmanska vojska osvoji Peštu, imanentno bi bilo daljnje osvajane Ugarske, a time također olakšan napad na Naslijedne Zemlje. Ruswarm, Siegfried Kolonić i Nadasdy su 29. rujna 1603. godine presreli osmansku vojsku koja je nosila hranu Budimu te ju porazili. Uspjeli su također osvojiti tvrđavu Hatvan, koja je neposredno štitila Budim. Osmansko Carstvo je spalo u neočekivane probleme kada je 22. studenog 1603. umro sultan Muhamed III. Naslijedio ga je sin Ahmet I. (1604.-1617.). Pregovori za mir niti u tom trenutku nisu bili mogući. Vezir Lala Muhamed-paša provalio je s osmanskom vojskom u Ugarsku. Habsburška vojska se povlaci stoga iz Pešte, Vaca i Hatvana te spaljuje za sobom te utvrde da Osmanlijama ne ostavi čitave utvrde. Vezir je došao pred Ostrogon 19. rujna i opsjedao ga je do 11. listopada kada je odustao.²⁹³

---

vrijednih alternativnih rješenja za materijalno osiguranje svakodnevnog života. Iako je Rudolf II. 1607. uzeo u zaštitu senjske građane i vojнике, uskoci su ipak dospjeli u izravan sukob s habsburškim strukturama moći, sukob u kojem nisu mogli pobijediti. Venecija je pak Bečkim ugovorom s Habsburgovcima 1612. dala na znanje da će obustaviti pomorsku blokadu ako se uskoci uklone iz Senja. Iste je godine pred vojnim sudom u Karlovcu osuđen na smrt uskočki vojvoda Ivan Vlatković ("Ivan Senjanin"). Po zapovijedi nadvojvode Ferdinanda pogubljen je mačem, unatoč tome što su istaknutiji Senjani, čak i senjski Kaptol, svjedočili u prilog njegovu "dobrom glasu". Uskocima se neminovno bližio kraj. Zbog njih je 1615. izbio otvoreni rat između Habsburške Monarhije i Mletačke Republike, poznat kao Uskočki ili Gradiški rat. Napokon je 1617. sklopljen tzv. Madridski mir. Nakon 1618. uskoci su protjerani iz Senja. Preseljeni su pretežito u Gacku i u brinjski kraj, a dijelom i u Žumberak, odnosno oko Pazina i ispod Učke."; Holjevac, Željko; Moačanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Hrvatska povijest, Zagreb, 2007., str. 19.

²⁹² Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 80-84.

²⁹³ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 559-560.

Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo je s druge strane u periodu 1602.-1604. godine, prema Klaiću, bilo pošteđeno većih provala. Staleži i ban Ivan Drašković nastojali su obnoviti dijelove koje su mogli. Sabor u zagrebu 14. veljače 1602. godine daje naputak ugarskom saboru da se hrvatske staleže ne traži ratovati izvan svojih granica. Situacija je bila takva da se nisu usudili napuštati svoje dijelove kraljevstva, budući da su se konstantno bojali provala osmanske vojske. Ovo svjedoci koliko je Osmansko Carstvo imalo dobru taktičku poziciju kada je moglo sa više strana prijetiti Habsburškoj Monarhiji, ali također i lošoj organiziranosti i opremljenosti habsburške vojske u tome trenu. Odluka o neslanju hrvatskih vojnika je, kako Klaić piše, bila ispravna jer je Sefer-beg provalio sa 3000 vojnika i pljačkao Rečicu. Hrvatski sabor je 11. studenog 1602. uveo nove ljude na važne funkcije u kraljevstvu. Novi protonator postao je Gašpar Petričević, prisjednik za banskim stolom postaje Stjepan Patačić, novi zemaljski liječnik Daniel od Rosenberga iz Bečkog Novog Mjesta s godišnjom plaćom od 200 rajsinskih forinti. Iz te odluke vidimo kako se sve više povećava interes za kvalitetnim doktorima. Dana 14. svibnja 1603. Varaždin i Slavonsku krajinu napušta Ivan Sigismund Herberstein, a njegovu funkciju nasljeđuje Sigismund Fridrik Trautmandorf (1603.-1630.). U trećem mjesecu 1603. godine je Deli Husein postao beglerbeg Bosne. Od tada je pripremao nove napade na Habsburšku Monarhiju. Kod Osijeka je sjedinio vojsku s vezirom Lali Muhamed-pašom i krenuo na Ugarsko Kraljevstvo. Husein je izgubio kod Budima 29. rujna 1603. velik broj vojnika, vratio se u Banja Luku i u Bosni spao u dodatne probleme.²⁹⁴

Vojvoda Mihajlo je u Erdelju sakupio vojsku te se sukobio sa Jurajem Bastom, zapovjednikom kraljevskih četa u Gornjoj Ugarskoj. Mihajlo je uspio u svibnju i lipnju 1600. godine zavladati Moldavijom, protjeravši poljskog štićenika Jeremiju Movila. Iduće godine situacija se dodatno zakomplificirala i 27. ožujka Sigismund Bathory zavladao je Erdeljem, a Mihajlo se obratio caru Rudolfu za pomoć. Mihajlo je uspio u kolovozu iste godine pobijediti Bathoryja te je pokušao ubiti Basta. Sigismund Bathory je dobio pomoć osmanskih i tatarskih vojnika te je još uvijek ostao u Erdelju. Ipak je izgubio bitku kod Tövisa 2. srpnja 1602. godine i odlazi u Češku gdje je dobio na upravu pokrajinu Libchowice od cara Rudolfa, gdje umire 1612. godine. Time car Rudolf dobiva punopravnu upravu na Erdeljem te za upravu

---

²⁹⁴ Klaić piše kako je u Bosni za novog upravitelja postavljen Seferbeg-paša i kako je on krenuo protiv Huseina. Deli Husein nastojao je surađivati s Mlečanima, Habsburgovcima i papom kako bi dobio ponovno vlast u Bosni. Klaić navodi kako je 15. ožujka nuncij papi izjavio da se sumnja da Husein želi postati kršćanin. Navodno je pobjedio u početnim sukobima. Međutim, 22. ožujka 1604. nuncij javlja da je Husein poražen i sa 100 vojnika se povlači u Beograd. Iste godine prelazi u Temišvar, a u Bosni Ahmet-paša Dugalić postaje beglerbeg.

postavlja generala Basta. Klaić prenosi kako je Bast uveo strahovladu,²⁹⁵ a car Rudolf započinje protureformaciju u Ugarskoj i Erdelju protiv kalvinista, luteranaca i protestanata.²⁹⁶

U Ugarskoj i Erdelju izbija velika pobuna uzrokovana prozivanjem *novovjeraca*²⁹⁷ 1604. godine sa strane cara Rudolfa. Stjepan Bočkaj, kalvinist, bio je glavni predvodnik pobune protiv habsburške vlasti na tim prostorima. Klaić piše kako je čak pregovarao sa osmanskim vezirom Lala Muhamedom Sokolovićem, okupio je vlastitu i erdeljsku vojsku te se 14. listopada 1604. sukobio sa pristašama cara Rudolfa. Bočkajeva pobuna se proširila, dobio je pomoć Valentina Drugetha od Homonne, vezira Lala Muhameda koji je 18. listopada naredio Erdeljcima da mu pomognu. Osmansko Carstvo je u tom trenutku bilo u povoljnoj situaciji imajući tako na svojoj strani novog mogućeg vazala, a Habsburška Monarhija je bila dodatno potresena unutrašnjim sukobom plemstva, što ju je pak činilo nesigurnijom. Na saboru u Maros-Szerdi 22. veljače 1605. godine erdeljski plemići proglašuju Stjepana Bočkaja vojvodom, a Gornja Ugarska ga 20. travnja iste godine u Serencu proglašuje svojim knezom. Na tom sastanku su također proglašili slobodu svih vjeroispovijesti, odredili opću insurekciju pod prijetnjom gubitka imanja. Bočkaj je time postao gospodar Erdelja i gotovo cijelog dijela tadašnje Ugarske. Ovakav ustanak nije stoga bio malobrojan i nebitan, već je zahvatio goleći prostor na kojem se odvijao sukob sa Osmanskim Carstvom na granici. S druge pak strane, hrvatsko plemstvo je odbilo sudjelovati u ovoj pobuni te su 2. svibnja 1605. u Zagrebu dogovarali sa banom Ivanom Draškovićem o daljnjoj obrani Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva u ovakvoj situaciji. Bočkajev vojvoda Grgur Németh pustošio je zapadne ugarske županije, a ostale vojvode planiraju napasti Nasljedne Zemlje i Moravsku. Neke ugarske vojvode su iz straha, a druge iz uvjerenja na strani Bočkaja. Németh nije uspio osvojiti Suprun te je uz pomoć Osmanlija i Tatara provaljivao u Štajersku. Krajem svibnja 1605. godine štajerski plemić Bernardin Mindrof u Grazu izvješćuje kako je velik broj hajduka preko Ugarske provalio u Bistrigu i okolna područja. Iz Ormuza Németh poziva bana Draškovića da Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo stane na stranu Ugarske u ovoj pobuni. Hrvatsko-slavonski staleži raspravljali su o mogućnostima koje su im bile na raspolaganju, pa se čak našao prijedlog da se plati Némethu da ne napadne. Ipak su na koncu odlučili suprotstaviti mu se silom, postavili su stražu uz Dravu od Vince do Ludbrega. Ovo suprotstavljanje hrvatsko-slavonskih plemića iznenadilo je Németha. Vojvoda Ferdinand je Draškoviću obećao povećati

²⁹⁵ Na saboru u Devi 5. rujna 1603. godine sve nazočne plemice proglašio je izdajicama, jer je dio Erdeljaca za vodu proglašio Mojsija Sekelja, drugi Gábora Bethlena.

²⁹⁶ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 564-566.

²⁹⁷ Pod tim terminom ubrajam sve kalviniste, protestante i luterane tog doba.

banske čete i naređuje da kažnjava sve koji su uz Bočkaja i Németha. Prešao je u Ugarsko Kraljevstvo 23. srpnja 1605. godine sa vojskom te se sreo sa vojskom Trautmansodrfa 27. srpnja kod Gotharda blizu štajerske granice. Idućeg dana dolazi knez Nikola Zrinski sa Franjom Baćanom. Klaić piše kako je habsburšku vojsku činio velik broj vojnika te da su pobijedili Németha kod Körmenda, koji nakon toga bježi u Siget. Drašković se povukao sa svojom vojskom u Slavoniju.²⁹⁸ U srpnju 1605. godine sultan Ahmet obećao je Bočkaju Ugarsku i Erdelj kao leno Osmanskog Carstva te mu zajamčio obranu od Nijemaca. Bočkaj uz pomoć Lala Muhameda osvaja Ostrogon 2. studenog 1605. godine te je 11. studenog iste godine u Pešti proglašen kraljem Ugarske i Erdelja i bio oslobođen danka za deset godina. Sabor staleža Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva održava se u Krapini i pokreće insurekciju. Grof Petar Erdödy određen je za obranu Banske krajine, Šimun Bratulić i Nikola Istvannfy su odabrani za izaslanike Ferdinandu kako bi prenijeli probleme hrvatsko-slavonskih staleža. Car Rudolf počeo se sukobljavati sa braćom Maksimilijanom i Matijom. Povlačio se u svoj dvor u Gracu, ali je uspio još 28. svibnja 1605. bratu Matiji odrediti ratnu punomoć u Ugarskoj. S druge strane, pristaše Bočkaja kao što je Stjepan Illéshazy, počeli su sumnjati u suradnju s Osmanskim Carstvom. Dana 2. listopada Osmanlijama je pošlo za rukom preuzeti Ostrogon te su od tada pokrenuti pregovori za sklapanje mira. Bočkaj je već 17. studenog 1606. priredio vlastite zahtjeve, a primirje je stupilo na snagu 15. siječnja 1606. godine. Mir je sastavljen prvo u Beču 9. veljače te ga je 10. ožujka odobrio Rudolf i sazvao sabor u Požunu 24. travnja kako bi se uvjeti sklapanja punopravnog mira dogovorili. Sabor hrvatsko-slavonskih staleža je u Zagrebu 10. travnja 1606. godine odredio izaslanike za Požun te odredio vlastite uvjete. Glavni zahtjev bio je da se hrvatska vojska ne šalje ratovati izvan vlastitih granica, sređivanje vlaške situacije u Vojnoj krajini, uređivanje banske vlasti unutar kraljevstva i na vojnoj granici. Na tom saboru je ban Ivan Drašković podnio ostavku kao ban, što Klaić tumači kao posljedicu neslaganja s politikom naseljavanja Vlaha na teritorij Zrinskih i Frankopana. Sabor u Požunu ipak nije održan, ali je stoga prije istjecanja primirja održan u Beču 23. lipnja 1606. sabor na kojem je Habsburška Monarhija iznijela vlastite uvjete za sklapanje mira. Prijedlozi se sastoje od članaka koji su zajamčili slobodu vjeroispovijesti svim staležima Ugarske, ali da nema štete za rimokatoličku vjeru. Određeno je kako kralj proglašava opće pomilovanje, oteto se vraća te je određeno kako će nadvojvoda Matija izabratiti ugarskog palatina domaćih

²⁹⁸ Klaić također piše kako su zagrebački kanonik Pavao Jagustić i Illéshazy tvrdili da je ban Ivan Drašković zaslužan za očuvanje Rudolfove vladavine. Treba uzeti u obzir kako je u tom trenutku Habšurska Monarhija bila u neugodnoj situaciji jer se velik dio njezinog teritorija u Ugarskoj i Erdelju pobunio protiv Beča. U slučaju da se hrvatski ban odlučio prikloniti Bočkaju sa više strana bi mogli upadati na prostor Nasljednih Zemalja. Međutim sukob se nastavio nakon ovih događaja.

korijena za upravu. Stjepan Bočkaj dobio je Erdelj, Zaransku, Biharsku, Krasnansku, Srednjosolnočku i Marmorašku pokrajinu te je određeno da gubi pokrajine ako ne bude imao muškog nasljednika. Car Rudolf potvrdio je ove odredbe 6. kolovoza 1606. godine.²⁹⁹

Poslužio je kao zahtjev habsburške strane u sklapanju Žitvanskog mira na Dunavu. Cara Rudolfa zastupao je kapetan Komorana Ivan Istvánffy, Siegfried Kolonić, Franjo Bačanin i Kristofor Erdödy. Sultana Ahmeta I. zastupali su budimski beglerbeg Ali-paša sa još trojicom izaslanika, a Bočkaja i Illésházyja također trojica. Mir kod Zsitvara sklopljen je 11. studenog 1606. godine i sastojao se od 17 članaka. Predstavlja prekretnicu u diplomatskim odnosima između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva jer sultan prepoznaće Habsburgovce kao nasljednike carske krune i naziva ih *Roma-i Çasar*³⁰⁰, a određen je na 20 godina, počevši od 1. siječnja 1607. godine. Nova intitulacija koju sultan koristi za habsburške vladare značajna je iz političkih razloga jer se njome po prvi puta vidi kako Visoka Porta počinje prepoznavati Habsburšku Monarhiju kao ravnopravnu državu,³⁰¹ a njezine vladare više ne naziva *Beç kıraklı*, odnosno "bečkim kraljem".³⁰²

Teritorijalno niti jedno carstvo nije dobilo znatna područja usprkos velikog niza izmjena i opsjedanja utvrda. Određen je *status quo*, zabranjeno je daljnje provaljivati, velika vojska mora prestati s upadima na tudi teritorij, zarobljenici se vraćaju, a također je važno što Habsburška Monarhija od tada ne plaća danak Osmanskom Carstvu, kao što je do tog perioda prije morala. Ipak je određeno jednokratno plaćanje 200 000 forinti, a nakon tri godine će se ponovno sakupiti poslanici da se osigura poštivanje mira. Time je prvi puta Habsburška Monarhija u ovakvoj vrsti pregovora sudjelovala na ravnopravan način nasuprot Osmanskog Carstva.³⁰³

3.18. Zaključno

Dugi rat u svojoj srži smatram period u kojem se vidljivo uočava primjena inovacija iz vojne revolucije, ne samo u manjoj, već u velikoj mjeri. Pod to, dakako ne ubrajam revoluciju mornarice iz razloga što se ovaj rat većinu vremena vodio na kopnu, osim manjih epizoda na

²⁹⁹ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrti doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982., str. 566-579.

³⁰⁰ Rimski car.

³⁰¹ Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, Analecta Isisiana LXXV, The Isis Press Istanbul, 2004., str. 91.

³⁰² Harald Heppner, Zsuzsca Barbarics-Hermanik (gl.ur), *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Mein, Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009; Petricsh, Ernst D., *Angst als politisches Instrument der Osmanen?*, Frankfurt am Mein, Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009., str. 36.

³⁰³ Ibid, str. 579-581.

Jadranu i ne koriste se modernizirani brodovi kakve navode teoretičari vojne revolucije. Jasno se uočava tendencija Habsburške Monarhije, ne samo u vrijeme Dugog rata, već i u prijašnjim desetljećima, da se sustavno organizira financijski i taktički vojno najisplativija obrana.

Promjena je najvidljivija u percepciji rata sa niza velikih bitaka, na stavljanje jednake, ako ne i veće, važnosti na defanzivnu taktiku. To se manifestira u fortifikacijskom sustavu koji se protezao uzduž cijeli međugranični prostor Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva sa Osmanskim Carstvom. Dugi niz godina trajalo je dogovaranje odabira prikladnog položaja za izgradnju utvrđnih objekata kako bi se odredila najbolja strateška mjesta za obranu, ali i najisplativija novčana opcija. To je uzrokovalo mnoge sukobe unutar plemićkih staleža Habsburške Monarhije. Ipak se stvorio kompleksan niz utvrđenja koji je služio kao tampon zona za sprečavanje svakidašnjih prodora, pljačkaških pohoda i upada. Također je taj prostor mogao funkcionirati u svrhu špijunaže i obavještavanja, što se pak moglo odvijati putem trgovaca i drugih ljudi koji bi se za to odredili.

Gledajući svakidašnje sukobe u Dugom ratu, vidljivo je kako masovnih i odlučujućih bitaka nema u velikom broju. Oslanja se sve više na *Kleinkreig*, što je u slučaju Habsburške Monarhije bilo teško za promijeniti, pogotovo na području Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva, dok je Osmansko Carstvo imalo drugačije posloženu vojsku. Ipak, planiranje taktike daleko unaprijed jedan je od razloga zašto je ovaj rat drugačiji. Time se moglo dobro isplanirati kako pristupiti različitim uvjetima, na koji način odgovarati na provale, pohode sultana ili pohode beglerbega. Opremanje vojnih jedinica te plaćanje njihove službe nije uvijek savršeno funkcionalo, međutim to ne znači da iz tog razloga ne možemo reći kako vojna revolucija i njezine promijene nisu imale dovoljno velik utjecaj na ovaj sukob. Vidljiva je povećana invoviranost vojnika, ali i stanovništva iz mnogih dokumenata tog perioda, a također i iz procjena mnogih historiografa. Stvaranje i povećanje važnosti Dvorskog ratnog vijeća i Bečkog savjetovanja predstavljaju još jedan reprezentativan primjer institucionalizacije vojne uprave, a kroz njih možemo vidjeti uvod u modernizaciju čak i čitave državne uprave. Žitvanski mir 1606. godine je taktički značio vraćanje *statusa quo*, međutim politički je izjednačio važnost obaju suprotstavljenih carstava jer po prvi puta sultan naziva habsburškog vladara carom. Stoga ovakav rat predstavlja velike promijene na više dimenzija u vojno-strateškom i političkom smislu.

4. Osmanski način ratovanja

Pri objašnjavanju ratovanja u Osmanskom Carstvu valja na početku odmah objasniti što je timarski sustav te kako je on funkcionirao u navedenoj državi. Kruhek ističe kako je cilj države bilo osvajanje i širenje njezinog teritorija.³⁰⁴ Novac, nadarbina, pljen i – najvažnije – zemlja,³⁰⁵ dobivaju se putem ratova.³⁰⁶ *Timar*, odnosno posjed koji se dobiva najviše vojnim zaslugama, dariva se najistaknutijim pojedincima.³⁰⁷ U početku se najviše dijelio vrsnim vojnicima, koji su se na određen način istaknuli od drugih, da bi se kasnije mogao dobivati i političkim djelovanjem i drugim načinima,³⁰⁸ o kojima će više biti riječi u drugim poglavljima ovog rada.

Budući da zemlja nije bila neograničena u Osmanskom Carstvu, a vojnicima se obećavao posjed i financijski stabilan život kroz ratovanje, ipak takav način života bio je najisplativiji. S druge strane, to je značilo da će država konstantno morati biti u nekoj vrsti rata sa svojim susjedima. To je također značilo da se sve veći broj stanovništva uključivao na različite načine u rat, bilo kratkim upadima i prodorima, bilo pljačkanjem, čuvanjem granica ili aktivnom vojnom službom. Takav sustav je okupio velik broj ljudi koji je stalno tražio komad svoje zemlje. Istanbul je bio centar iz kojeg su se širila ratna osvajanja.³⁰⁹ Timarski sustav kao takav predstavlja sultansku vlast u svim dijelovima carstva. Cilj je bio osigurati vojnike za sultana, a to se činilo tako da se vojnički sloj oslobođio porezne obvezе i time postao izuzetno primamljiv. Već je godine 1528. državi pripadalo 87% zemlje. Ratnički sloj je sve više očekivao timare, te su sve više vršili pritisak na državu da ga dobe.³¹⁰ Timarska vojska je u prvoj polovici 16. stoljeća sveukupno mogla doseći između 70 i 80 tisuća vojnika. Točan broj vojnika koji je mogao ići u ratove nikada nam neće biti u potpunosti poznat, jer kako se u historiografiji ističe, određen broj ljudi je odbijao ići u vojne pohode. Historiografi kao što su Fodor i Dávid tvrde kako imamo malo podataka o osmanskim dragovoljačkim

---

³⁰⁴ Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., str. 54.

³⁰⁵ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 18.

³⁰⁶ Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., 54. str.

³⁰⁷ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 89.

³⁰⁸ Timar su dobivali čauši, dvorjani, mufeferike, tajnici.; Inalcik Halil, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300.-1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 146.

³⁰⁹ Brown, L. Carol, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, Columbia University Press, New York, 1996.; Rustov, Dankwart A., *Military Legacy*, str. 246.

³¹⁰ Inalcik Halil, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300.-1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 137-147.

snagama, koje su se same opremale te živjele na granici.³¹¹ Međutim, drugi dio historiografa je napravio iscrpnu analizu tih tzv. dragovoljačkih snaga koje su obitavale na granici te se uključivali u rat svojekolovo radi poboljšanja vlastite finansijske situacije, avanture ili brzog bogaćenja.³¹² Kratke provale na teritorij koji bi se pustošio i time pripremao za dugoročno koloniziranje, bile su karakterističan način ratovanja na granici. U prvoj fazi osvajanja teritorij bi se konstantnim prodorima i vojnim djelovanjem uništavao³¹³, a u drugoj fazi bi se krenulo u revitalizaciju prostora te konačno njegovu inkorporaciju u carstvo.³¹⁴ Od godine 1450. pa sve do 1900. godine Osmansko Carstvo je 61% vremena ratovalo. To je svejedno manji postotak od Španjolske, koja u istom periodu je provela 66% vremena ratujući. Kada pogledamo period od 1450. pa sve do 1700. godine, sveukupno je bilo 85 ratujućih godina za Osmanlike. U hrvatskoj historiografiji se često potencira rat koji su Osmanlike vodile u Europi te se zanemaruje, ili gotovo ne spominje značaj Bliskog Istoka, koji je za Osmansko Carstvo bila još jedna žarišna točka sukoba.³¹⁵

Osmanlike su imale velikog uspjeha u svojim ratnim kampanjama, što je kod ostatka Europe izazvalo inertnost i loše moralno stanje. Klonuli su duhom i uočili su superiornost

---

³¹¹ Fodor, Pál i Dávid Géza, *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, Leiden, Boston, Köln, 2000., str. 230-232.

"There is no clue to determine how many janissaries stationed in fortresses – who at time outnumbered the other units of the corps – responded to call of their aġas, or how the janissaries living or serving in different towns and villages could be mobilized." Ibid, str. 232.

³¹² Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012.

İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004.

Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Zombori, Istvan, *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Visegrad Fund, Budapest, 2004.

³¹³ Kruhek prenosi svjedočanstvo Mihajla Ostrožinskog, koji je zarobljen, te sam postao osmanski janjičar i sudjelovao u mnogim bitkama. U sljedećem citatu na zanimljiv način uspoređuje osmanska osvajanja sa morem: "Turske sile umnažanje spodobno je moru, koje istina nebiva niti više niti se umanjava, ali je takova svojstva, da neimade nikada mira, nego se svejednako talasa, koleba i miče, pa ako se u jednom predjelu stiša, u drugom u svoje bregove udara i lupa... Takvo isto svojstvo imaju i Turci, neimaju nikada mira kao ni more, jednako vode rat, i od godine do godine udaraju iz jedne zemlje u drugu. Pa ako i učine gdje primirje radi svoje koristi, onda odmah u drugih predjeljih čine zla, robe ljude, a koji ne mogu ići one poubijaju."; Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., str.54, preuzeo od T. Smičiklas, nav.dj. 638.

³¹⁴ Zombori, Istvan, *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Visegrad Fund, Budapest, 2004., str. 12-13.

"In my view, the main reason for the Ottoman conquest can be illustrated by the simile of the avalanche, which means: 1. a neighbouring country is first pillaged and looted by the frontier defence units, then by the imperial army; the spoils are channelled into the centre; 2. then the area is occupied, integrated in the empire, economically restored and its resources (prebends, tax, farms, etc.) are put in the service of new contingents and new conquests, while the advanced frontier zone begins to pour the spoils towards the centre from new areas."; Ibid, str. 13.

³¹⁵ Brown, L. Carol, *Imperial Legacy: The Ottoman Impact on the Balkans and the Middle East*, Columbia University Press, New York, 1996.; Rustov, Dankwart A., *Military Legacy*, str. 246-248.

osmanskog načina ratovanja.³¹⁶ S time je povezan vjerski fanatizam koji se u historiografiji najčešće dovodi u vezu s džihadom. Stariji povjesničari teže većem naglasku na važnosti džihada kao pokretača vojnih kampanja,³¹⁷ dok se u novije vrijeme ta teorija revizijski proučava.³¹⁸ Suvremeni historiografi ne odustaju od važnosti spomenutog vjerskog fanatizma u Osmanskem Carstvu,³¹⁹ ali također pružaju pogled iz drugog kuta u kojem konstatiraju kako je često preuveličana važnost samog džihada. S jedne strane ističe se kako džihad nije samo rat, već i unutarnja borba³²⁰ muslimana koja se demonstrira čestim molitvama, postom i drugim vjerskim obredima. U slučaju Osmanskog Carstva bitno je i razlučiti terminologiju, jer za Osmanlike *gaza* jest osvajački rat, dok je *jihad* obrambeni rat u kojem se brane ugrožene granice muslimanskog teritorija.³²¹

4.1. Fortifikacijski sustav

Osmanska obrambena strategija sastojala se od niza utvrda i fortifikacijskih građevina koje su zajednički funkcionalne kao sustav obrane i obavještavanja. Prakticirao se razmještaj vojnika iz utvrda u unutrašnjost i obrnuto.³²² Za Hrvatsku je bitna granica u jadranskom

³¹⁶ Sustav nagrađivanja: gotovina – *terakki*, novčani bonus – *bahış*, ratni plijen – *ganimet.*; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 104-105.

³¹⁷ Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., str. 60.

Brown, L. Carol, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, Columbia University Press, New York, 1996.; Rustov, Dankwart A., *Military Legacy*, str. 254.

³¹⁸ "Mnogi spahiye i vojnici u utvrdom potjecali su, kao što je to pokazalo istraživanje o dodjeli timara, od kršćana i imali su kršćansku rodbinu i prijatelje. Mnogi pak vojnici jednostavno su štitili svoje dodijeljene posjede odnosno gedik-timare i čiftlukе oko utvrda od kojih su živjeli. Pomoćne vojne snage na kraju sastavljeni od nemuslimana također su za određene službe dobivali vrlo egzaktno i jasno određene nagrade u vidu oslobođenja od određenih poreza. Do sredine 17. stoljeća ideja o masovnoj mobilizaciji za vođenje "svetog rata" protiv "nevjernika" zadržala je malo od svoga prijašnjeg dinamizma i atraktivnosti te su je i osmanski dvorski kroničari i povjesničari, a osobito praktični sudionici ratnih zbivanja, počeli smatrati anakronim i neprikladnim pomagalom prošlog vremena."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, str. 104-105.

³¹⁹ Ekspanzija u Maloj Aziji, prema Moačaninu, zaodjenuta je ideologijom borbe za vjeru. Zombori i Ágoston naglašavaju važnost tzv. "*Rumelijskog lobija*" koji je poticao osvajanja u Bosni i Hercegovini i Ugarskoj te Hasan-pašu koji je bio veliki zagovornik osvajanja Zapada. Starčević ističe brutalne borbe u Kandijskom ratu, nakon kojeg se ipak postiže kompromis.; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 19; Zombori, Istvan, *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Visegrad Fund, Budapest, 2004., str. 29; Aksan, Virginia H. i Goffman, Daniel, *The Early Modern Ottomans – Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.. Ágoston, Gábor, *Information, Ideology and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*, str. 96; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012. str. 105.

³²⁰ "Jihad is not simply a war or martial state but much more: an overall principle of organization that determines taxation, land ownership, the position of religious minorities, etc. after a conquest.", Zombori, Istvan, *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Visegrad Fund, Budapest, 2004., str. 17.

³²¹ Ibid, str. 16-20.

³²² Ibid, str. 80.

zaleđu koja se protezala od gornjeg Pounja, preko Like do Neretve.³²³ Stoga će se u ovom poglavlju koncentrirati na pojašnjavanje i opisivanje spomenute granice, ali neće izostaviti spomenuti podatke koji se možda nužno ne tiču tih prostora, a predstavljaju bitnu i korisnu informaciju koja će opisivati cijelokupnu situaciju u Osmanskem Carstvu.

Fortifikacijski sustav podrazumijeva sve vrste utvrda koje su na granici imale zadaću čuvati osmanski teritorij te nadgledati neprijateljev.³²⁴ Kada su Osmanlije došle u hrvatske zemlje, stari srednjovjekovni fortifikacijski sustav ih nije mogao dovoljno dobro zaustaviti u vojnem pohodu. Takve utvrde su bile građene na najboljem mjestu za feudalnu upravu i vlast, a ne na mjestima dobrim za taktičku obranu. One su se oslanjale na visinu svojih zidina i kula, kojima se nastojalo spriječiti uspinjanje pješaka. Međutim, to nije predstavljalo veliki problem za Osmanlije, koje su koristile vatreno oružje. Njime su se zidine vrlo lako uništile, bilo miniranjem temelja putem tunela kojih su kopali, ili topovima koje su koristili za vrijeme opsade. Nova renesansna utvrđenja bila su napravljena kako bi što više izdržala paljbu artiljerije. Zidine su postale niske te su se ukopavale u zemlju, i još se veća važnost davala gradnji opkopa i kanala oko utvrde.³²⁵ Uništavanje utvrda stalna je pojava za vrijeme vojnih pohoda, ali su Osmanlije nakon osvajanja nastojale obnoviti uništenu fortifikaciju te u nju smjestiti vojниke. Ono što je za Habsburšku Monarhiju bila Vojna krajina, slično tome je u Osmanskome Carstvu bio sustav vojnih fortifikacija na granicama pod imenom *serhad*. Naišao sam na podatke o broju utvrda i vojnika na području serhada te će ih ukratko prikazati.

Godine 1530. aktivno je bilo 17 utvrda na području jadranskog zaleđa, u kojima je obitavao 771 vojnik.³²⁶ Osmanlije stalno ulažu u obnovu i poboljšanje tih građevina, tako da 1586. godine nailazimo na 1700 ljudi u 9 utvrda.³²⁷ Bihać, također nazivan "*ključ Bosne*"

³²³ Zombori, Istvan, *Fight Against the Turk in Central Europe int he First Half of the 16th Century*, Visegrad Fund, Budapest, 2004., str. 41.

³²⁴ "Ratno ili vojno graditeljstvo u užem smislu obuhvaća široko područje ljudskog stvaranja raznovrsnih obrambenih prepreka i zaštita. Moguće ga je pratiti i istraživati od pretpovjesnih vremena sve do današnjih dana. To je graditeljstvo uvijek bilo usmjereno prema što adekvatnijoj dogradnji umjetno stvaranih sadržaja i oblika djelotvorne zaštite ljudskih prebivališta."; Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., str. 13.

³²⁵ Ibid, str. 13-16.

³²⁶ "Dlamoč (Belgrad) 13 vojnika, Bilaj 55, Drniš 9, Imotski 49, Karin 35, Knin 38, Livno 25, Ljubuški 46, Nečven 23, Obrovac 107, Ostrovica 49, Sinj 41, Skradin 107, Udbina 107, Vrgorac 25, Vrlika (Vrhrika) 17."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 41.

³²⁷ "Prema podatcima iz osmanskog vojnog popisa iz 1586. godine u devet pounjskih utvrda na krajištu između Bosanskog i Kliškog sandžaka te je godine sveukupno bilo oko 1700 ljudi, razvrstanih u vojne rodove mustahfiza, farisa, azapa, topnika i martolosa. Njihov raspored bio je sljedeći (Napomena o kraticama: a-azapi, f-farsi, m-mustahfizi, t-topnici, ma-martolosi): Kamengrad (30 m), Kostajnica (80 m, 130 a, 60 f, 10 t, 50 ma; ukupno 330 vojnika), Novi (50 m, 40 a, 50 f, 10 t; ukupno 150), Krupa (60 m, 110 a, 90 f, 10 t, 30 ma; ukupno 300), Cazin (40 m, 30 a, 60 f, 20 ma; ukupno 150), Bužim (50 m, 60 a, 30 f, 10 t, 50 m; ukupno 200), Ostrožac

osvojen je 1592. te je renoviran i ponovno fortificiran. U 17. stoljeću nailazimo na 25 fortifikacijskih objekata od Kostajnice do Bihaća, sa oko 5150 vojnika. Za ličko-krbavski prostor³²⁸ glavna utvrda bila je Udbina, koja je 1544. uništena i porobljena te obnovljena od Murat-bega Tardića. Ponovno je 1570.-1571. godine zapaljena, kada je habsburški general H. Auersperg³²⁹ s 3-4 tisuće vojnika ušao u grad.³³⁰ Kada su Osmanlije opsjedale neku utvrdu, težilo se da taj proces bude što kraći. Topovima i miniranjem slabile su se zidine, a jurišom se nastojao osvojiti grad. Duge opsade bi se prakticirale kada bi Osmanlije znale da je njihov neprijatelj opskrbljen sa malo opreme, hrane ili vode.³³¹ Tako taktikom opsjedanja³³² i

---

(40 m, 40 a, 40 f, 30 ma; ukupno 150), Zrin (60 m, 40 a, 60 f, 40 ma; ukupno 200), Gvozdansko (60 m, 40 a, 80 f, 10 t, 30 ma; ukupno 220)." Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajinski prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 48.

³²⁸ Utvrde u ličko-krbavskom prostoru: "Sredinom 17. st. središnja vlast plaćala je vojne garnizone smještene u nešto više od dvadeset utvrđenih objekata smještenih diljem Like i Krbave. Ta su utvrđenja, osim u Udbini, bila na sljedećim lokalitetima: Bilaj Bunić (stara i nova tvrđava, stara i nova palanka), Podlapac (Podlapče), Gračac, Barlet Bilaj, Novi (tvrđava i palanka), Perušić (palanka, stara i nova tvrđava), Rb(n)če (Ribnik ili Ripač), Popina (stara i nova tvrđava), Budak kod Novog. I tijekom 17. st. Udbina je bila najjača fortifikacija: 1644. godine imala je 327 vojnika razmještena u četiri utvrđena objekta (palanka, utvrda, nova i stara kula). Tijekom 17. st. Perušić se razvio u fortificirani objekt; u palanci, staroj i novoj tvrđavi 1643. godine bilo je smješteno oko 150 podanika. Stara utvrda bunić obnovljena je, prema relevantnim informacijama iz zapadnih izvora, 1555. godine, dok je Novi Bunić izgrađen sedamdesetih godina 16. stoljeća. Tada je imao, opet prema zapadnim izvorima, stotinjak konjanika i stotinjak pješaka."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajinski prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 51-52.

³²⁹ "No nisu nanijeli preveliku štetu jer je padala jaka kiša, a iz svih utvrda koje su na tim stranama prispjeli su muslimanski gazije, koji su došli u posjed mnogo konja, stvari i ovaca, zarobili su i osam korisnih nevjerničkih vojnika koje nisu poslali (na Portu kao dokaz) jer je jaka zima."; Ibid, str. 51.

³³⁰ Ibid, 41.-48. str.

³³¹ Kruhek, Milan, *Krajiske utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., str. 60.

³³²Mihajlo Ostrožinski opisuje osmanski način opsjedanja: "Turski car vrlo skupo i s velikim troškovima osvaja mjesta i gradove, da samo nebi morao dugo kod njih s vojskom ležati. Prije nego što će obsjeti koje mjesto, pripravi se od svih nužnih stvari dovoljna množina. I topove nevozi svagda sa sobom, osobito rušeće, sbog težine i nesgodnog voženja, nego ponesu sa sobom dosta bakra na devah, pa kad dodju pod koje mjesto, koje hoće da osvoje, a oni tuj saliju velike topove. Puščanog praha madu izobilno. Najprije iz topova razbijaju gradske zidine, dok im se čini, da je dosta. Kad misle, da je vrieme pustiti ljude na glavni juriš, onda najprije zapovijedi sultan izvikivati po svoj vojscu, da dotjeraju sve konje, deve i svu stoku s paše u vojsku, a to zato čine, da im nebi neprijatelji oteli sve konje, dok se oni bave s jurišem. Kad to učine, onda zapoviedi sultan po drugi put izvikivati dan juriša, a najvole izabrati za to petak. Tako izvikujući objave i carske nagrade za taj posao. Koji prvi iznese barjak na zid, dobit će vojvodstvo, koji prvi za njim udje, taj dobije podvojvodstvo, drugim se obećaju nagrade u novcu, te se kaže i koliko će to biti. A štogod se ovdje obeća, to se ispuni bez ikakve sumnje, predobili grad ili nepredobili. Poslije toga viču uvečer po svoj vojscu, da sutra dan svi poste, pa pošto poste cio dan, kad dodje večer, onda po cijeloj vojscu pozadjievaju lojene svijeće, da se tako vidi kao da guste zvjezde svjetle s neba. To je znamenje prvog juriša. A tu noć i u jutro pripravljuju si svuda gostbu, pa pošto se dobro najedu i napiju, onda se medju sobom izljube i izgrle, praštajući se kao da se više nikada neće vidjeti. Tako to pirovanje traje do večera. Sad noću počmu pristupati šuteć k onom mjestu ili gradu sa svih strana. Iznenada dolaze do jama gradskih noseći sa sobom tarabe opletene od pruća i ljestve jake načinjene, da se penju. Janjičari na taj način udaraju na varoš tamo, gdje je zid porušen; dodju k porušenomu mjestu, pak čekaju dokle bude dan. Tada najprije topničari pucaju iz svih topova, a kad izbace topove, onda janjičari brzo uzlieću na zid. Kršćani pak uzmiču pred topovi, ali se nadju na mjestu odmah čim počmu naskakivati janjičari; sad se junački bije s obadvie strane. Tada janjičari jedni druge hrabre i penju se k onim gore, a strielom s lučišta ide vrlo brzo i često jer im jednako brzo donose i dodaju striele. K tomu dolazi velika buka i od bubnjeva i od vika ljudi, i tako potraje ta borba uru ili dve. Ako za to vrijeme kršćani nadvladaju pogane, onda ovi pomalo oslabe i popuštaju, naprotiv kršćani ojačaju. I tako taj juriš traje do podne, a dalje trajati nemože, jer se istroši streljivo, ljudi jedni budu poubijani, drugi ranjeni, a njeki umorni. Sultan vidjevši, da nemože održati pobjedum zapoviedi im da

utvrđivanja te korištenjem vatre nog oružja i specifičnim vojnicima, Osmansko Carstvo postalo je u 16. stoljeću prva europska velesila, što konstatira Kruhek.

Granica s Mletačkom Republikom bila je konstantno na udaru raznih upada i vojnih pohoda. Obrovac je Osmanlijama bio u interesu kao luka, međutim nikada nisu uspjeli ostvariti takav potencijal jer je mletačka utvrda Novigrad i njezina posada to spriječila. Niz uskočkih upada predstavljao je veliku bolnu točku u odnosima Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, pa tako i u ovom slučaju. Naime radi uskoka je podignut niz stražarnica od Zrmanje do Novigrada. Od Skradina do Klisa fortifikacijski sustav bio je u 16. stoljeću izričito loš. Naime, konstantni upadi uskoka, kojima je oko 10 tisuća kuća plaćalo harač, konstantno su ometali taj prostor svojim prodorima. Gabela je utvrda koja je građena s tim problemom na umu te je sadržavala 721 vojnika. Klis je još jedna utvrda oko koje su se vodile mnoge borbe i konstantno lomila kopljia između Mlečana i Osmanlija, ponovo oko uskočkog problema.³³³ Knin je u cijelom obrambenom sustavu Osmanlija na prostoru jadranskog zaleđa, bio najčvršća pozicija.³³⁴ Kninska utvrda je imala svoje fortifikacijske dodatke kao što su Nečven, Strmica, Vrlika, Zvonograd i kula u Crnom Lugu, što nam još više svjedoči koliku je važnost imao taj grad za Osmanlige.³³⁵

---

odstupe od mjesta, da topove i druge sprave od zidova odvuku i natovare na vozove i pošalju sve ranjenje napred. Sam sultan ostane na tom mjestu do noći, pa tek noću sa svom vojskom otide, da ne bi na njih iz varoši ili iz grada vikali. Ali zato svagdje poslije sebe ostavi zaloge, da ako bi njeki iz grada izletili, da ga gone ili da otmu ono, što ostavlja, da im se barem u nječemu može osvetiti. Zato ljudi, koji su po gradovih, treba da se vladaju oprezno, da nebi bez dobre pazke na zidinak gradskih s grada silazili, niti se udaljavali. Upravo su na taj način Turci osvojili Gallipol, goneći gradjane natrag u varoš, i s njimi su zajedno unutra uletili."; Ibid, str. 58, preuzeto od T. Smičiklas, nav.dj. 641-643.

³³³ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 52-59.

³³⁴ Opis Knina napisan od Evlije Čelebije: "Ovaj visoki grad je jaka tvrđava koja leži na najvišem vrhu jedne nepristupačne žuto-crvene klisure s koje se on diže do nebeskog vrha i na kojoj se legu orli i sokoli. Ravnii su mu možda samo gradovi Mardin i Amadija. Eto toliko je to neuporediva krajiška utvrda. Samo ne znam koliki joj je opseg jer nije moguće izmjeriti je koracima na sve četiri strane. U tvrđavi se nalazi (nekoliko) sirotinjskih kuća, džamija Sulejmmanahana, skladište municije (džebhane) i žitni magazin."; Ibid, str. 59-60.

³³⁵ Evlije Čelebije o kninskim građevinama: "U tvrđavi dominiraju tri kule: na sjevernom kraju bastion, zatim okrugla topovska kula s krovom, a na jugu topovska kula kvadratične osnove. Kule su prikazane u istoj ravnini, međusobno spojene visokim zidem s kruništem. U tvrđavi se ulazilo s njezine istočne strane iz podgrađa. Ti nam izvori govore da je kninska tvrđava u osmanskim rukama osvremenjena na način da su visoke kule smanjene, nasute zemljom za topovske podloge te da je tvrđavsko zidje dobilo topovske otvore. Oko podgrađa je sa sjevera i s istoka bio podignut gradski bedem s drvenom palisadnom ogradom uz desnu obalu Krke čija je gradnja morala trajati kroz duži vremenski period tijekom prve polovice 17. st. Nova arhitektonska kvaliteta utvrde osigurala je veću izdržljivost obrane, što je posebice došlo do izražaja 1654. godine za vrijeme neuspješne mletačke opsade Knina."; Ibid, str. 60.

4.1.1. Fortifikacijski objekti

Građevine koje su funkcionalne u obrambene svrhe bile su različitoga tipa. U ovome dijelu ukratko su predstavljene funkcije i tipove tih objekata na koje nailazimo na hrvatskim povijesnim prostorima.

Palanke su manja drvena utvrđenja okružena zemljanim nasipom, vodenim prokopima i plotom od drvenih trupaca. Najčešće su pravokutnog oblika, a uloga im je usporiti napredovanje neprijatelja.

Šarampovi su najčešće građeni uz mostove, skele i prijelaze preko rijeka, s funkcijom čuvanja tih mjesto, koja su bila važna Osmanlijama. Sastojali su se od drvene ograde opasane nasipom, te izgledali kao skromnija palanka.

Čardaci su služili za obavljanje o dolasku neprijatelja, nekim od signalnih metoda (paljenjem vatre, zvukom i slično). Građeni su od drveta i koristila ih je uglavnom granična straža.

Kamena kula je najčešće funkcionalala kao rezidencijalno mjesto age, begova i njihovih obitelji. S druge strane, vojnu funkciju su obnašale ***kule stražarnice***.³³⁶

4.1.2. Stanovnici utvrda

Ovaj dio određen je za prikaz funkcije i brojnosti ljudi koji su koristili fortifikacijske objekte. Takvi objekti nisu isključivo bili vojnog karaktera, već su znali sadržavati i vjerske objekte. Utvrde su sadržavale džamije unutar zidina, a prva džamija je nosila sultanovo ime. Stoga je dio posade sadržavao imame, propovjednike (*hatib*), pozivatelja molitve (*müezzin*), učitelja (*muallim*), osoblje (*feraş, kayyum*).³³⁷

Vojničke funkcije u utvrdi održivali su čuvari (*müstahfiz*)³³⁸, koji su samo služili u defanzivne, a ne ofanzivne svrhe. Konjanici (*faris*), pješaštvo (*azab*) i martolozi (*martolos*)

---

³³⁶ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaledu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 67-69.

³³⁷ Ibid, str. 82.

³³⁸ "Često ih se nazivalo i "ljudima utvrde" u odnosu na druge rodove vojske jer je njihova dužnost bila stalna zaštita utvrde te zbog toga nisu morali sudjelovati u vojnim kampanjama. Osmanisti ih općenito smatraju elitnim odredima jer su njihove dnevnicе uvijek bile više od iznosa dnevničica ostalih pripadnika tvrđavske vojske. Iz njihovih se redova imenovao dizdar utvrde. Osim u obrani, sudjelovali su u popravku utvrda, a njihovim odredima bile su dodjeljivane i zanatlje, oružnici i skladištari. Skladištari su bili zaduženi za čuvanje svih potrepština, od hrane i građevnog materijala pa do imovine preminulih vojnika. Njihova je uloga bila naročito važna u trenutcima nedostatka hrane u sandžaku jer su iz utvrda često nestajale zalihe hrane. Lokalne i središnje vlasti redovito su tada slale inspekcije po utvrdama da ustanove gdje je nestao provijant jer je nedostatak hrane slabio obrambeni potencijal utvrda.", Ibid, 76.-77. str.

bili su smješteni u napadačke svrhe. Azab je plaćeni pješak koji obitava u utvrdi. Morao je biti mlad i neoženjen, dobrog zdravlja, a također je morao znati rukovati vatrenim oružjem. Farisi su bili laka konjica te su bili zaduženi za održavanje discipline u utvrdi. Koristili su lako vatreno oružje i tzv. *partizane*³³⁹ i buzdovane. Topnici (*topçu*) su bili korišteni u defanzivne i ofanzivne svrhe. Porta je često znala poslati vlastite topnike u periferne pokrajine carstva kako bi obučili i uvježbavali nove neiskusne topnike. Uz spomenute vojne jedinice unutar zidina,³⁴⁰ Osmanlije su imale terensku vojsku raštrkanu po šumama i čardacima, a najpoznatije takve jedinice bile su *martolosi*, o kojima će više biti riječi u drugim poglavljima ovog rada.³⁴¹

4.1.3. Financiranje i opremanje utvrda

Cjelokupni fortifikacijski sustav je trebalo financirati, a mnogi su u njemu vidjeli karijeru sa dobrom zaradom, ili barem dovoljnom za brigu o vlastitim potrebama. Za prehranu prosječne obitelji bilo je potrebo 3-5 akči dnevno. Ovdje valja napomenuti kako su i u ovom dijelu bila mnoga varanja i malverzacije, a kada nije bilo finansijskih sredstava za isplatu znalo se plaćati u soli i drugim namirnicama.³⁴²

Plaća se isplaćivala dvojako, i to kao dnevница koju su dobivali *ulufeci*, i kao kolektivna nadarbina od države, koju su vojnici dobivali kod utvrde. Postoje podaci da je 1530. godine nadarbina održavala 40% vojnika stacioniranih u tvrđavama, a 60% im se isplaćivalo u gotovini. Timar se dijelio na tri ili više dijela, kako bi se isplatio što veći broj vojnika. Dizdar je dobivao timar u vrijednosti 4-5 tisuće akči, dok su drugi niže rangirani vojnici imali znatno manje prihode. Radi toga se znalo dešavati da nisu prisutni na dužnosti. Ako se pak koji pojedinac posebno istaknuo u vojnim djelovanjima, timar koji bi mu se dodijelio nazivao se *gedik-timar* (tipično se *ulufedžijama* dodjeljivao). Takav timar bio je prethodnica u naslijedno zemljište koje će tek kasnije u Osmanskome Carstvu biti uvedeno. Prema plaćama se lako mogao odrediti socijalni status nekog pojedinca, a važno je za napomenuti kako su plaće bile veće ako je utvrda, u kojoj je neki vojnik stacioniran, izloženija

---

³³⁹ Vrsta kopljja.

³⁴⁰ "Ustroj vojske u tvrđavama bio je takav da su se pojedini rodovi dijelili na skupine ili džemate (*cema'at*) kao veće borbene odrede, manje odrede ili buljuke (*bölik*) te odrede do desetak vojnika (*oda*). Na čelu džemata bio je aga (*aga*), na čelu buljuka buljukbaša (*bölikbaşı*) ili serbuljuk (*serbölük*) te na čelu ode odabaša (*odabasi*) ili seroda (*seroda*). Vrijedi naglasiti da je unutar svake utvrde postojao zastavnik odnosno stjegonoša (*alemdar*, *bayraktar*) koji je bio zadužen za brigu o stijegu i simbolima pojedinih odreda (*alem*, *bayrak*)."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 81.

³⁴¹ Ibid, str. 77-79.

³⁴² Ibid, str. 91.

neprijateljskim napadima. Porta je godine 1643. izdvajala dnevno oko 17 tisuća akči za Kliški i Krčki sandžak, što znači da je godišnje otprilike 6 milijuna akči izdvojeno za isto.³⁴³ Na koncu valja napomenuti kako su vojna zanimanja bila poželjna, bez obzira što su bila opasna i plaće su često kasnile i bile male. Ipak se oslanjalo dosta na pljačkanje, zakupljivanje zemljišta te raznim sudjelovanjem u prodorima na neprijateljski teritorij mogla nakupiti dobra finansijska svota.³⁴⁴

Fortifikacijski objekti bili su opremljeni sa vatrenim oružjem, i to najviše ručnim topovima i granatama, posebno *humbarama*, koje su ostavljale gusti dim. Barut je za Osmanskog Carstvo bila jedna od najvažnijih potrepština, i bili su dobro opremljeni njime. Njihova artiljerija je sve do 18. stoljeća bila tehnološki naprednija od europske. Do 1540. godine osvojili su velik dio važnih točaka Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Kada je Europa počela prednjačiti u tehnološkim inovacijama, Osmanlije su pokušale dovoditi strane stručnjake u carstvo. Ugarski majstor Urban i Georg iz Njemačke jedni su od primjera stranaca koji su radili na osmanskim vojnim inovacijama. Za vrijeme Dugog rata preuzeli su određene tehnike gradnje od Ugarskog Kraljevstva te ih sami primjenjivali. Osmanski su kronolozi čak zabilježavali kako su beglerbezi preuzimali način bombardiranja, posebno se ističe Mehmed-paša koji je navodno preuzeo takvu taktiku iz Bitke kod Ostrogonja 1595.³⁴⁵

U periodu modernizacije, odnosno *Tanzimata*,³⁴⁶ Osmansko Carstvo je znalo slati svoje stručnjake na obrazovanje u Francusku, te tako pokušavalo držati korak s europskim inovacijama.³⁴⁷ Budući da se na granici konstantno vodila neka vrsta borbi, taj teritorij je bio

³⁴³ "Najveće dnevnice primali su kapetani (od 20 do 50 akči), nešto niže dizdari (od 15 do 25 akči) i ostali zapovjedni kadar (od 8 do 15 akči), a obični neferi između 3 i 7 akči. Plaće posadnika podrazumijevale su nestalnost mjesa službovanja i stalnu mogućnost pokreta pogranične vojske."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 90.

³⁴⁴ Ibid, str. 87-92.

³⁴⁵ "Häufige Belagerungen und Verteidigungen in Ungarn und im Mittelmeerraum boten den Osmanen wiederholt Gelegenheit, sich über die neusten Entwicklungen der europäischen Belagerungskunst zu unterrichten. Im Zusammenhang mit der Belagerung Egers 1596 erinnerte sich Ibrahim Peçevi, der osmanische Chronist, der einen Gutteil seines Lebens an der ungarischen Grenze verbrachte, an die Feuertechnik seines Herren Mehmed Pascha, beylerbeyi von Anatolien. Dem standen acht Belagerungskanonen (kale kob) zur Verfügung, mit denen er die Festung von Norden her belagerte. Zuerst ließ er alle Kanonen gleichzeitig auf ein- und dasselbe Ziel abfeuern, dann feuerten die Waffen nacheinander immer noch auf dieselbe Stelle der Mauer. Der Chronist bemerkte, daß Mehmed Pascha diese Methode von den Christen während der Belagerung von Estergom 1595 gelernt habe und daß andere Artillerieeinheiten seiner Technik folgten." Ágoston, Gábor, *Fuerwaffen für den Sultan – Kriegswesen und Waffenindustrie im Osmanischen Reich*, Eudora – Leipzig, 2005., str. 71-72.

³⁴⁶ Period modernizacije unutar Osmanskog Carstva koji je započeo 1839. godine kada su pred zakonom izjednačeni svi, bili oni muslimani ili ne.

³⁴⁷ Brown, Carol L., *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, Columbia University Press, New York, 1996.; Rustov, Dankwart A., *Military Legacy*, str. 254.

plodno tlo za kontinuirano izmjenjivanje vojne tehnologije. Habsburška Monarhija je preuzimala određene stvari od Osmanlija (činovi, oprema itd.), a s druge strane Osmanlije su prihvaćale određene inovacije od Habsburgovaca (vojni priručnici, gradnja utvrda). Naravno da se vojna tehnologija nije izmjenjivala uvijek mirnodobnim putem, pa se tako znalo iza vojnog sukoba neprijatelju zaplijeniti velik broj pušaka, topova i druge opreme. Porta je zabranjivala izvoz osmanskog oružja i držala svoje granice čvrsto zatvorene u takvoj trgovini. Nailazimo na velik broj *kanu-nama* koje izričito zabranjuju izvoz oružja.³⁴⁸ Dubrovčani su znali opskrbljivati Osmanlije sa puškama. Također je zabilježen uvoz vatrengor uža od Mlečana, Đenovljana, Francuza, Nizozemaca i Engleza. Mnoga hladna oružja se napuštaju u korist vatrengor. Inzistiralo se na rukovanju *tüfenkom* (vrsta puške). Njezina primjena je porasla znatno do Dugog rata. Puškarski obrt se znatno počeo razvijati u 17. stoljeću, a zabilježeno je kako je u Sarajevu u 16. stoljeću postojao upravo takav obrt. Kreševo i Fojnice još su jedna od mjesta na kojima su se u Bosni izrađivale puške. Ako se s topovima opsjedao neki grad, oni su se lijevali na tom mjestu, a ne prethodno. Stariji topovi su se znali taliti kako bi se napravili od istog materijala novi. U literaturi se mogu pronaći podaci o artiljerijskoj opremi pojedinih utvrda.³⁴⁹ Tako se za Klis spominje kako je imao 3 velika topa i 5-6 manjih, a Knin je imao 2-3 velika topa sa još nekoliko dodatnih manjih. Lončarić je imao 1 do 2 velika topa i 6 perijara, a Drniš 4-5 manjih topova. Sinj, Zemunik, Nadin i Ostrovica imala su po jedan top srednjeg kalibra. Najčešći topovi koji su Osmanlije koristile bili su *zarbazan*, *baçaluška* koji je bio korišten za uništavanje fortifikacija, *şakaloze* koji je bio učinkovit protiv pješadije i konjice, *balymez* dalekometni top velikog kalibra korišten u obrambene svrhe, i zadnja vrsta koju su koristili je *şahi* koji je bio velikog kalibra i također se koristio za opsjedanje. Opremljenost pojedinih utvrda je ovisilo o važnosti utvrde, tako je Knin³⁵⁰ sadržavao velik broj vatrengor uža, budući da je bio taktički veoma bitan Osmanlijama. U

³⁴⁸ "U vrijeme ratnih ili izvanrednih okolnosti (gladnih godina i slično) osmanske vlasti redovito su zabranjivale izvoz strateški, vojno i egzistencijalno važnih proizvoda, poput meda, ulja, konja, srebra, žitarica, voska, oružja, ratnog oruđa. Godine 981. / 1573.-4. iz Kliškog, Bosanskog i Hercegovačkog sandžaka zabranilo se izvoz konja, pamuka, svijeća, žitarica, oružja, olova i metaka, a dozvolilo se izvoz vune, svile, sira, katrana, raznih vrsta kože, ovčje kože i papra. Radilo se o tipičnom srednjovjekovnom naslijeđu u upravljanju državom i podanicima, u kojem se štitila dobrobit domaćeg tržišta kako se ne bi oslabila vojna snaga Carstva."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaledu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., 101. str.

³⁴⁹ Vrste osmanskih topova: "U 16. i 17. stoljeću koristili su se topovi zarezbezen, šahi, šajkaloz, paranka (prangija), badžaluška, marten, ežderhen, kolonborna, baljemez i minobacači. Različiti su bili tipovi ovih topova, mali, srednji i veliki."; Ekmeleddin, İhsanoğlu, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 468.

³⁵⁰ Postoje podaci koji govore da je mogao sadržavati 4 topa srednjeg kalibra, 5 malih topova i 1 perijera, te još nekoliko lakih topova. Imao je svoju ljebaonu, te nam je poznato kako su zvana ninske crkve taljena za izradu topova. Mlečani su 1648. godine osvojili Knin, i u njemu nalaze 8 topova i 10 tisuća topovskih tanadi. Najvrjedniji top bio je onaj pod nazivom *Margita*, koji je 1580. godine pripadao austrijskom nadvojvodi Karlu.; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaledu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 98.

ratno vrijeme se zabranjivao izvoz egzistencijalnih potrepština, te se tako znao zabraniti izvoz meda, ulja, konja i drugih sličnih stvari. Prekršitelji bi se kažnjavali bacanjem u ropstvo.³⁵¹

4.2. Sustav devširme

Osmansko Carstvo je imalo dugi niz godina napredniji sustav novačenja od većine europskih država.³⁵² Prije nego li su se počele pojavljivati malverzacije, vojska je brzo, jeftino i disciplinirano nadoknađivala svoje gubitke.³⁵³ Stoga je u ovom dijelu detaljnije opisan danak u krvi, odnosno devširma.

Budući da je Osmansko Carstvo bila muslimanska država, ali također sadržavala pregršt drugih vjeroispovijesti, imala je sporazum sa svim njezinim nemuslimanima pod nazivom *zimmet*. On je obvezao sve nemuslimane na doprinos održavanju vojnih jedinica. Iako u početku Osmanlije nisu službeno dopuštale aktivno vojno sudjelovanje kršćana, Židova i drugih, nego su koristili samo njihove trgovačke usluge, ipak su se uključivali kroz posebne vojne jedinice³⁵⁴ u ratovanje na krajišnici.³⁵⁵ Kroz takve se postupke može uočiti osmanska tolerancija drugih vjeroispovijesti, koja nije bila tipična za europske zemlje toga doba (vjerski ratovi i progoni protestanata).³⁵⁶ S druge strane postojao je zakon devširme, koji se odnosio na sve kršćane carstva. Jednom, u tri ili pet godina se u carstvu uzimalo fizički najspremnije³⁵⁷ dječake u dobi od 8 do 18 godina.³⁵⁸ Dječaci se zatim šalju u muslimanske

³⁵¹ Ibid, str. 97-105.

³⁵² "What the Ottomans brought was a more purposeful military organization that tended to draw to their ranks more of the available soldiery eager for pay or booty and a patient, long-term strategy that managed to benefit from the quarrels of others." Brown, L. Carol, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, Columbia University Press, New York, 1996.; Rustov, Dankwart A., *Military Legacy*, str. 249.

³⁵³ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 19.

³⁵⁴ "Re'aya volunteers also included Christians who, in the hope of becoming sipahis or strengthening their positions, generally converted to Islam. In return for his services rendered in the capture of Orahovica in Pozseg, a timar with a yearly income of 5 000 akće was bestowed upon a Christian warrior. He soon converted and received the name Mustafa." Fodor, Pál i Géza, Dávid *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, Leiden, Boston, Köln, 2000., str. 240.

³⁵⁵ "Kršćanske skupine u osmanskoj poluvojnoj službi na granici obavljale su dužnosti koje su obuhvaćale različite aspekte djelovanja, od nadzora nad graničnim pojasmom i držanja straža u varošima i u blizini utvrda, preko dostave hrane utvrdama, vršenja redarstvene službe, čuvanja stoke na ispasištima, uhodarsko-špijunske službe do provala i četovanja na protivnički teritorij." Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., 135. str.

³⁵⁶ Pojedini autori tu spominju svojevoljnu islamizaciju bogumila, premda ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je svojevoljna bila. Ističe se također dovođenje Židova koji su u 15. stoljeću bili protjerani iz Španjolske, te ih je sultan Beyezid II (1481.-1512.) smjestio u Istanbul i Salonu.; Brown, L. Carol, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, Columbia University Press, New York, 1996.; Rustov, Dankwart A., *Military Legacy*, 251. str.

³⁵⁷ "(...) they should be fit for fighting, effective fellows able to acquire a horse and garment. In emergency situations, some of the preconditions such as the possession of a horse might have been dispensed with, but for short periods only."; Fodor, Pál i Géza, Dávid, *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, Leiden, Boston, Köln, 2000., str. 251. str.

³⁵⁸ Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, Analecta Isisiana LXXV, The Isis Press Istanbul, 2004., 145. str.

obitelji, koje ih odgajaju i uče svojim običajima i vrednotama. Obitelj ne smije biti nastrojena prema umjetnosti, jer se smatralo kako takvi neće moći odgojiti ratnike. Nisu se ipak baš svi dječaci uzimali. Tako na primjer obitelj koja je imala jednog sina, nije ulazila pod zakon devširme, ali niti dječaci iz određenih staleških obitelji, jer su Osmanlije bile veoma pažljive i izbirljive po tom pitanju.³⁵⁹ Iza 16. stoljeća počela su se kršiti pravila devširme, te su se znala dogoditi otimanja, ali i mito je igralo glavnu ulogu.³⁶⁰ Mnogi dječaci koji su uzeti ovim zakonom su najčešće postajali janjičari, a to znači da su bili direktno podređeni sultanu. To je za mnoge bio veliki staleški napredak i značio bijeg iz siromaštva u finansijski, ali i moguće politički osiguran život.³⁶¹ S pravnog aspekta gledajući, ovaj zakon su i sami muslimani danas gledaju različito. Jedni ga smatraju negativnim aspektom Osmanskog Carstva, dok drugi u njemu vide nastavak starog sistema *gulam*, koji je također na sličan način uzimao dječake, te ih obučavao za dvorjane.³⁶²

4.3. Vojna i teritorijalna uprava

Cijelo osmansko društvo može se podijeliti na dvije glavne skupine, a to su: vojska (*askeri*) i porezni obveznici (*re'aya*). Ta dva sloja se ne smiju miješati, međutim vlast nikada nije uspjela to spriječiti. Pripadnici raje su stalno težili preći u viši sloj društva koji nije toliko porezno opterećen, a to su ostvarivali kroz vojnu karijeru.³⁶³

Iz tih razloga je i sama vojna uprava bila mnogima zanimljiva i predstavljala izuzetno dobru karijeru. Kako je Osmansko Carstvo funkcionalo na timarskom sustavu, koji je zahtijevao pritok zemlje, o čemu sam detaljnije pisao u prijašnjim poglavljima, cijela država bila je podijeljena na sandžake i pašaluke. Za hrvatske povijesne prostore prvo bih istaknuo

³⁵⁹ "Nisu se pak uzimala djeca iz jevrejskih porodica pošto su se Jevreji uglavnom bavili trgovinom. Također se nisu uzimali dječaci bez roditelja, sinovi seoskih čehaja, sinovi čobana i govedara, čelavi, oholi, čosavi i dječaci koji su od rođenja obrezani. Nisu se uzimali vrlo niski ili izrazito visoki mladići, zatim ni oni koju znaju turski jezik, koji su oženjeni, koji se bave kakvim zanatom ili umjetnošću, oni koji su vidjeli Istanbul, drugim riječima, nisu se uzimali mali mladići koji su imali priliku upoznati život i svijet." Ekmeleddin, İhsanoğlu, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 416-417.

³⁶⁰ "Devširma se do kraja 16. stoljeća provodila uredno i u skladu sa zakonom, no kasnije su se u manjoj ili većoj mjeri pravila kršila. Na primjer, kršćanski su se dječaci uzimali nasumice bez obzira na godine, a nekada i uz mito. Tako su u adžemijski korpus dospjeli mladići iz svih slojeva naroda, pa i iz reda muslimana kao agini pomoćnici, koji su se nalazili pod zaštitom janjičarskog age.;" Ibid, str. 418.

³⁶¹ "Apparently, many janissaries of Christian origin did not break off links with their former families either. These soldiers did their best to have their sons and male relatives admitted into the corps. Initially the state disapproved of these attempts, but soon did less and less to hinder them, realizing that the offsprings (kuloğlu) and brothers (kul karındaşı) of janissaries were a handy bunch to replace the losses.;" Fodor, Pál i Géza, Dávid, *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, Leiden, Boston, Köln, 2000., str. 237.

³⁶² İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 415-419.

³⁶³ Fodor, Pál i Géza, Dávid, *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, Leiden, Boston, Köln, 2000., str. 239.

pojam *Vilajet Hrvata*,³⁶⁴ što je bilo područje srednjovjekovne Hrvatske koje se nalazilo u sastavu Osmanskog Carstva. Vilajet Hrvata se prevodi kao "zemlja Hrvata", a funkcionirao je kao teritorij koji se pripremao za inkorporiranje u Bosanski sandžak, a time i u osmanski sustav. Čak je jedno vrijeme u defterima bilježen kao obilježje pripadnosti određenih stanovnika jadranskog zaleda, a potpuno je ukinut 1540. godine.³⁶⁵ Ukinut je radi ustrojavanja Kliškog sandžaka.

U kontekstu prodora, trajna kontrola na Bosnom uspostavljena je 1451. godine, a Bosansko Kraljevstvo propalo je 1463. godine te je tada stvoren Bosanski sandžak sa sjedištem u Jajcu, a kasnije je preseljen u Sarajevo. Sandžak je podijeljen na vilajete (vojni okruzi), koji su bili: Jeleč, Sarajevo, Kraljeva Zemlja, Zemlja Pavlovića, Zemlja Kovačevića i Hercegovina. Godine 1470. izdvojena je Hercegovina, a ostali teritorij podijeljen je na 6 vilajeta i 5 kadiluka³⁶⁶, što traje do 1525. Godine 1580. uspostavljen je Bosanski pašaluk, koji je funkcionirao kao vojno-upravna jedinica najvišeg ranga za Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Dalmaciju, Liku, Slavoniju i susjednih područja Crne Gore i Srbije. Iz njega je 1600. izdvojena Slavonija, a 1699. godine je ograničen na današnji prostor Bosne i Hercegovine.³⁶⁷ Što se tiče ostale teritorijalne uprave, beglerbegluk je bila najveća upravna jedinica u Osmanskom Carstvu.³⁶⁸

³⁶⁴ "(...) vilajeti kao područja privremene uprave pod zapovjedništvom sandžakbega najisturenijeg sandžaka (npr. "vilajet Hrvati", ovisan o Bosanskom sandžaku, "vilajet Srijem i Požega" ovisan o Smederevskom sandžaku). U vilajetima takvoga tipa obično su svi prihodi pripadali sandžakbegovom hasu (nadarbini najvišeg ranga i iznosa), a stanovništvo zaduženo različitim vojnim i poluvojnim obvezama uz smanjeni porezni teret."; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 45.

Upravitelji Vilajeta Hrvata: "(...) bosanski sandžakbeg Gazi Husrev-beg preko zamjenika, bosanskih zaima koji su nosili titulu vojvoda odnosno subaša: Kasim-beg Kopčić (prije 1525. g.), Bali-beg (oko 1525.), Murad-beg Tardić (1527.) i Malkoč-beg (1530.). Pored vojnih dužnosti i ovlasti nad spahijama, vojvode su vodili brigu i o održavanju sigurnosti u regiji."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiski prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaledu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 28.

³⁶⁵ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiski prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaledu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 27.

³⁶⁶ Najmanja upravna jedinica u Osmanskom Carstvu. Podređena je kadiji: "Kadiluk (tur. *kadılık, kaza*) je sudbeno-upravna oblast koja se za razliku od vojno-upravnih (sandžak i sl.) više oslanja na geografske i demografske čimbenike, a ponekad i na povijesne okolnosti. Može se podudarati s granicama čitavog sandžaka, ali i jedne nahije. Za uspostavu kadiluka presudno je bilo postojanje znatnijeg gradskog naselja i muslimanske zajednice, kako bi kadija uredovao prije svega u pitanjima šerijatskog prava. Kadiluke s približno rangiralo prema važnosti grada u kojem se nalazilo sjedište takve oblasti"; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 45-46.

³⁶⁷ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 26-29.

³⁶⁸ "Beglerbegluk (tur. *beylerbeyligi* "zvanje bega nad begovima"). Dužnost beglerbega i teritorij nad kojim vrši nadzor. Najveća vojno-upravna jedinica u Osmanskom Carstvu (provincija, njem. "Statthalterschaft" namjesništvo; katkada u lat. izvorima "*regnum*", tal. "*regno*"). Beglerbegluk koncem 16. st. potiskuje termin ejalet, a ovaj pak u 19. st. zamjenjuje naziv vilajet. Beglerbeg, također zvan *mîr-i livâ'*, uživa najveću nadarbinu u okviru timarsko-spahijskog sustava u vrijednosti od milijun i više akči. Od prvobitno dva beglerbegluka, Rumelijskog i Anadolskog, broj se velikih pokrajina povećao na 25-30 u 17. st. Za hrvatsku su povijest najvažniji

4.3.1. Sandžaci i pašaluci

Bihaćki sandžak i kapetanija nastali su na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. Konstantno je bio ukidan i obnavljan, dijelio se na kadi Luke Bihać i Kamengrad. Protezao se od Une i Save, pa sve do Pokuplja. U 17. stoljeću službeno sjedište bilo mu je u Bihaću, a stalno mu se komadao teritorij. Godine 1537. jugoistočni dio pripao je Kliškom sandžaku, a 1580. Bosanskom.³⁶⁹

Cernički sandžak nastaje 1557. godine izdvajanjem područja na lijevoj obali Save iz okvira Bosanskog sandžaka. U posljednjem desetljeću 16. stoljeća protezao se od Illove do vrhova zapadnog slavonskog gorja s nastavkom u Posavinu do Brodskog Drenovca. Do 1580. funkcionirao je kao dio Rumelijskog ejaleta, a iza toga kao dio Bosanskog.

Hercegovački sandžak³⁷⁰ protezao se od Cetine na zapadu do Lima na istoku. Osnovan je 1470. godine sa središtem u Foči, koje je na tom mjestu ostalo sve do 1572. godine. Funkcionirao je kao kadi Luk s nazivom *kadi Luk Drina*, a od 1483.-1495. nazivao se i *kadi Luk Foča*. Mostar je bio stvarno središte spomenutog sandžaka, a službeno središte je od 1572.-1833. bilo u Pljevljima, gdje je bilo sjedište sandžakbega. Od 1833.-1865. Hercegovina je funkcionirala kao poseban pašaluk.

Požeški sandžak protezao se između Save i Drave, a bio je podijeljen na požeški, brodski, đakovački, osječki, orahovečki i virovitički kadi Luk. Do 1541. funkcionirao je kao dio Rumelijskog beglerbegluka, od tada pa do 1580. kao dio Budimskog beglerbegluka, te na koncu do 1600. kao dio Bosanskog beglerbegluka. Od tada je podređen ejaletu Kaniža. Ukinut je godine 1687. kada su protjerani Turci s tog područja.

Srijemski sandžak bio je smješten između Save i Dunava, na zapadnoj strani omeđen je bio Vukom do Ivankovca i Đakova, te mu je sjedište bilo u Iloku. Podređen mu je bio osječki kadi Luk, zatim kadi Luk Ilok, Nijemci, Mitrovica, Petrovaradin, Irig, Slankamen,

---

beglerbegluci Budimski (utemeljen 1541) i Bosanski (1580). Budimski je beglerbeg bio nadređen bosanskom"; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 43-44.

³⁶⁹ "(...) prodiranje na prostor između Une i Kupe do oko 1590. godine. Oko godine 1700. Bosanski se sandžak dijelio na kadi Luke Novi Pazar, Mitrovica (Kosovska), Stari Vlah, Sarajevo, Kladanj, Travnik, Tešanj, Višegrad, Derventa, Rogatica, Banja Luka, Jajce, Kamengrad, Bihać i Kostajnica (Kozarac)."; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 28.

³⁷⁰ Sjedište kadiuka u Hercegovačkom sandžaku: "Kao sjedišta kadiuka spominju se Mostar, Imotski, Ljubuški, Duvno, Gabela, Blagaj, Stolac, Nevesinje, Ljubinje, Cernica, Foča, Pljevlja, čajniče i Prijepolje."; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 39.

Grgurevci, Rača, Morović, i Vukovar, a od 1540. godine sandžakbeg bio je smješten u Iloku. Praktično je ukinut 1688. godine, a turska vlast se povukla tek 1717. godine.

Zvornički sandžak osnovan je 1480. godine sa sjedištem u Zvorniku. Protezao se s obje strane donjeg toka Drine, a 1521. proširio se do Save. Prvo je bio dio Rumelijskog, a zatim od 1580. dio bosanskog pašaluka. Podređeni kadiluci bili su mu: Srebrenica, Brvnik, Šabac, Zvornik, Birče, Tuzla, Bijeljina, Gračanica, Krupanj-Bohorina i Jadar-Ptičar. Ukinut je 1833. godine.

Budimski pašaluk imao je sjedište u Budimu od 1541. pa do 1686. godine. Prostirao se od južne Slavonije do sjeverne Srbije.³⁷¹ Imao je odgovornost obrane sjevero-zapadnog dijela carstva. Osmanska vlast prestaje 1699., te potpuno iščezava 1718. godine.³⁷²

4.3.2. Kliški sandžak

Umjesto Vilajeta Hrvata osnovan je Kliški sandžak 1537. godine izdvajanjem od Bosanskog sandžaka. Vilajeti su se tipično ukidali radi demografskog oporavka, napredovanja islamizacije i urbanizacije. Stvarno mjesto boravka kliškog sandžakbega bilo je Linvo, a formalno središte bio je Klis. Imao je zadaću učinkovitog suprotstavljanja Mletačkoj Republici. Prvi sandžakbeg bio je Murad-beg Tardić, podrijetlom iz okolice Zadra. Prostirao se između Krke, donje Cetine, gornje Neretve, a isprva je obuhvaćao i sjeverni dio Dalmacije s većim dijelom Like. Ukinut je 1826. godine.³⁷³

4.3.3. Krčki/Lički sandžak

Osnovan je 1580. godine u okviru Bosanskog pašaluka, a prvi sandžakbeg bio je Arnavut Memi-beg. Službeno središte bilo je u Kninu, ali sandžakbeg boravi u Udbini i Vrani. Izdvojen je bio od Kliškog sandžaka, a obuhvaćao je sjevernu Dalmaciju i Liku. Kadiluci su bili smješteni u Knin i Kotar. Osmanlije su konstantno pokušavale demografski revitalizirati ovaj prostor s Vlasima, međutim uskoci su to stalno ometali svojim djelovanjem.³⁷⁴

³⁷¹ "Granice pašaluka doista su se mijenjale, osobito za vrijeme rata 1593.-1606. Još 1580. izdvojen je Požeški sandžak i pripojen Bosanskome pašaluku, a zatim 1600. Kaniškome. Budući da se tako Kaniški ejalet protegao do Dunava, a Egerski obuhvatio Bačku, Budimski je pašaluk izgubio teritorijalnu povezanost sa svojim južnim dijelom."; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., 42.-43. str.

³⁷² Ibid, str. 37-43.

³⁷³ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 29.; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 39.

³⁷⁴ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 40.

4.4. Špijuniranje i trgovina informacija

Špijunaža je oduvijek bila jedna od najbitnijih funkcija korištena ne samo u vojne, već i u političke svrhe. Ta grana informiranja i protu-informiranja jedna je od konstanti koju uočavamo u svakom povijesnom periodu i civilizaciji. Osmansko Carstvo nije zaobilazilo tu granu, dapače stvorilo je impresivnu i snažnu špijunku mrežu.

Janjičari nisu samo bili sultanove vojne jedinice i odradivale isključivo vojnu funkciju, već su se aktivno uključivali u špijunske radnje i bili glavna karika u njima. Slali su špijune obućene u običnu odjeću patrolirati trgovačke putove, kavane, karavansaraje i druga mjesta na kojima stalno kola veliki broj ljudi i gdje se potencijalno mogu sresti ljudi koji znaju što se dešava preko granica. Porta je sa izuzetnim zanimanjem pratila djelovanja tih janjičara koji su zamaskirani nastojali prikupiti nove informacije o neprijatelju te konstantno nadgledala njihova djelovanja.³⁷⁵ Nastojali su prikupiti što je više moguće informacija, kako se ne bi morali samo oslanjati na savjet svojih dvorjana ili vlastitu intuiciju.³⁷⁶ Nije se samo prikupljalo informacije o neprijateljskom djelovanju, već i o zlorabljenju vlastitih ovlasti u Osmanskome Carstvu, ali i o prostituciji i izaslanicima u europskim zemljama.³⁷⁷ Stoga je osmanska špijunaža imala više razina i centara kojima je služila, a glavni je bio u prijestolnici Istanbul.³⁷⁸ S informacijama koje bi se skupile o neprijateljskom djelovanju radile bi se geografske karte te je stoga osmanska kartografija u periodu 16. stoljeća posjedovala impresivne detalje o prekograničnoj situaciji. Njihovi suvremenici bili su zadivljeni razinom informiranosti Osmanlija, ne samo o vojnim³⁷⁹, već i o običnim europskim pitanjima. Preko

³⁷⁵ Upozorenje uhodama da provode svoj posao: "Ne буди nemaran, motri i osluškuj na sve strane (doslovno: drži oči i uši na sve strane, op. a.), doznaj za njihove pokvarene nakane i prema tome djeluj. Ili riječima: " neka se pošalju korisne uhode, neka se prikupe pouzdane vijesti o nevjerničkim pokvarenim namjerama. "; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., 147. str.

³⁷⁶ Mustafa Ali iz Galipolja u 16. stoljeću piše o špijunaži: "If a prospering monarch does not use spies secretly, if the sovereign of the realm does not investigate the conditions of the state and people, if he contents himself with only questioning and believing his ministers, if he only sporadically commands that his aġas, who are privy to his secrets, keep him informed, then he forfeits justice for himself, integrity for his ministers, awe and dread for his army, and peace of mind and comfort for his subjects. "; Aksan, Virginia H. i Goffman, Daniel, *The Early Modern Ottomans – Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007., Ágoston, Gábor, *Information, Ideology and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*, str. 79.

³⁷⁷ "Bayezid II's agents travelled to France and Italy to spy on the sultan's brother, Cam, who had challenged Bayezid's claim to the sultanate and thus was forced to spend his remaining thirteen years in exile in Mamlug Egypt, Rhodes, France, and Rome, where European monarchs and the papacy tried to use him as a pawn in their crusading plans against the Ottomans. "; Ibid, str. 90.

³⁷⁸ "At least four levels of ottoman information-gathering may be discerned: 1) central intelligence in Istanbul, 2) information-gathering by local ottoman authorities, especially along the empire's frontiers, 3) intelligence provided by Istanbul's client or vassal states, and 4) espionage and counter-espionage carried out by the Porte's spies and saboteurs in foreign countries. "; Ibid, str. 81.

³⁷⁹ "Tijekom kolovoza 1565. godine habsburška vojska okupljala se u Ljubljani, a kliški i bosanski sandžakbegovi zahvaljujući djelovanju "korisnih uhoda" i ispitivanju zarobljenika došli su do detaljnih obavijesti

špijuna saznali su za požar u venecijiskom Arsenalu 1569. godine te o britanskoj pobjedi nad španjolskom Armadom 1589. Uloga kršćanskih i židovskih trgovaca u informiranju je ponekada precijenjena u historiografiji, međutim imala je bitan doprinos. Trgovci su konstantno putovali iz jedne države u drugu te su kroz svoja putovanja akumulirali razne vrijedne informacije koje su mogle interesirati suparnike.³⁸⁰ Uz to su nastojali izgraditi vlastitu špijunsku mrežu, Osmanlije su radili na kontroliranju informacija koje cure iz Istanbula. Čitali bi pisma koja su ambasadori slali europskim zemljama te čak poštare i kurire skidali do gola kako ne bi nikako mogli prokrijumčariti bilokakva skrivena pisma. Ambasadori su bili jedni od glavnih agenata u informiranju, jer su svojim ugledom i statusom mogli doći do povjerljivih informacija visoko rangiranih uglednika, do kojih janjičari nisu mogli dospjeti. Jezik je znao biti velika prepreka te su stoga dragomani, pisari i prevoditelji dokumenata, bili još jedna korisna karika u špijuniranju. Kroz dragomanske urede prolazili su mnogi povjerljivi dokumenti Porte te se konstantno sumnjalo kako ih Europljani potkupljuju da bi stekli te spomenute isprave. Jedan od istaknutijih bio je Tercüman Mahmud, koji je u 16. stoljeću izgradio izuzetno dobre konekcije s Europljanima te je bio zainteresiran za povijest Europe, poglavito razvoj državne uprave. Špijunaža na krajišnici je bila ključna, jer se nalazila u neposrednoj blizini granice.³⁸¹ Zarobljenici su također bili iskorištavani kako bi se saznale povjerljive informacije o neprijatelju. Što je zatvorenik bio višeg staleža, to su informacije koje on posjeduje bile vrjednije. Osmanlije su koristili autohtono stanovništvo, ovisno o teritoriju u koji su slali špijune. Na istoku su koristili Turke, Kurde, Arape, u Madarskoj Mađare i Slavene (*pribek*). Oslanjali su se na Dubrovnik, Moldaviju i Vlašku u dobivanju vrijednih informacija. Dubrovčani su bili dobro povezani sa Habsburškom Monarhijom i Mletačkom Republikom. Takoder su u svojoj službi imali pojedine Mlečane,

---

o veličini neprijateljskih odreda, topničkom naoružanju i ciljevima napada. Prema tim spoznajama u Ljubljani se okupilo oko 40 000 vojnika s 15-ak topova natovarenih na kola. Namjera im je bila napasti osmansku Kostajnicu ili Krupu.", Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaledu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 149.

³⁸⁰ Impresivni podaci sakupljeni o ugarskim utvrdama: "(...) a register of Hungarian fortresses which listed some of the strategically most important Hungarian garrisons, whose conquest, according to the unknown author, was desirable. The fortresses were listed according to their owners, who were the most prominent aristocrats and politicians of Hungary, together with their locations and short comments on their immediate past. The information contained in the report was most likely obtained from the members of the Hungarian embassy sent to the Porte in fall of 1540, and the list served as a plan of conquest during Süleyman's 1541 Hungarian campaign."; Aksan, Virginia H. i Goffman, Daniel, *The Early Modern Ottomans – Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007., Ágoston, Gábor, *Information, Ideology and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*, str. 83.

³⁸¹ "(...) information to Istanbul regarding Vienna's policy vis-à-vis Transylvania, Poland, and Ottoman Hungary, about Habsburg-Safavid diplomatic relations, Habsburg troop concentration and strengths, and military campaigns, among other things."; Aksan, Virginia H. i Goffman, Daniel, *The Early Modern Ottomans – Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007., Ágoston, Gábor, *Information, Ideology and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*, str. 87.

Španjolce i Francuze, a neki od njih su znali biti, dvostruki ili trostruki agenti. Osmanski špijuni su znali biti izuzetno odani Porti te ako bi ih Europljani uhvatili, do smrti bi šutjeli o stvarima koje mogu inkriminirati Osmansko Carstvo.³⁸²

Ulak (državni kurir) i *menzilhane* (pošta) prenosili su sve sakupljene informacije s periferije u prijestolnicu carstva. Ta mreža komunikacija je brzo prenosila pisma i dokumente, a sustav je preuzet od Rimljana i Bizantinaca. Postojala su tri glavna smjera i to: lijevi, središnji i desni.³⁸³ Na taj način su se obuhvatili svi dijelovi carstva. Osim informiranja, pošta i kuriri služili su za brzu dostavu sultanskih zapovijedi. I u ovom pogledu su Europljani bili impresionirani, kao na primjer Juan Vega od Sicilije, koji 1557. godine tvrdi da su Osmanlije vijesti o Španjolskoj dobivali brzo kao Španjolci. Prikupljene informacije Osmanlije su koristili na različite načine. Nisu se samo koristile kako bi se vojska što bolje pripremila za neprijateljski napad, već i radi širenja negativne propagande.³⁸⁴ Na koncu uočavamo koliko je razgranat sustav špijunaže i mreža komunikacije u Osmanskem Carstvu bila. Ona je sezala daleko izvan granica carstva i bila izuzetno jako korisno sredstvo u korist Osmanlija.

---

³⁸² Izvještaj o uhvaćenom osmanskom špijunu: "A spy of the Turk... who called himself friar Ludovico of Martinengno was capture in Vienna, thanks to Habsburg counter-intelligence. Although he began to confess... fearing for his life, he took a dagger from one of the guards and he struck himself four times, slitting his throat. Which, by the way, is a great inconvenience since from him we could have known many things."; Aksan, Virginia H. i Goffman, Daniel, *The Early Modern Ottomans – Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007., Ágoston, Gábor, *Information, Ideology and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*, str. 91.

³⁸³ "The Ottoman road network had three main routes (left, centre, and right arm/wing), both in Europe and in Asia Minor. Each of the six main routes had several smaller branches radiating from the capital towards Salonica/Athens, Edrine/Sofia/Belgrade/Buda and the Crimea in Europe and towards Erzurum/the Caucasus, Diyarbekir/Mosul/Baghdad/Basra and Aleppo/Damascus/Cair (or Mecca) in Asia Minor and the Arab provinces, respectively."; Ibid, str. 92.

³⁸⁴ Sultan Selim I. (1512.-15260.) ratovao je protiv Safavida na istoku, te je u propagandi širio poruku o šijitima kao "nevjernicima" i "protivnicima" Osmanlija. Sunitski Mamluci su surađivali također s šijitim te su i oni bili smatrani neprijateljem.; Ibid, str. 93.

4.5. Vojne jedinice

Veliki spektar različitih vojnih jedinica koje je Osmansko Carstvo posjedovalo činilo je njezinu vojsku veoma agilnom i prilagodljivom svakoj situaciji. U prijašnjim poglavljima pisano je o fortifikacijskom sustav, i opremanju istog te se sada centar diskusije prebacuje više na pojedinačne vojne skupine koje su djelovale na serhadu, utjecale na hrvatske zemlje.

Što se tiče ratovanja na krajišnici, opisana je defanzivna taktika, špijuniranje i novačenje putem danka u krvi, a sada će svaka vojna jedinica posebno biti analizirana, nadledena u koje svrhe se koristila, koju je opremu imala i još niz drugih bitnih detalja. Klasičan tip ratovanja na granici bile su male, kratke provale sa malim brojem vojnika, kojima se ometalo neprijatelja. Svrha takvih upada nije bilo samo deranžirati neprijatelja, već i pljačkanje i pljenjenje opreme, hrane i drugih važnih potrepština za funkcioniranje vojske. Njima se također stekao uvid u spremnost neprijatelja iz prve ruke. Važna je bila taktika uzmicanja i zavaravanja, odnosno napadanja neprijatelja sa manjim brojem vojnika na jednoj strani, kako bi ga se zavaralo da Osmanlije baš na tom mjestu namjeravaju izvesti svoj glavni napad s većom vojskom. U tu svrhu je bilo bitno imati dobro razvijen sustav okupljanja vojnika,³⁸⁵ kako bi se u što kraćem roku na organiziran način okupila i pripremila za napad.³⁸⁶ To je bila glavna zadaća osmanske vojske, a to su uspješno napravili treniranjem i konstantnim drilovima vojnika. Mogućnost korištenja nemuslimana u svojoj vojsci još je jedan od bitnih stvari za istaknuti. Premda su se mnogi kršćani željeli uključiti u osmansku vojsku, najviše na granici, Osmanlije to nisu u početku prakticirale. Kasnije su ih inkorporirali u svoju vojsku, gdje su kroz ograničenu ili neplaćenu vojnu službu indirektno djelovali unutar osmanskog vojnog sustava. Jezgra osmanske vojske bila je carska vojska koju su sačinjavali pretežito janjičari, topnici, konjanici i oružari. Živjeli su u kasarnama, bili veoma disciplinirani, a njihova služba bila je plaćena. Druga po važnosti bila je vojska provincija, odnosno on podijeljena po sandžacima. Nju su činile teška konjica (spahije) i druge manje skupine. One su za svoju vojnu službu dobivali su zemljишne nadarbine i timare. Dobro su

³⁸⁵ "Sandžakbegovi su se okupljali pod beglerbegovou zastavu, a svaki se beglerbeg priključivao sultanovoj vojsci u vrijeme i na mjestu kako je bilo naređeno. Sultan bi tada izvršio pregled svoje vojske."; Inalcik Halil, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300.-1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 142-143.

³⁸⁶ "Određeno vrijeme prije no što vojska kreće na vojni pohod iz centra su se obavještavali beglerbegovi o pravcu kretanja vojske i o mjestu gdje će se vojska sakupiti. Ovi su dalje o tome obavještavali spahije koji su se nalazili u njihovim ejaletima, odnosno sandžacima. Tako su se snage svakog ejaleta okupljale pod komandom svoga beglerbega."; İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 481.

izvježbani, a prepostavlja se da su u 16. stoljeću mogli okupiti 30 tisuća spahija. Spahije su bile podijeljene na teritorijalne jedinice koje su se zvali *buljuci*, a na čelu je bio *subaša*. Deset buljuka činilo je jedan vojni puk, kojim je zapovijedao *miralem*³⁸⁷ ili *alajbeg*³⁸⁸ ili pukovnik. Osmanskoj vojsci se još pridružuju akindžije, azapi i plaćenički odredi (*gönölu*).³⁸⁹

4.5.1. Adžemijski korpus

Acemi ocak, odnosno adžemijski korpus, služio je za vojnu obuku svih vojnika Osmanskoga Carstva. Služio je kao baza za vojnike koji su poslije mogli čak postati janjičari. U njega ulaze ratni zarobljenici ili ulaze putem devširme.³⁹⁰ Kao regruti odrađivali su razne dužnosti, među kojima su bili građevinski poslovi, posebno izgradnja džamija. Glavno središte bilo im je u Istanbulu, budući da je ovaj korpus osnovan 1453. godine kada je Mehmed Osvajač osvojio taj grad. Mladići koji su došli putem devširme morali su, kao i janjičari regrutirani istim putem, prvo provesti određeno vrijeme u osmanskoj obitelji da nauče muslimanske običaje i jezik, a odjeću i opremu im je financirala država.³⁹¹ Ako su prelazili u među janjičare, najčešće se to dešavalo da popune mjesta umirovljenih ili umrlih janjičara. Korpus je od 18. stoljeća postao kao vrelo za regrutiranje konjanika, a od 1826. je ukinut.³⁹²

4.5.2. Janjičari

Ovaj korpus osnovan je u vrijem Murada I., a slična ustrojena vojna jedinica postojala je i kod Seldžuka i kod Mamluka. Imali su odrede prema kojima su se rangirali.³⁹³ Jedna *orta* sastojala se od 400 vojnika, a ukupno ih je bilo 101. Na čelu svakih 100 pripadnika bio je *jajabaša*. *Džemat-orte* nosili su ključeve tvrđava, a prema rasporedu u bitci moglo ih se raspoznati po tome da su mogli jahati konje pred agom. To se smatrao privilegij, koji nije svatko mogao imati, a janjičari su imali pravo biti u centru cijele vojske.³⁹⁴ Janjičari su za

³⁸⁷ Brine se u sultanovom ili beglerbegovom saraju za zastave i druga obilježja vlasti.; İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 1053.

³⁸⁸ Zapovjednik puka i spahija u jednoj vojnoj oblasti.; Ibid, str. 1047.

³⁸⁹ Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., str. 55.

³⁹⁰ İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 413-414.

³⁹¹ "(...) dva puta godišnje davala im se kompletna odjeća. U kasnijim stoljećima umjesto odjeće davao im se novac. Adžemije su na glavi nosili stožastu kapu u žutoj boji. Ispod kaputa nosili su odjeću koja se naziva dolama."; Ibid, str. 426.

³⁹² Ibid, str. 427.-428.

³⁹³ "Visoki oficiri u džemat-ortama koje su bile najstariji odredi janjičarskog korpusa bili su ovako rangirani od najnižeg prema najvišem činu: jajabaša, devedžije, glavni devedžija, hasekije i hasekibaša, turnadžibaša, saksondžibaša, zagardžibaša, sekbanbaša, janjičarski aga.>"; Ibid, str. 433.

³⁹⁴ "(...) oni koji su davala godišnji prihod u vrijednosti do 20 000 akči nazivali su se timari, oni koji su davali prihod u vrijednosti od 20 000 do 100 000 akči nazivali su se zeamet, a dirlici sa prihodima u vrijednosti većoj

svoju vojnu službu mogli biti nagrađeni komadom zemlje, a bilo je više tipova zemljišta koje su mogli dobiti, ovisno o vrijednosti.³⁹⁵ Prihvaćali su se ponekad i stranci koji nisu bili regrutirani putem devširme, a oni su se nazivali *kul-kardeši*. Odrađivali bi svoju službu u tvrđavama te bi mogli postati janjičari. Tokom svoje vojne karijere najviše su obitavali u vojarnama, od kojih su najveće i najbliže sultanu, bile u Istanbulu.³⁹⁶

Janjičarski aga birao se direktno iz korpusa od svojih istaknutih članova. On je imao dnevnu plaću od 450-500 akči. K tome je godišnje sakupljao od ovčara 8000 kuruša, a za uzvrat im je omogućio prodaju mesa u Istanbulu. Naime, janjičari su sami bili obvezni osigurati svoju hranu, a sultan im je omogućio kupovinu mesa po uvijek istoj cijeni, bez obzira na inflaciju. Janjičarski aga je imao pravo audijencije kod sultana te dobivao *zeamet* u vrijednosti od 50 tisuća akči. Od 16. stoljeća mogao je postati vezir te uz obveze prema svojem korpusu, održavao je još red u prijestolnici i upravlja vatrogasnim jedinicama u Istanbulu. Također je sazivao vlastiti divan.³⁹⁷

Kul-ćehaj bio je niže rangiran od janjičarskog age, ali je zato imao najviše kontakta, a stoga i utjecaja nad pripadnicima cijelog korpusa. On je zastupao agu pred sultanom te je stalni član aginog *divana*.³⁹⁸ Dnevna plaća iznosila mu je 35-40 akči.

Jajabaša upravitelj je orte janjičara. Dnevno je dobivao 24 akče, a posao mu je bio kažnjavati one koji nose janjičarsku odjeću, a nisu janjičari, čuvati tvrđave, blagajnu i slične zadatke. Drugi važni članovi janjičarskog korpusa bili su *talimhandžibaša*, koji se brinuo za vježbanje i rukovanje lukom i strijelom te *avdžibaša*, koji je vodio vježbe i drilove rukovanja vatreñim oružjem. Valja još napomenuti da su se janjičari mogli raspoznati po svojim kapama tzv. *börkama*, koje su bile njihovo obilježje.³⁹⁹

---

od 100 000 akči nazivali su se hasovi. Hasovi su se dodjeljivali sandžakbegu i državnim službenicima (...); İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 454.

³⁹⁵ "(...) oni koji su davala godišnji prihod u vrijednosti do 20 000 akči nazivali su se timari, oni koji su davali prihod u vrijednosti od 20 000 do 100 000 akči nazivali su se zeamet, a dirlici sa prihodima u vrijednosti većoj od 100 000 akči nazivali su se hasovi. Hasovi su se dodjeljivali sandžakbegu i državnim službenicima (...); Ibid, str. 480.

³⁹⁶ "Janjičarske kasarne u Istanbulu nazivale su se Stare ode (Eski Odalar) i Nove ode (Yeni Odalar), odnosno stara i nova kasarna. Obje su izgrađene u vrijeme sultana Fatih-a. Stare ode su se nalazile na Šehzadebaši, a Nove ode na Aksaraju (...) Nalazila se na mjestu gdje je danas džamija Šehzade."; Ibid, 447. str.

³⁹⁷ "Divan kojemu je predsjedavao janjičarski aga nazivao se Agin divan. Sjednice ovoga Divana održavale su se na Aginoj kapiji. Ovdje su se rješavali predmeti korpusa i sporovi janjičara. Članovi Divana bili su visoki oficiri janjičarskog korpusa: sekbanbaša, ćehaja, zagardžibša, saksondžibaša, turndžibaša, glavni čauš, janjičarski pisar. Sporovi koji su se odnosili na šerijatsko pravo upućivali su se kadiji, a oni koji su se odnosili na tradicijsko pravo rješavali su se na Divanu."; Ibid, str. 457.

³⁹⁸ Divan – savjetodavno vijeće bilo kod sultana, age, vezira ili nekog namjesnika pokrajine.

³⁹⁹ İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 430-448.

4.5.3. Obuka i dužnosti janjičara

Već sam za svakog pojedinog člana janjičarskog korpusa nabrojao njegove obaveze, a moglo bi ih se podijeliti na one koje imaju u središtu carstva, dakle Istanbulu, i izvan njega, odnosno više prema periferiji. U središtu carstva bili su dužni prvočno čuvati i stražariti sultanov dvor te gasiti požare i održavati javni red, nešto kao policijska djelatnost. Kasnije je osnovan poseban vatrogasni korpus, pa janjičari prestali izvoditi taj zadatak i preuzeли samo nadgledanje istog. Izvan Istanbula glavna zadaća bila im je čuvanje tvrđava.

Mjesto za vježbanje i drilove nazivalo se *talimhana*.⁴⁰⁰ Tipična je bila obuka rukovanja lukom i strijelom te kasnije puškama i drugim vrstama vatrenog oružja. Povjesničari također navode problematiku prihvaćanja vatrenog oružja kod janjičara. Naime, čak su 1590. godine negodovali u upotrebi arkebuza, budući da je vatreno oružje tog perioda bilo izuzetno neprecizno, o čemu sam u prijašnjim poglavljima detaljnije pisao.⁴⁰¹

Tu su se često dešavala natjecanja u bacanju buzdovana, borbe pasa i medvjeda. Za svoju službu mogli su katkad biti nagrađivani⁴⁰² ili jednako tako kažnjavani.⁴⁰³ Najteža kazna iznosila je 80 "batina". U ratu svoj šator dizali su blizu sultanovog, radi toga jer su mu u tom trenutku bili osobna straža. Ljudi koji su živjeli blizu mjesta gdje su služili janjičari, bili su dužni obavezno im prodavati hranu, a dobivali su i brašno i *peksimet* (vrsta pečenog kruha koji dugo traje). Prije borbe su se zajedno molili. Na početku borbe svaki red prvo puca, a zatim se kreće u prodor. Također su u vrijeme rata bili zaduženi za kopanje rovova. Za svoju hrabrost i vještina u borbi mogli su dobiti viši čin ili zemlju, kao što sam ranije naveo. Od opreme koristili su štit, *handžar* (dvosjekli valoviti nož, a ponekad velik kao sablja) i sjekiru. Određeni povjesničari prenose kako su janjičari koristili oblik ručne granat ili *Elkumbarası*, premda su dugi niz godina preferirali koristiti luk i strijelu zbog brzine kojom se moglo

⁴⁰⁰ "Središte za vježbanje – talimhane, postojalo je do kraja 16. stoljeća, ali je nakon toga izgubilo raniji značaj. Janjičari su kao metu koristili zemljane vrčeve – testije – napravljene za ovu svrhu. Troškove lukova i strijela, baruta, testija i ostalog to je bilo potrebno za vježbanje snosila je država. Prilikom uručivanja tromjesečne plaće – ulufe – svakome se janjičaru posebno davao novac za oružje koji se nazivao kemanbaha."; İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 444.

⁴⁰¹ Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, Analecta Isisiana LXXV, The Isis Press Istanbul, 2004., str. 146.

⁴⁰² "Prelazak u konjičke odrede kapikulu nazivao se "odlazak u odred" (bölgे çıkışma). Janjičari koji su odlazili u odred primali su po 300 akči u novcu, torbu strijela i konja ili naknadu za konja (...) Janjičari koji se pokažu vještim ratnicima mogli su dobiti dirlik na prijedlog seraskera ili svoga komandanta. Vještina u gašenju požara također je janjičarima mogla donijeti unapređenje."; Ibid, str. 452.

⁴⁰³ "(...) treba da prisustvuju i drugi janjičari radi pouke, kazna se izvršavala u večernjim satima (...) Vodilo se računa da se kazna izvrši tako da ne izazove trajne tjelesne povrede kod vojnika (...) Kazna smaknuća za teška krivična djela izvršavala se pošto se okrivljeni isključi iz korpusa (...) Smrtna kazna, kazna izgnanstva i pritvaranja janjičara mogle su se izvršiti tek nakon temeljitog istraživanja slučaja i uz odobrenje velikog vezira."; Ibid, str. 452.-453.

ispaljivati strijele.⁴⁰⁴ Na bojišnici bi prvo iz daleka nastojali omesti protivnički red, a potom bi se odlučili na puni napad u raspršenom redu, što je bila taktika koju su najviše koristili.⁴⁰⁵

Plaće (*uluf*) dobivali su svaka 3 mjeseca na Sultanovom divanu. Kada bi prijestolje preuzeo novi sultan, povodom te svečanosti on bi janjičarima dodijelio napojnice, a isto je mogao napraviti prilikom novog vojnog pohoda (takva praksa prekinuta je kada su sultani prestali osobno sudjelovati u vojnim kampanjama). Bilo je mnogo problema sa janjičarima,⁴⁰⁶ a ponekad bi se znali desiti i otvoreni sukobi i pobune. Murad III. je izgubio povjerenje u janjičare kada su ga u bitci kod Haćove ostavili s neprijateljem licem u lice.⁴⁰⁷ Njihov broj se konstantno povećava za vrijeme Dugog rata:

“(...) the corps continued to rise from 8 to 10,000 during the mid-sixteenth century to 13,357 in 1560 and growing to over 35,000 at the end of the sixteenth century. This unintended rise is understandable when taking into account the increasing need for trained infantry and the successful introduction and use of firearms by the Janissaries.”⁴⁰⁸

Ratno stanje konstantno zahtjeva svježe vojнике te se stoga u vrijeme rata broj vojnika povećava. Međutim, broj i utjecaj janjičara se nakon Dugog rata znatno povećao te se u kasnijem period Osmansko Carstvo moralo suočavati s time.

4.5.4. Spahije

Usko povezani sa timarom u pokrajini u kojoj ga posjeduju, spahije su bile pripadnici konjičke jedinice i vlasnici zemljišta. Timar se u principu nije mogao naslijediti, osim ako je sin bio vojno sposoban, što je kasnije postalo iskorištavano.⁴⁰⁹ Spahije su sami bili obvezni

⁴⁰⁴ Uyar, Mesut; Erickson, Edward J., *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*, Oxford, Praeger Security International, 2009., str. 42.

⁴⁰⁵ Ibid, str. 43.

⁴⁰⁶ "Gotov se svi historičari slažu u mišljenju da se poredak u janjičarskom korpusu počeo remetiti u vrijeme sultana Murada III. Tada su mnogi janjičari imali svoje porodice, pa više nisu stalno boravili u kasarnama nego u svojim domovima, čak su se bavili različitim zanatima."; İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 460.

⁴⁰⁷ Ibid, str. 448-460.

⁴⁰⁸ Uyar, Mesut; Erickson, Edward J., *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*, Oxford, Praeger Security International, 2009., str. 38.

⁴⁰⁹ "Da bi netko uopće bio kandidat za timar, morao je biti iz vojnog sloja. Bilo je apsolutno zabranjeno davati timare raji. Sin je nasljedivao vojni status ako je njegov otac bio pripadnik vojnog sloja ili sultanov ili begov rob. Osmanlije su kao vojni sloj prihvaćali i pripadnike ekvivalentnog sloja u novoosvojenim državama, pa su tako mnogi kršćanski feudalci postali spahije, posjednici timara. S vremenom su oni ili njihovi sinovi prelazili na islam."; Inalcik Halil, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300.-1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 143-144.

naoružati se, i uz to morali dovesti dodatno opremljenog konjanika zvanog *džebelija* (*cebelii*) opremljenog u vlastitom trošku.⁴¹⁰

Oprema je ovisila o imovinskom prihodu. Tako su osnovna oprema bili luk i strijela, mač i štit te lanci. Dodatna oprema bio je oklop, a najbogatiji su mogli istom opremom financirati dodatnog džebeliju.⁴¹¹ Nailazimo na podatak kako je osamdesetih godina 16. stoljeća cijeli Bosanski sandžak i Vilajet Hrvata mogao za jednu sultansku vojnu osigurati 3116 pojedinaca, od čega je 2076 spahija i 1040 privatnih sandžakbegovih vojnika. Glavni spahija u sandžaku bio je sandžakbeg.⁴¹² Do 1528. godine bio je među najbogatijim osobama te je mogao uprihoditi do 643 979 akči.

Kada Porta naredi mobilizaciju sandžakbeg je bio dužan okupiti sve spahije na jednom mjestu. Mobilizacija i vojni pohodi najčešće su u Osmanskem Carstvu bili u proljeće, radi toga što je vojska izuzetno teško mogla funkcionirati zimi. To su često iskorištavali osmanski neprijatelj te su tako Mletačka Republika i Habsburška Monarhija više puta iskoristile tu činjenicu. Vojska se nije raspuštala dok ne nestane opasnosti i dođe sultanova naredba. O brzini primjene sultanove naredbe ovisio je poštarski sistem, koji je, kao što sam u ranijim poglavljima opisao, bio veoma učinkovit.⁴¹³

4.5.5. Derbendžije i martolozi

Derbendžija (*derbendaci*) je bio čuvar određenog tjesnaca, mosta, puta, koji je bio važan Osmanskome Carstvu.⁴¹⁴ Radi takve poluvojne službe oslobođeni su bili dijela poreza, što je mnogo značilo za stanovnike na području današnje Bosne i Hercegovine. Također su vršili službu lokalne milicije, a često se njihov rad poklapao ili bio identičan onome od martologa.⁴¹⁵ Jedna od razlika bila je što se od derbendžija nije očekivalo da idu u prepade,

⁴¹⁰ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 110.

İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 481.

⁴¹¹ Inalcık Halil, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300.-1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 142.

⁴¹² Značenje riječi "beg": "Beg (tur. bey "gospodin", vojvoda, vladar oblasti itd., etimologija kineska ili perzijska). U Osmanskome Carstvu viši vojno-upravni naslov, od zaima, uživatelja veće nadarbine do sandžakbega. Poraba se s inflacijom titulirala u postklasično vrijeme širi i naniže. Begluk označava funkciju bega, područje njegove vlasti (pogranični begluk, Osmanov begluk itd.), zatim stanovite prihode koji pripadaju begu, "begovo pravo", pa katkad i državnu riznicu."; Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 43.

⁴¹³ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 110-129.

⁴¹⁴ İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 1049.

⁴¹⁵ Opis derbendžijske službe: "Ovdje je nastanjena 141 kuća Vlaha nevjernika. Na osnovu starog deftera upisani su pod filiriju. Spomenute zemlje nalaze se na prijelazu, na graničnom području. Nevjernici koji tamo stanuju izabrali su između sebe čuvare koji će čuvati i štititi vilajet i stalno se brinuti o granici. Onima koji budu stražari, ostali treba od sebe da plaćaju svake godine po 50 akči od svake kuće. Sada kada su zatražili da kao naknadu za

dok su to radili martolozi jer se od njih to očekivalo.⁴¹⁶ Djelovanje martologa opisao je mletački providur J. Foscarini 1572. godine, i u njemu uočavamo kompleksnost njihove situacije.⁴¹⁷

4.5.6. Akindžije

Pripadnik lake konjice koja je svojim upadima pripremala teritorij za konačno osvajanje zvao se akindžija (*akinci*).⁴¹⁸ Njihovi pohodi na neprijateljski teritorij bili su učestali, a također su imali obvezu dostave hrane spahijama. Kažnjavali bi se teškim tjelesnim kaznama za neposluh. Regrutirani su iz redova islamiziranog seljaštva i nekadašnjeg sitnog plemstva Bosne. Imali su obvezu podavanja carskoj blagajni. Akindžijama se najviše služilo kako bi se stvorila diverzija, odnosno zadržavali bi neprijateljsku vojsku na jednom dijelu, dok je cijela osmanska vojska bila na drugoj strani. Živjeli su blizu granice i sami su se financirali. Akcija koja se sastojala od 100 akindžija nazivala se četa.⁴¹⁹ Porta je počela pozivati Tatare iz Silistre u kliški serhad te su u drugoj polovici 16. stoljeća počeli sve više mijenjati akindžije. Dobrovoljcima je u provalama na neprijateljski teritorij najviše bio cilj ratni pljen, dok su tatarske jedinice imale vojni cilj, kao na primjer onesposobiti liniju opskrbe.⁴²⁰

---

tu službu budu oslobođeni i rasterećeni svih vanrednih nameta i pošto se shvatilo da je njihova služba čuvanja i zaštite granice korisna za vilajet, u novi je defter upisano na izloženi način. Dokle god budu ustrajni u svojoj službi i dokle god obavještavaju čim saznaju za pokrete i napade prokletih neprijatelja, neka su oslobođeni svih vanrednih nameta, gradnje tvrđava, opravke tvrđava, davanja za prijenos pošte i hrane za vojsku i davanja djece u janjičare."; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 136-137.

⁴¹⁶ Mihajlo Ostrožinski opisuje pljačkanje martologa: "Kad upadne u neprijateljsku zemlju, ta se čeljad razleti kud koji zna i vidi, pale i ubijaju, pljačkaju i sva zla tvore. Vojvoda zapovijedi na mjestu ročišta razapeti mali čador. Tu on čeka sa nekoliko izabranih ljudi na dobrih konji. Gonići dovode sa svih strana žensko i muško i drugi pljen. Vojvoda onda odpremi pljena napred, a sam s četom krene kući. Ako je tko zakasnio i ostao medju kršćani, za njega se ne brinu. Sam vojvoda ostaje posljednji kao zadnja četa. Kad uredi četu, ide polako napred. Ako bi goneći neprijatelji stigli, upusti se s njimi u boj, a kad vidi, da bitke nemože održati, dade najrpjije poklati mlado i staro roblje, onda istom stanu bježati kao vjetar. Nemože im učiniti nitko ništa, van da ih stignu na kakvoj neprohodnoj gori, na prelazu kakve rieke ili kod kakove močvare. Ovako vojuju neredovite čete turske, koje neimaju nakane osvajati zemlje, već samo uništiti, što je ljudska ruka uradila, da zemlju dostačno nahrani i da se dostoјno čovjeka sklanja pod svojim krovom."; Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995., 57. str.

⁴¹⁷ "Ti su kršćani ratoborni i izvrsni vojnici, ali im fali vojnička naobrazba. Tjelesno su veoma otporni te ogrnuti gunjcem, s opancima na nogama i s jednom pogačom u torbi prave veoma duge pokrete. Turci ih koriste kao pješadija i gone ih na provale u Dalmaciju, dižući jednog ili dvojicu iz kuće, prema potrebi. Kad ih iznova, idu od kuće do kuće i prijete im da će nabiti na kolac, tko se ne odazove. Za tu službu ne daju im nikakvu nagradu ni plaću. Kršćani moraju držati straže u varošima pod utvrdoma i na planinskim prolazima pod zapovjedništvom svojih harambaša, a to su kao seoski kapetani. U znatnije utvrde Turci ih ne puštaju, osim ako su dobro provjereni(...)"; Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 140.

⁴¹⁸ İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 1047.

⁴¹⁹ Ibid, str. 484.

⁴²⁰ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 142-145.

4.5.7. Džebedžijski korpus

Džebe je naziv za oklop, odnosno pancir. Stoga je funkcija ovog korpusa bila briga o opremi janjičara. Imali su svoja skladišta, od kojih su najveća bila u Istanbulu, a zatim u Budimu i Beogradu. Džebedžibaša bio je glavni zapovjednik te je imao dnevnu plaću od 70 akči. Takoder je bio zadužen za čuvanje javnog reda u Istanbulu. Kada bi krenuli na vojne pohode, u logorima su se nalazili blizu centra samog logora. Ovaj red ukinut je 1826. godine.⁴²¹

4.5.8. Korpus za artiljeriju

Ovaj korpus bio je zadužen za lijevanje topova i njihovo korištenje. Istaknutiji su mogli biti nagrađeni timarom. Dijele se na orte te je jedna bila agina. Topovi su bili postavljeni u liniju ispred pješaka. Nosili su se lafetima, devama ili mazgama do mjesta upotrebe. U vojnog logoru bili su razmješteni na više strana. Dio je bio u središtu, a dio na desnoj i lijevoj strani logora. Takoder je važno istaknuti mogućnost logora za lijevanje topova, što je znatno doprinijelo mobilnosti vojske. U 17. stoljeću europske države počele su imati tehnološki sve naprednije topove, a Osmanlije su to nastojale nadoknaditi dovođenjem stranih stručnjaka, kao što je opisano u prethodnim poglavljima.⁴²²

4.5.9. Ostale vojne jedinice

Delije su bile vrsta lake konjice na serhadu, te su na glasu bili kao ludo hrabri pojedinci. Dio su islamiziranog srpskog, hrvatskog i bosanskog regionalnog podrijetla.⁴²³ Bili su rasprostranjeni duž granice, oblačili su se u krvno životinja, kako bi svojim izgledom utjerivali strah. Od opreme koristili su sjekiru, mač, buzdovan i sablju. Ova vojna skupina ukinuta je 1829. godine.⁴²⁴

Prijevozni korpus izrađivao je kola za prijevoz topova. *Mužarski korpus* bio je zadužen za tzv. *humbarđije*, odnosno vojнике koji su rukovali specifičnim oružjem koje se puni eksplozivom i baca rukama ili ispaljuje topom. *Minerski korpus* obučavao je vojниke na iskopavanje tunela u vrijeme opsade, kojima bi se došlo do zidina i u njih stavljao eksploziv.

---

⁴²¹ İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 464-466.

⁴²² Ibid, str. 467-470.

⁴²³ Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 119.

⁴²⁴ İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 486-487.

Jedan dio tog korpusa primao je plaću, dok je drugi bio nagrađivan timarom. *Azapi* su bili laka pješadija koja je čuvala tvrđave, gradila mostove i kopala tunele.⁴²⁵

4.6. Zaključno

Ovaj dio diplomskog rada odredio sam za prikaz suprotnog načina ratovanja Osmanskog Carstva naspram Habsburške Monarhije. Vidljiva je zapravo veće iskorištavanje autohtonog stanovništva određenog područja koje je Visoka Porta kontrolirala. Time je omogućila tom stanovništvu pristup određenim beneficijama, ali i napredovanje u društvenom poretku. Hijerarhijska podjela vojne uprave, ali i unutar same vojske pokazuje kompleksnost osmanske vojske, koja nije bila toliko zatvorena za ekskluzivan dio stanovništva.

S druge strane, uočljivo je kako se fortifikacijski sustav i vatreno oružje, premda kvalitetno, nije se dugi niz godina primjenjivalo. Na kraju Dugog rata je čitava vojska ostala izmijenjena zbog konstante interakcije na međugraničnom prostoru. Iz takve tehnološke izmjene, a pod time smatram preuzimanje, otimanje i učenje od neprijateljeve vojne taktike i tehnike koju koristi, Osmansko Carstvo nastojalo je prilagoditi svoje vojne jedinice. Superiornost koju su posjedovali u vojnem smislu Habsburška Monarhija nije uspjela nadjačati, međutim uspjela je odgovoriti na njihov način ratovanja i postati suparnik jednakovrijednih sposobnosti.

Način novačenja koje je Osmansko Carstvo provodilo bilo je znatno drugačije od habsburškog. Stanovništvu je bilo time pruženo razvijanje karijere izvan međugraničnog prostora gdje su konstantni sukobi, a također i građenja vojne karijere pod okriljem islamske vjere. Ipak, to ne znači kako se kršćanski slojevi nisu uključivali u osmansku vojsku te je čak tim slojevima društva dana prilika za sticanje određenih privilegija.

---

⁴²⁵ İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004., str. 472-488.

5. Zaključak

Razjasnivši teoriju vojne revolucije prikazao sam sve parametre koji se mijenjaju unutar vojske. Taj sam koncept zatim stavio preko Dugog rata, sukoba dvaju graničnih carstva u Europi. Gledajući kroz vojnu revoluciju prikazao sam sve institucionalne promijene koje su se dešavale u tom periodu, poglavito funkciranje *Hofkriegsrata*, koji manifestira promijene vojno-administrativne uprave. Također se iz takve institucije vidi početak razvoja moderne državne uprave, koji će se u kasnijim godinama intenzivirati.

Vojne jedinice na strani Habsburške Monarhije funkcionirale su znatno drugačije od osmanskih. S jedne strane, habsburška vojska dugo se nosila s problemom financiranja vlastite vojske te je samo u manjoj mjeri iskoristila autohtono vojno nasljeđe i to kroz uskoke. Osmansko Carstvo je pak to više prakticiralo na korištenju novačenju stanovništva kako bi popunili redove vlastitih janjičara, ali također i koristila kršćansko stanovništvo u vojne svrhe. Visoka Porta se koristila taktikom konstantnih upada i kratkih pljačkaških pohoda koji su iscrpljivali *no-man's-land* i pripremali i olakšavali taj teritorij za konačno osvajanje. Takvu taktiku Habsburška Monarhija je tek spriječila sa efektivnim fortifikacijskim sustavom na granici, što je bio njezin odgovor na takve upade. U njemu se vide sva obilježnja od ranonovovjekovne utvrde tipa *trace italiene*, što sam objasnio na primjeru Karlovca, do involviranosti sve većeg broja stanovništva, što sam prikazao kroz mnoge citate izvora i literature koju sam koristio te kroz koncept *Türkenangst* koji se proširio na čitavo Svetu Rimsko Carstvo i velik dio Europe. Prema tome, Habsburška Monarhija je ne samo stvorila sustav granične obrane i informiranja putem niza većih i manjih utvrđnih objekata, već i povećala svijest stanovništva o konstantnoj ratnoj situaciji na granici i to ne samo prenijela na vlastito carstvo, već informirala velik dio ostatka europskog kontinenta.

Barut i vatreno oružje koristili su se na kraju Dugog rata prominentnije nego li na početku, ali to ne umanjuje njegovu važnost. Zbog toga što je Osmansko Carstvo koristilo jaku artiljeriju, zidine, koje je habsburška vojska gradila, postojale su sve ukopanije, niže i deblje. Glavni val osmanskog prodora zbivao se preko Ugarskog Kraljevstva te se najviše modernog vatrenog oružja pronalazi na tom prostoru. Osmansko Carstvo je na koncu rata preuzeo mnogo habsburških vojnih tehnika i time je interakcija na granici bila u tehnološkom smislu aktivna. Oba suparnika su se konstantno prilagođavala jednan drugome, a to je ubrzavalo dolazak inovacija vojne opreme. Ipak, vatreno oružje tog doba nije bilo smrtonosno

i precizno koliko danas, što svjedoći zašto su janjičari dugo negodovali u Dugom ratu u većoj mjeri preuzeti vatreno oružje kao primarno. Paralelno tome slična je situacija bila vidljiva i u Aziji, što sam pojasnio na sukobu Kineza i Mongola.

Kada se sve te promijene uzmu u obzir, jasno je kako ih može provesti jaka centralistička vlast, a Habsburško Carstvo se razvijanjem svojeg administrativnog sustava postajala na taj način uređena. Dvorsko ratno vijeće i Bečko savjetovanje početak su razvoja takve državne uprave, nastale iz nužnosti za kontrolom velikog broja stajaće i plaćene vojske na Vojnoj krajini. Osmansko Carstvo, s druge strane, palo je u probleme zbog masovnog povećanja utjecaja i brojčanosti janjičara, što se očitovalo nizom pobuna na vlastitom teritoriju. S te strane se nije na jednak način prilagodilo takvoj situaciji kao Habsburška Monarhija.

Iz spomenutih razloga smatram Dugi rat vrijednim za proučavanje utjecaja vojne revolucije na sve razine državne i vojne uprave. Kroz njega se može na komparativan način sagledati Habsburška Monarhija i Osmansko Carstvo. U njemu se vidi teška politička situacija koja je vladala u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu, ali i ostalim dijelovima Monarhije. Ovaj rad se definitivno može proširiti u dijelovima vezanih uz ekonomsku važnost ovog rata i prikazati detaljnije vojno-tehnološka oprema osmanske vojske. Međutim, što zbog vlastite vremenske ograničenosti, i što zbog potrebnog sakupljanja daljnje literature i izvora, nisam mogao to uključiti u ovaj rad. Ipak se nadam kako će mi on biti uvertira u daljnje istraživanje vojne povijesti te kako ću ga po mogućnosti, kasnije moći dodatno proširiti i unaprijediti. Velika se vrijednost proučavanje ovakve teme vidi upravo u tome što se preko baruta može proučavati segment povijesti nazivan global history, koji svoj centar proučavanja polaže u proučavanje uspona europskih država prema svjetskim velesilama. Također je utjecao na poticanje vojne revolucije u Europi, koja je dala vojno-tehnološku pozadinu potrebnu za razvoj tih svjetskih sila, a na koncu je ta tehnologija uvjetovala razvoju modernije vojne uprave, koja je pak bila podloga za razvoje suvremene državne administracije viđene na primjeru Hofkriegsrata.

6. Sažetak

Koncept teorije vojne revolucije Michaela Robertsa počiva na ideji kako se broj vojnika naglo povećava sa uvođenjem vatretnog oružja. Tim započinje korjenita promjena percepcije vojske u očima vojskovođa, ali i običnog stanovništva. Modernizacija vojne tehnike i taktike također se, prema ovoj teoriji, vidi u razvoju bolje obrane, pogotovo u gradnji novih utvrda sposobnih podnijeti konstantno bombardiranje topništva. Velika finansijska sredstva počinju se ulagati u vojsku, koja se konstantno trenira i podvrgnuta je neprekinutim drilovima. Način upravljanja vojskom postaje bolji i samo par koraka nadomak od suvremenih metoda. Gledajući definiciju i područje koje obuhvaća teorija o vojnoj revoluciji, može se uz pomoć nje proučavati razvoj događaja u vojnem sukobu zvanom Dugi rat, koji se odvijao u periodu 1591. do 1606. godine između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Sukob se odvijao na međugraničnom prostoru ova dva carstva. Dok se teritorijalno velike promijene nisu dogodile, ipak ovaj sukob obilježava prekretnicu u vojnem i diplomatskom smislu. Sustavno se radilo na pripremi nove obrambene taktike koja počiva na iskorištavanju ranonovovjekovnih utvrda izgrađenih na strateški bitnim mjestima. Uloga vojske bila je čuvanje određenih obrambenih točaka uzduž granice, na kojoj se svakodnevno odvijao svaki oblik sukob. U ratu nije bilo mnogo velikih bitaka koje bi odlučile konačnog pobjednika, već niz manjih provala i prodora s ciljem iscrpljivanja protivnika. Eskalacija sukoba na veće razmjere bila je prisutna, međutim obje strane su nastojale taktički procijeniti isplati li im se krenuti u izravan okršaj. Formiranje *Hofkriegsrata* dalo je mogućnost Habsburškoj Monarhiji da uvede moderniziran način upravljanja vojskom, što svjedoči o institucionalizaciji vojne uprave, a to pak kasnije postaje uzorom državnoj administraciji. Velik broj ljudi angažiran je u Dugom ratu na ovaj ili onaj način te je vidljivo povećanje broja ljudi koji su u direktnom kontaktu sa sukobima. Paralelno s involviranošću ljudi u ratu stvara se i zajedničke europske slike o osmanskoj vojsci kroz novine, informativne letke i drugih obavještajnih metoda. Ta pojava se u historiografiji navodi pod terminima *Türkenangst* koja oslikava doživljaj osmanskih provala koje je u ranom novom vijeku imalo stanovništvo Svetog Rimskog Carstva. S diplomatske i političke strane vidljivo je izjednačavanje moći habsburškog vladara sa osmanskim sultanom. U pismenoj korespondenciji i službenim dokumentima počinju se titularno oslovljavati izjednačenim terminima. Dugi rat je stoga zanimljiv sukob kroz koji se može proučavati proto-moderan razvoj administrativne uprave vojske i države, modernizacija vojne tehnike i taktike, promjena diplomatskih odnosa dvaju

različitih carstava, te na koncu povećanje učesnika u ratu. To pokazuje početak razvoja sukoba u masovno ratovanje poznato pod terminom *totalni rat*.

Summary

Concept of Michael Robert's military revolution relies on a sudden increase of soldiers after the incorporation of firearms. This begins a thorough change in perception of an army in the eyes of military leaders, but also in the eyes of the general public. Modernization of military technology and tactics is apparent in the development of a better defence system, particularly in the construction of new forts capable of sustaining constant artillery bombardment. Huge financial means are invested in the army, which is constantly trained and drilled. Army management became better and just a few steps away from a contemporary method. Considering the definition and the concept of the theory of military revolution, it can be used to study the development of military conflicts called the Long War, which took part from 1591 to 1606 between the Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire. Clashes occurred on the border between these two empires. While territorial gains were insignificant, this war marks the turning point in the diplomatic and military sense. New defence system was systemically prepared and it relies on exploiting typical early modern forts, built on tactically significant spots. The role of an army was to guard particular defence points that were scattered across the border where all forms of conflict took part daily. There weren't many big battles in this war that would define the definitive victor. Instead there were a slew of little clashes and raids whose goal was to exhaust the enemy. War escalated with a few big battles, but both sides tried to estimate if direct clashes were tactically affordable. The formation of *Hofkriegsrat* gave the Habsburg Monarchy the possibility to modernize the army administration. This is a type of military management which became a standard for developing modern state administration. Big number of people took part in the Long War on this way or another and the increase of people in direct contact with the war is apparent. With the growth of involvement of people in war conflicts, a common European perception of the Ottoman army was also developed with the spread of information through newspapers, info letters, bulletins and other means of informing. In historiography this is known under the term *Turkenangst*, which is the perception in the minds of the population of the Holy Roman Empire regarding the Ottoman raids that happened in that particular period of time. From a diplomatic and political point of view equalization of Habsburg and Ottoman power is apparent. In written correspondence and official documents, rulers of both empires are addressed with titles that have equal meaning and power. The Long War is thus an interesting

conflict through which proto-modern development of military and state administration can be researched as well as the modernization of military technology and tactics, changes in diplomatic relations of two opposing empires and finally the increase of participants in war. This marks the beginning of mass warfare that is known under the term *total war*.

7. Bibliografija

Izvori

- 1) Barbarić, Josip, *Dokumenti o Sisačkoj bitci (1592.-1598.)*, Povijesni arhiv Sisak, Matica hrvatska Sisak, 1993.
- 2) *Acta Croatica et Windica*, Hrvatski državni arhiv Zagreb, d-1920, 1593.

Vojna revolucija – od otrkića baruta do nove vojne tehnike

- 1) Buchanan, Brenda J. (gl.ur), *Gunpowder, Explosives and the State: A Technological History*, Ashgate, 2006.
  - a) Alam Khan, Iqtidar, *The Indian Response to Firearms 1300-1750*, Ashgate, 2006.
  - b) Bhattacharya, Asiteh, *Gunpowder and its Applications in Ancient India*, Ashgate, 2006.
  - c) Bret, Patrice, *Gunpowder Manufacture in Cairo from Bonaparte to Muhammad' Alî: Adaptation, Innovation and the Transfer of Technology 1798-1820*, Ashgate, 2006.
  - d) Buchanan, Brenda J., *Saltpetre: A Commodity of Empire*, Ashgate, 2006.
  - e) Howard, Robert A., *Realities and Perceptions in the Evolution of Black Powder Making*, Ashgate, 2006.
  - f) Kaiserfeld, Thomas, *Saltpetre at the Intersection of Military and Agricultural Interests in 18th century Sweden*, Ashgate, 2006.
  - g) Manuel de Mascarenhas, José, *Portuguese Overseas Gunpowder Factories, in Particular Those of Goa and Rio de Janeiro*, Ashgate, 2006.
  - h) Panciera, Walter, *Venetian Gunpowder in the Second Half of the Sixteenth Century: Produciton, Storage, Use*, Ashgate, 2006.
  - i) Quintela, António C., Cardoso, João Luís, Manuel de Mascarenhas, José, *The Barcarena Gunpowder Factory: Its History and Technological Evolution between the Seventeenth and Twentieth Century*, Ashgate, 2006.
- 2) Chase, Kenneth, *Firearms: A Global History to 1700*, Cambridge University Press, 2003.

- 3) Crosby, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology through History*, Cambridge University Press, 2002.
- 4) Kelly, Jack, *Gunpowder: Alchemy, Bombards and Pyrotechnics: The History of the Explosive that Changed the World*, Basic Books, 2004.
- 5) Lorge, Peter A., *The Asian Military Revolution: From Gunpowder to the Bomb*, Cambridge University Press, 2008.
- 6) Needham, Joseph; Ping-Yü, Ho; Gwei-Djen, Lu; Ling, Wang, *Science and Civilisation in China, Volume 5, Chemistry and Chemical Technology, Part7: Military Technology; The Gunpowder Epic*, Cambridge University Press, 1986.
- 7) Ogorec, Marinko, *Pješaštvo – povijesni razvoj i perspektive*, Alfa, Zagreb, 2011.g.
- 8) Pauly, Roger, *Firearms: The Life Story of a Technology*, 2003.
- 9) Rodgers, Clifford J. (gl.ur), *The Military Revolution Debate: Readings of the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995.
  - a) Lynn, John A., *Recalculating French Army Growth During the Grand Si`ede 1610-1715*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995.
  - b) Parker, Geoffrey, *The Military Revolution 1560-1660 – A Myth?*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995.
  - c) Roberts, Michael *The Military Revolution 1560-1660*, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995.
- 10) Wiesner-Hanks, Merry E., *Early Modern Europe 1450-1789*, Cambridge University Press, 2013.

Dugi rat i nova vojna tehnologija

- 1) Anderson, Perry, *Lineages of the Absolutist State*, W.W. Norton & Company, New York, London, 2013.
- 2) Ágoston, Gábor, *Fuerwaffen für den Sultan – Kriegswesen und Waffenindustrie im Osmanischen Reich*, Eudora – Leipzig, 2005. – Također korišteno u poglavlju "Osmanski način ratovanja".
- 3) Ágoston, Gábor, Masters, Bruce, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on file Inc, USA, 2009.
- 4) Aksan, Virginia H., *Ottomans and Europeans – contacts and conflicts*, Analecta Isisiana LXXV, The Isis Press Istanbul, 2004.
- 5) Baumgärtner, Wilhelm Andreas, *Der Lange Krieg: Siebenbürgen zwischen Sultan und Kaiser (1593 – 1606)*, (Hermannstadt, Bonn, 2012). – Također korišteno u poglavlju "Vojna revolucija"
- 6) Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997.
- 7) Bremm, Klaus-Jürgen, *Im Schatten des Desasters: Zwölf Entscheidungsschlachten in der Geschichte Europas*, (Osnabrück, 2003).
- 8) Clewing, Konrad, Schmitt, Oliver Jens (Hg.), *Geschichte Südosteuropas: Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart*, (Regensburg, 2011).
- 9) Davis, Biran L. (gl.ur), *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Leiden, Boston, 2012.
  - a) Pálffy, Géza, *The Habsburg Defence System in Hungary Against the Ottomans in the Sixteenth Century: A Catalyst of Military Development in Central Europe*, Leiden, Boston, 2012. – Također korišteno u poglavlju "Vojna revolucija"
- 10) Harder, Hans-Joachim, *Militärgeschichtliches Handbuch Baden-Württemberg*, (Stuttgart, 1987).
- 11) Hattenhauer (Hrsg.), Hans, Bake, Uwe (Hrsg), *Ottomanus: Von Zustand, Macht und Gewalt, auch anderen verborgenen heimlichen Sachen des Ottomannischen Türkischen Reichs*, (Frankfurt, 2009).

- 12) Heppner, Harald, Barbarics-Hermanik, Zsuzsca, *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009.
- a) Barbarics-Hermanik, Zsuzsca, *Reale oder gemachte Angst? Türkengefahr und Türkенpropaganda im 16. und 17. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009.
- b) Pálffy, Géza: *Die Türkenabwehr der Habsburgermonarchie in Ungarn und Kroatien im 16. Jahrhundert: Verteidigungskonzeption, Grenzfestungssystem, Militärkartographie*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009.
- c) Petricsh, Ernst D., *Angst als politisches Instrument der Osmanen?*, Frankfurt am Mein, Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2009.
- 13) Holjevac, Željko, Moačanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Hrvatska povijest, Zagreb, 2007.
- 14) Hösch, Edgar, Nehring Holm Sundhaussen, Karl (Hrsg.), *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, (Wien, Köln, Weimar, 2004).
- 15) Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća, Knjiga peta – Četvrto doba: vladanje kraljeva iz porodice Habsburg (1527. – 1740.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1982.
- 16) Körber, Esther-Beate, *Habsburgs europäische Herrschaft: Von Karl V. bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, (Darmstadt, 2002).
- 17) Krmpotić, Ljudevit, *Izvještaji o utvrđenju granica Hrvatskog Kraljevstva XVI.-XVIII. stoljeća*, Nakladni zavod Hrvatski zapisnik, Čakovec, 1997.
- a) Stier, Martin, *Izvještaj o vrlo važnoj graničnoj postaji Karlovac na hrvatskoj granici*, Nakladni zavod Hrvatski zapisnik, Čakovec, 1997.
- 18) Kruhek, Milan, *Karlovac – Utvrde, granice i ljudi*, Sveučilišna tiskara, Zagreb, 1995.
- 19) Kunst, Herman, *Martin Luther und der Krieg: Eine historische Betrachtung*, (Stuttgart, 1968).

- 20) Luther, Martin, *Ob Kriegsleute auch in seligem Stande sein können*, (Delitzch, 2014).
- 21) Matschke, Klaus-Peter, *Das Kreuz und der Halbmond: Die Geschichte der Türkenkriege*, (Düsseldorf und Zürich, 2004).
- 22) Niederkorn, Jan Paul, *Die europäischen Mächte und der ''Lange Türkenkrieg'' Kaiser Rudolfs II. (1593-1606)*, (Wien, Graz, 1993).
- 23) Popović, Bare, *Povijest senjskih uskoka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1936.
- 24) Ruckstuhl, Viktor, *Aufbruch wider die Türken: Ein ungewöhnlicher Solddienst am Ende des 17. Jahrhunderts Mit besonderer Berücksichtigung Obwaldens und der Kompanie Schönenbüel*, (Zürich, 1991.).
- 25) Sinković, Marijan (gl.ur.), *Ilustrirana povijest Hrvata*, Maribor, 1990.
- 26) Strohmeye (Hg), Arno, Spannenberger, Norbert, Pech, Robert, *Frieden und Konfliktenmanagement in interkulturellen Räumen*, (Stuttgart, Nehren, 2013).
- a) Işıkşel, Güneş, *Ottoman-Habsburg Relations in the Second Half of the 16th Century: The Ottoman Standpoint*, (Stuttgart, Nehren, 2013).
  - b) Niederkorn, Jan Paul, *''Friedenspolitik'' in Istanbul im Vorfeld des Langen Türkenkrieges*, (Stuttgart, Nehren, 2013).
  - c) Petritsch, Ernst D., *Dissimilieren in den habsburgrisch-osmanischen Frieden- und Waffenstillstandsverträgen(16.-17. Jahrhundert): Differenzen und Divergenzen* (Stuttgart, Nehren, 2013).
  - d) Strohmeyer, Arno, *Die habsburgisch-osmanische Freundschaft (16.-18. Jahrhundert)*, (Stuttgart, Nehren, 2013).
  - e) Štefanec, Nataša, *Institutional Control of Violence: Imperial Peace and Local Wars on the Slavonian Border in the Second Half of the 16th Century*, (Stuttgart, Nehren, 2013).
- 27) Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata*, Marijan Tisak, Split, 2004.
- 28) Štefanec, Nataša, *Država ili ne: Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*, Srednja Europa, Zagreb, 2011.

- 29) Uyar, Mesut, Erickson, Edward J., *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*, Oxford, Praeger Security International, 2009. – Također korišteno u pogavlju "Osmanski način ratovanja"
- 30) Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2013.
- 31) Whaley, Joachim, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation 1493 – 1648*, (Heppenheim, Mannheim, Föhren, Berlin, 2014).

Osmanski način ratovanja

- 1) Aksan, Virginia H. i Goffman, Daniel, *The Early Modern Ottomans – Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
  - a) Ágoston, Gábor, *Information, Ideology and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*
- 2) Brown, L. Carol, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, Columbia University Press, New York, 1996.
  - a) Rustov, Dankwart A., *Military Legacy*
- 3) Fodor, Pál i Dávid Géza, *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, Leiden, Boston, Köln, 2000.
- 4) İhsanoğlu Ekmeleddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004.
- 5) Inalcik Halil, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300.-1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
- 6) Kruhek, Milan, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995.
- 7) Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
- 8) Starčević, Kornelija-Jurin, *Osmanski krajiški prostor: rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012.
- 9) Zombori, Istvan, *Fight Against the Turk in Central Europe int he First Half oft he 16th Century*, Visegrad Fund, Budapest, 2004.